

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

“MÜSTAKİL KIRIM HANLIĞI”

(1772-1783)

Ufuk AYKOL

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

“MÜSTAKİL KIRIM HANLIĞI”
(1772-1783)

Ufuk AYKOL

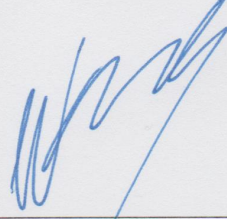
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

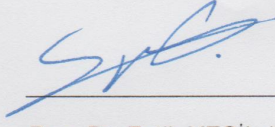
Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

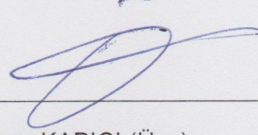
Ufuk AYKOL tarafından hazırlanan "Müstakil Kırım Hanlığı (1772-1783)" başlıklı bu çalışma, 30 Nisan 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Hakan S. KIRIMLI (Başkan)

Doç. Dr. Fatih YEŞİL (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Özhan KAPICI (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezimin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezimin aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

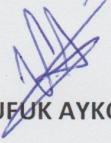
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

12/05/2019

UFUK AYKOL

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Doç. Dr. FATİH YEŞİL** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

[UFUK AYKOL]

TEŞEKKÜR

Hacettepe Üniversitesi'nde aldığım derslerinde Avrupa ve Osmanlı askerî tarihi hakkında ufkumu açan, danışmanlığı sırasında bana bir tezin nasıl yazılacağını gösteren, ne zaman başım sıkışsa tecrübesinden ve yardımlarından istifade ettiğim kıymetli hocam Sayın Doç. Dr. Fatih YEŞİL'e sonsuz müteşekkirim. Rusya tarihi hakkındaki derin bilgisinden istifade ettiğim Sayın Dr. Öğretim Üyesi Özhan KAPICI'ya bana vaktini ayırdığı için teşekkür ederim.

Kırım tarihi hakkında ve Kırım Tatar millî hareketi içerisinde her zaman tecrübesine ve bilgisine başvurduğum, Osmanlı Arşivi'nden aldığım kaynakların ve Rusça kaynakların tasnifinde ve tercümesinde sonsuz yardımı olan kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Hakan KIRIMLI'ya en derin saygılarımla teşekkür ederim.

Hayatım boyunca maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olan aileme müteşekkirim. Tezimin bölümlerini okuyup imlâ düzeltmelerini yapan kardeşim Enver Uğur AYKOL'a ayrıca teşekkür ederim.

En nihayetinde, Qırımdan cenk vaqtinde çıqqanda ve Aktopraqlarga köçkende şehit tüşken qartbabalarımını ve qartanaylarımını qayırla yâd etem.

Ufuk AYKOL

İstanbul 2019

ÖZET

AYKOL, Ufuk. *“Müstakil Kırım Hanlığı” (1772-1783)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Bu çalışma, Kırım Hanlığı'nın 18. yüzyıl boyunca Osmanlı-Rus Savaşları'ndaki konumunu ve Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmeye çalışmasını incelemeyi amaçlamaktadır. Kırım Hanlığı her zaman Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı yanında olmuştur. Rusya İmparatorluğu ise güneyinde sınırlarını tehdit eden bir devletin varlığını istememekteydi. Bu amaçla Çariçe II. Yekaterina önce Şahin Geray ile Kırım Hanlığı'nın bağımsız bir devlet olması konusunda anlaşmıştı. Nitekim Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Kırım Hanlığı bağımsız bir devlet oldu. Şahin Geray, 1777'de Kırım tahtına geçtiğinde merkezî otoritesi güçlü ve düzenli bir orduya sahip bir Kırım Hanlığı için reform çalışmalarına başlamıştır. Fakat bu reform çalışmaları Kırım ahalisi tarafından benimsenmemiş ve çıkan isyanlar sonucunda 1782'de Şahin Geray Han Kırım'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Böylece Rus ordusu Kırım'a girerek hâkimiyetini sağlamış ve 19 Nisan 1783 tarihinde Kırım, Rusya İmparatorluğu tarafından ilhak edilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Kırım, Tatar, Geray, Osmanlı, Rus, Küçük Kaynarca

ABSTRACT

AYKOL, Ufuk. *“The Independent Crimean Khanate” (1772-1783)*, Master’s Thesis, Ankara, 2019.

This study aims to examine the position of the Crimean Khanate in the Ottoman-Russian Wars during the 18th century and to try to maintain its existence as an independent state after the Treaty of Kuchuk Kainarji. The Crimean Khanate has always been on the side of the Ottoman Empire against Russia Empire. The Russian Empire did not want the existence of a state which is threatening its southern borders. For this purpose, Catherine II had agreed with Shahin Girei that the Crimean Khanate should be an independent state. Therefore, Catherine II had agreed with Shahin Girei that the Crimean Khanate should be an independent state. After the Treaty of Kuchuk Kainarji, the Crimean Khanate became an independent state in 1774. When Shahin Girei became the Crimean khan, he has started to reforms to create a state which has strong central authority and regular army. However, these reforms were not adopted by the Crimean people, and as a result of the uprisings, Shahin Girei Khan was forced to leave Crimea in 1782. Thus, the Russian army entered into Crimea and gained its dominance, and on 19 April 1783 the Crimea was annexed by the Russian Empire.

Key Words

Crimea, Tatar, Girei, Ottoman, Russian, Kuchuk Kainarji

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	
18. YÜZYIL OSMANLI-RUS SAVAŞLARI'NDA KIRIM HANLIĞI.....	5
1.1. 18. Yüzyılın Şafağında Karadeniz'in Güvenliği	5
1.2. Prut Savaşı ve Barışı	7
1.3. Yeni Savaşın Eşiğinde Rusya, Osmanlı ve Kırım'ın Ahvali.....	12
1.4. 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kırım'ın İstilas.....	15
1.5. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı Öncesi Kırım Hanlığı	23
2. BÖLÜM	
1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİ VE KIRIM HANLIĞI.....	28
2.1. Savaş Öncesinde Doğu Avrupa'nın Siyasî Ahvali.....	28
2.2. Savaş Başladığında Osmanlı Devleti, Kırım Hanlığı ve Rusya'nın Ahvali.....	32
2.3. Kırım Geray Han'ın Akınları	35
2.4. Rus Ordularının İlerleyişi ve Sınır Boyları	37
2.5. Savaşın Sona Ermesine Doğru Barış Görüşmeleri.....	47
3. BÖLÜM	
MÜSTAKİL KIRIM HANLIĞI'NIN İLK DÖNEMİ 1772-1777	51
3.1. Rusya İmparatorluğu'nun Kırım Hanlığı Siyaseti	51
3.2. 1772 Karasubazar Antlaşması.....	52
3.3. Savaşın Sona Ermesi ve Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Kırım Hanlığı.....	55
3.4. Müstakil Kırım Hanlığı'nın Teşekkülü.....	65
3.5. IV. Devlet Geray Han Döneminde Kırım	67
4. BÖLÜM	

MÜSTAKİL KIRIM HANLIĞI'NIN İKİNCİ DÖNEMİ 1777-1783	74
4.1. Şahin Geray Han'ın Kırım Tahtına Geçışı	74
4.2. Şahin Geray Han'ın Reform Girişimleri	76
4.4. Aynalıkavak Tenkihnâmesi'ne Kadar Kırım'ın Ahvali	84
4.5. Rusya İmparatorluğu'nun Kırım'ı İlhakı	88
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	98
EKLER	106
EK 1 : Etik Kurul Muafiyet Formu	106
EK 2 : Orijinallik Raporu	108
ÖZGEÇMİŞ	110

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopediisi
NBKM	: Natsionalna Biblioteka Sveti Sveti Kirill i Metodii
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ve Kırım'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılması hakkındaki çalışmalar umumiyetle Kırım'ın kaybını, Kırım Hanlığı içerisinde Geray Hanedanı arasında yaşanan taht mücadelelerini ve coğrafyanın kaderini tayin etme gücü bulunan Kırım Tatar ve Nogay mirzalarının siyasetini dikkate almaksızın Osmanlı-Rus savaşlarının bir sonucu olarak takdim etmektedir. Bu çalışmalara göre Osmanlı Devleti'nin aldığı mağlubiyetler ve toprak kayıpları, Kırım Hanlığı'nın da sonunu hazırlamıştır. Bu çalışmada, 18. yüzyılın ikinci yarısının en önemli meselelerinden olan Kırım Hanlığı, Avrupa diplomasisi de göz ardı edilmeden bizatihi Kırım nokta-i nazarından ele alınacaktır. Meselenin kendisi olan Kırım Hanlığı'nın ahvali ve siyaseti, Geray Hanedanı arasındaki ayrılıklar ve nitekim Kırım'ın tabii gerçeği ve gücü olan mirzaların faaliyetleri bu çalışmanın merkezinde yer alacaktır.

18. yüzyıldaki Kırım meselesi üzerine hazırlanan çalışmaların merkezinde müstakil Kırım tarihleri ve dönemi içeren çeşitli Osmanlı tarihleri yer almaktadır. Seyyid Mehmed Rıza'nın *es-Seb'üs Seyyar fi Ahbar-ı Müluku't-Tatar* adlı eseri, Cengiz Han'dan başlayarak 1737 yılına kadar yani II. Meñli Geray Han dönemine kadarki hadiseleri içermektedir. Siyasî hadiselerin yanı sıra hem Altın Orda hem de Kırım Hanlığı hakkında haiz olduğu sosyal ve idarî malumat, Seyyid Mehmed Rıza'nın eserini Karadeniz'in kuzeyindeki toplulukların siyasî, idarî, hukukî, sosyal tabakalaşma ve teşkilât tarihleri açısından önemli hâle getirmektedir. Abdulgaffar Kırımî'nin *Umdetü'l-Ahbar (Umdetü't-Tevarih)* adlı eseri genel bir tarih kitabı olup Cengiz Han'dan 1739 Belgrad Antlaşması'na kadar olan hadiselerle yer verir. Eserin sonundaki iki bölümde Şırın ve Edigü kabileleri ve mirzaları hakkında içerdiği malumatla, bu mirzaların Kırım'daki hiyerarşi içindeki yerlerini ve güçlerini açıklamaları açısından ayrıca ehemmiyetlidir. Halim Geray Sultan'ın *Gülbün-i Hânân* adlı eseri, Kırım Hanlığı tarihini, Kırım hanlarının biyografileriyle birlikte anlatan ve Hacı Geray Han'dan başlayarak Şahbaz Geray Han'a kadar getiren ve 1811 yılında tamamlanan bir çalışmadır. Bu genel Kırım Hanlığı tarihlerinin yanı sıra hanlığın belirli bir dönemine odaklanan eserler de vardır. Bunlar; Kırımlı Hacı Mehmed Senaî'nin *Üçüncü İslâm Geray Han Tarihi* adlı eseri, Kaysunîzâde Remmâl Hoca'nın *Tarih-i Sahib Geray Han* adlı eseri, Mehmed Geray'ın *Tarih-i Mehmed Geray'ı* ve Said Geray'ın *Tarih-i Said Geray Han* adlı eseridir. *Gülbün-i Hânân* hariç bu çalışmalardan hiçbirinin 18. yüzyılın ikinci yarısındaki gelişmeleri ihtiva etmemesi dolayısıyla Kırım Hanlığı'nın bu devirdeki siyaseti, mirzaların düşünceleri ve Kırım halkının ahvali hakkında malumat edinmeyi zorlaştırmaktadır. Bu konu üzerine yapılan araştırmalarda Osmanlı tarihlerine çokça atıf yapılmaktadırlar. Bu konuda referans verilen eserler sırasıyla şunlardır: Mustafa Nuri Paşa'nın *Netâyicü'l-Vukuat* adlı eseri, Ahmed Vasıf Efendi'nin *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr* adlı eseri, Sadullah Enverî'nin

Tarih-i Enverî adlı eseri ve Cevdet Paşa'nın *Tarih'i*. Bu eserler Osmanlı-Rus münasebetleri bağlamında Osmanlı yönetiminin perspektifinin Kırım meselesi hakkında ayrıntılı malumat verirken Kırım'ın ve Rusya'nın kendi dinamikleri konusunda ise yetersiz kalmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da kaynak olarak yalnızca bu eserlerdeki bilgiler çerçevesinde hazırlanan çalışmalar da Küçük Kaynarca sonrası Kırım Hanlığı tarihi hakkındaki malumatlarımızı ve incelemelerimizi sınırlandırmaktadır.

18. yüzyılda Kırım Hanlığı özelinde yapılmış olan modern araştırmaların başında, çalışmamızın konusuna yakınlığı itibariyle de Erşahin Ahmet Ayhün'ün hazırladığı *Kırım Hanlığı ve Çöküş Sebepleri* adlı doktora çalışması gelmektedir. Bu çalışma Kırım Hanlığı tarihini, Osmanlı idaresi çerçevesinde ele almaktadır. Ömer Bıyık'ın hazırlamış olduğu *Osmanlı Yönetiminde Kırım (1600-1774)* adlı doktora çalışması, Kırım'ın sosyal ve ekonomik tarihi üzerine yoğunlaşarak hanlık sürecini ele almaktadır. Siyasî meselelere girmeyen bu çalışma, konusu gereği de 1774'te sonlanmaktadır. Zeynep Özdem'in hazırlamış olduğu Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat (*17. Yüzyıl Sonlarından 18. Yüzyıl Ortalarına Kadar*) adlı yüksek lisans tezi, ismiyle müsemma Karasubazar ile sınırlanan bir çalışmadır ve 18. yüzyıl için Karasubazar şehrinin sosyo-ekonomik tarihini ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Osman Köse'nin *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)* adlı çalışması meseleyi Türkçe kaynaklar üzerinden değerlendirmektedir.

Türkiye'de yapılan bu çalışmaların yanında Alan Fisher'ın 1970 yılında yayımladığı ve Kırım meselesi üzerine kaynak bir eser maiyetini taşıyan *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783* adlı eseri, bahsi geçen yıllar için bir hülasa niteliğindedir. 18. yüzyıldaki Osmanlı-Rus savaşları hakkında çalışmaları bulunan tarihçi Brain Davies'in *Empire and Military Revolution in Eastern Europe: Russia's Turkish Wars in the Eighteenth Century* ve *The Russo-Turkish War 1768-1774* adlı eserleri bu dönem askerî tarihi için en önemli çalışmalardandır. V. D. Smirnov'un 1887 senesinde tamamladığı *Krımskoye Hanstvo Pod Verhovenstvom Otomanskoy Portı do Naçala XVIII Veka* adlı eseri *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı* adıyla Türkçeye tercüme edilmiş ve yayınlanmıştır. Bu sebeple çalışmamızda eserin Türkçe tercümesini kullandık. Smirnov'un çalışması, Kırım Hanlığı tarihini Rusya'nın bakış açısından Rusça ve Türkçe kaynakları karşılaştırarak anlatması bakımından çok önemlidir. Fakat belirttiğimiz gibi Rusya'nın bakış açısından 19. yüzyılda kaleme alınmış bu eser ciddi bir ilmî tenkite muhtaçtır. Bu kaynaktan istifade ederken bu durumu göz önünde bulundurduk. F. F. Laşkov'un *Şagin-Girey Posledniy Krımkiy Han* adlı monografisi de son Kırım hanı Şahin Geray Han'a ve dönemine dair orijinal bilgiler içermesi bakımından çalışmamızda kaynak olarak kullanılmıştır.

Biz bu çalışmada, daha önce yeterince kullanılmamış olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Bab-ı Asafi tasnifi altında kayıtlı olan A.AMD.KRM ve A.DVN.KRM fonlarındaki arşiv belgelerini merkeze koyduk. Çalışmamızın konusu itibariyle 1774-1783 arasındaki belgeler, özellikle Kırım'dan gelen kişilerin tavrilerini de içermesi bakımından Kırım'ın bahsi geçen tarihteki durumunun ve iç dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasına zemin oluşturmaktadır. Bu tavriler, Kırım Seraskeri Canikli Ali Paşa'dan Kırım hanına giden mektup ve topçu neferâtıyla ilgili 1771'de yazdıkları ile başlamaktadır ve Mareşal Rumyantsev'in sulha dair tavriri, Aynalıkavak'da Rus elçisiyle yapılan mülakat, Baht Geray Sultan tarafından mükerrer şekilde verilen tavriler, Kasay Mirza ve Karagöz Ağa gibi Kırım Tatar beylerinin verdikleri tavriri ve malumatlarla devam etmektedir. Bahsi geçen fondaki belgelerde İgnat Kazakları ve Bucak Nogayları hakkında da çeşitli belgeler bulunmaktadır. Söz konusu fonlardaki belgelerin ancak bir elin parmak sayısını geçmeyecek kadarı bugüne kadar yapılan çalışmalarda kullanılmıştır. Bu fonların yanı sıra, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki diğer ilgili fonlar değerlendirilecek ve çalışmanın odaklandığı tarih aralıklarını havi mühimme ve nâme-i hümâyûn defterleri de değerlendirilmiştir. Bunlarla birlikte Bulgaristan'ın millî kütüphanesinde (Natsionalna Biblioteka Sveti Sveti Kiril i Metodii) yer alan, IV. Devlet Geray Han'ın İstanbul'a çağırılması, II. Bahadır Geray Han'ın Kırım ahalisi tarafından han olarak seçilmesi ve Kırım'dan gayrimüslimlerin çıkarılmasını dair belgeler de değerlendirilmiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin ve hem Kırım Hanlığı hem de Osmanlı Devleti tarihlerinin yanı sıra meseleyi Rusya açısından ele alabilmek için de N. F. Dubrovin'in *Prisoyedineniye Krıma k Rossii (Rusya'nın Kırım'ı İlhakı)* adlı 4 ciltlik çalışması bu çalışmanın kaynakları arasına dâhil edilmiştir. Dubrovin'in 4 ciltlik bu çalışması doğrudan doğruya Rus İmparatorluk Arşivi'nde mahfuz konuyla alakalı belgelerin (1775-1783 arasındaki yaklaşık 1000 belgenin) bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Bu çalışmasının fermanlar, mektuplar, tavriler, emirler ve raporlar yer almaktadır. Çariçe II. Yekaterina'nın gönderdiği fermanlar, emirler ve mektuplar bu çalışmada yer alırken, Pyotr Aleksandroviç Rumyantsev, Aleksandr Aleksandroviç Prozorovskiy ve Grigoriy Aleksandroviç Potyomkin gibi dönemin önemli Rus devlet adamlarının mektup ve tavrileri, kendilerine gelen raporlarla birlikte yayınlanmıştır. Bu belgelerin yarısından fazlasında Şahin Geray Han'ın adı geçmektedir. Bununla birlikte Dubrovin'in çalışmasında Şahin Geray Han'ın mektup ve emirleriyle diğer Geray Sultanların mektupları ve Kırım ahalisi ile mirzalara dair belgeler bulunmaktadır. Onun adının konu olduğu belgelerin yanı sıra doğrudan doğruya ona ait veya ona ulaşan raporlar da bu çalışmada değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada Kırım Hanlığı üzerinde Osmanlı Devleti ve Rusya'nın nüfuz mücadelesi, 18. yüzyıldaki Osmanlı-Rus Savaşları üzerinden

değerlendirilecektir. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında imzalanan 1772 tarihli Karasubazar Antlaşması'nın Kırım Hanlığı'nın "istiklâl-i kadimine" atıf yapması ve "müstakil bir devlet olması" hususuna dikkat çekilecektir. Nitekim 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım Hanlığı'nın "müstakil" bir devlet olması ve Kırım hanının serbestçe seçilmesi Osmanlı Devleti tarafından da kabul edilecekti. Bu tarihten itibaren Kırım Hanlığı'nın müstakil bir devlet olarak kabul edilmesine karşın, Kırım uleması ve mirzaların baskısı sebebiyle Kırım hanının "müstakil" bir devletin hanı olup olmadığı, bir soru işaretidir. Şahin Geray Han'ın 1777'de Kırım hanı olmasının ardından Kırım'da gerçekleştirmeye çalıştığı idarî ve askerî reformlar, onun Kırım aristokrasisinin üzerinde ve onun gücünü hükümdarlığı altında tutan bir hanlık makamı yaratmaya çalıştığını göstermektedir. Bu çalışmada onun idarî ve askerî reformları, geleneksel Kırım Hanlığı idarî sistemi ile karşılaştırılacak ve Kırım ahalisi üzerinde yarattığı etki açıklanacaktır. Şahin Geray Han'ın çevresindeki Kırım Tatar askerlerine Rus üniforması giydirmesi, ateşli silahlarla talim ettirmesi onun Rus ordusunun ateş gücünü taklit ettiğini göstermektedir. Osmanlı ve dolayısıyla günümüz tarih yazımında onun "hainliğine" yapılan en önemli atıf budur. Oysa ki Şahin Geray Han, Çariçe II. Yekaterina'ya Müslüman olduğu için haç takamayacağını ve göndereceği madalyalarda ondan bu hususa dikkat etmesini istemiştir.

Şahin Geray Han, Osmanlı Devleti ve Rusya İmparatorluğu arasında "müstakil" bir Kırım Hanlığı'nın varlığına inanmış ve bu yönde de Rusya tarafından desteklenmiş reformist bir Kırım hanıdır. Bununla birlikte Rus General Potyomkin de onun reformist kişiliğine atıf yaparak Şahin Geray Han'ı "Tatarların Pyotr'ı" olarak belirtmektedir. Bu sebeple Kırım Hanlığı'nın bağımsız bir devlet olarak var olduğu süreci ikiye ayırmayı uygun gördük. Çalışmamızın üçüncü bölümünde bu bağımsızlık sürecinin ilk dönemi olan 1774-1777 seneleri incelenmektedir. Bu dönemde Kırım Hanlığı'nın müstakil bir devlet olmasına karşın, Kırım uleması ve mirzalar Osmanlı Devleti'ne bağlı olmak çabası içindedir. Kırım hanının merkezî otoritesinin zayıf olması buna sebebiyet vermektedir.

Çalışmamızın son bölümünde son Kırım hanı olan Şahin Geray Han'ın Kırım'daki 1777-1783 yıllarındaki hanlık döneminde gerçekleştirmeye çalıştığı reformlarını, diğer Geray Sultanlar ile yaşadığı taht mücadelesini ve bu dönemde Kırım'daki ahvali tasvir etmeye çalıştık. Şahin Geray Han, bu dönemde Kırım hanının merkezî otoritesini kuvvetlendirmeye ve ulema ile mirzalardan da bağımsız hale getirmeye çalışmıştır. Fakat bu reformlar isyanlara sebebiyet vermiş ve en nihayetinde Kırım, Rusya İmparatorluğu tarafından ilhak edilmiştir.

1. BÖLÜM

18. YÜZYIL OSMANLI-RUS SAVAŞLARI'NDA KIRIM HANLIĞI

1.1. 18. YÜZYILIN ŞAFAĞINDA KARADENİZ'İN GÜVENLİĞİ

26 Ocak 1699 tarihinde imzalanan ve Osmanlı Devleti ile Kutsal İttifak arasındaki savaşa son veren Karlofça Antlaşması'nın görüşmeleri sırasında Rusya Çarlığı ile kesin bir mutabakata varılamamıştı. Rus elçisi Prokofiy Bogdanoviç Voznitsin ile ilk görüşme 19 Kasım 1698 tarihinde yapıldı. Bu görüşmelerin ana maddesi Kırım ve havalisi ile ilgiliydi. Osmanlı elçisi Râmi Mehmed Efendi, Azak Kalesi'nin Ruslara bırakılabileceğini ancak Özü Nehri üzerindeki Togankerman, Nusretkerman, Gazikerman ve Kılburun kalelerinin boşaltılmasını teklif etti.¹ Fakat Rus elçisi Voznitsin bu teklifi kabul etmediği gibi Çar I. Pyotr Alekseyeviç'in Kırım'daki Kerç Kalesi'nin de kendilerine teslim edilmesi teklifini ilettiler. Bu şekilde kuzeydeki Rus Çarlığı, doğrudan doğruya Karadeniz'de gözü olduğunu açık bir şekilde ilân etmiş oluyordu.²

Çar I. Pyotr'ın, şayet Kerç Kalesi ve Özü Nehri üzerindeki kaleler Osmanlı Devleti'nin elinde bulunduğu müddette barış yapılırsa burada yaşayan Tatarların, Kutsal İttifak devletlerinin (özellikle de Rusya'nın) topraklarına akınlar yapmaya devam edeceğini Avusturya'ya bildirmesi de antlaşmanın imzalanmasına engel olamadı.³ Nitekim bu anlaşmazlıklar üzerine Rusya ile bir barış akdi yapılamasa da barış antlaşmasının daha sonra akdi şartıyla 24 Ocak 1699 tarihinde 2 yıllığına 5 maddelik bir mütareke kararı alındı. 26 Ocak 1699 tarihinde Osmanlı Devleti ve Kutsal İttifak devletleri arasında Karlofça Antlaşması imzalandı.⁴

¹ Abdülkadir Özcan, "Karlofça: Karlofça Antlaşması", *DİA*, C: 24, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), s. 507.

² Akdes Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)*, C: I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1951), s. 38-39; Andrew Rothstein, *Peter The Great & Marlborough. Politics and Diplomacy in Converting Wars*, (New York: Palgrave Macmillan, 1986), s. 35.

³ Çar I. Pyotr'ın bu kaleleri elinde tutmayı istemesi doğrudan doğruya Kırım Hanlığı tehlikesi ile ilgiliydi. Rus elçisi: "*Tatar taifesi kendü halinde olmayub ve Devlet-i Âliyye'nin tembihini tutmayub vilâyetimizi vurmada ve reâyamızı esir etmeden hâli olmamıştır.*" diye bildirirken Osmanlı elçisinin cevabı ise: "*Tatar tâifesi Devlet-i Âliyye kullarıdır, mülkde alâkaları yoktur. Kal'e ve memleket padişahındır, tecavüzleri olub kabahatleri oldukda padişahımız hazretleri haklarından gelür.*" şeklinde oldu. Buna karşın Kırım Tatarların akınları, Osmanlı Devleti tarafından engellenmedi yahut engellenemedi. Kurat, *age*, s. 40-43.

⁴ Karlofça'daki müzakerelerde Kutsal İttifak devletleri savaş sonunda kazandıkları toprakları ellerinde tutmak istedikleri "uti possidetis" ilkesiyle hareket ederken Osmanlı Devleti ise hudutların "ala hâlihi" (savaş öncesi olduğu gibi) korunmasını istiyordu. Nitekim tıkanan

Rusya ile ertelenen barış antlaşması 14 Temmuz 1700 tarihinde İstanbul'da imzalandı. Bu antlaşma için Çar I. Pyotr'ın öncelikli talebi Karadeniz'de seyr-ü sefâin hakkı elde etmektir fakat bu talebin Osmanlı Devleti nezdinde kabul görmesi mümkün değildi. Nitekim Rusya'nın bir diğer önemli hedefi Kırım'daki Kerç Kalesi'ni ele geçirmektir. Rus elçisi Yemelyan İgnatyeviç Ukraintsev, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz hususundaki sert tutumu karşısında Çar I. Pyotr'ı bilgilendirdiğinde, Rusya'nın gözü de Karadeniz'den Baltık Denizi'ne çevriliyordu. Karadeniz'de istediği emellere ulaşamayacağını anlayan Çar, İstanbul'daki elçisine yeni bir talimatnâme göndererek Karadeniz ile ilgili taleplerinden vazgeçtiğini bildirdi ve bununla birlikte müzakerelerde bir uzlaşma sağlandı. 1700 senesinde imzalanan İstanbul Antlaşması, 1711 senesindeki Prut Savaşı'na kadar Türk-Rus münasebetlerini tanzim etti.⁵

İstanbul Antlaşması gereğince Togankerman, Kadıkerman, Nusretkerman ve Şahinkerman kaleleri yıkılacak, bu mezkûr yerler Osmanlı Devleti'ne iade edilmekle birlikte bir daha kale inşa edilmeyecekti. Azak Kalesi ve etrafındaki irili ufaklı kalelerle birlikte mezkûr kalenin toprakları Rusya'ya ait olarak kalacaktı. Özü ve Azak'taki kalelerle birlikte antlaşmanın önemli bir kısmını da hudutların güvenliği oluşturuyordu. Antlaşmanın 7. maddesi gereğince Tatar, Nogay ve Çerkes taifeleri Çar'ın tebaasına ve mallarına hiçbir şekilde zarar vermeyecekler ve komşuluk münasebetlerini Sultan'ın riyasetinde sorunsuz bir şekilde sürdürecektir. Bu bölgede asayişin temini için de Or Kalesi yakınlarındaki körfezden başlayarak Azak'a yakın Miyus Nehri'ne varıncaya kadar uzanan arazi ahaliden tecrit edilecekti. Antlaşmanın, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilişkileri etkileyen bir diğer önemli maddesi ise İstanbul'da daimî bir Rus elçisinin bulundurulacağını düzenleyen on üçüncü maddeydi.⁶

Azak Kalesi'nin Rusya'nın eline geçmesi üzerine Karadeniz'deki Rus tehlikesine karşı bir kale inşa edilmesi kararlaştırıldı. 1702 senesinde Kırım'ın Kerç Boğazı'nı korumak ve Rusya'nın kuracağı bir donanmayı engellemek amacıyla

müzakereler, sultanın ilkesini "hiçbir Müslüman bölgenin pazarlık edilemeyeceği" şeklinde düzenlemesinden sonra sonuçlandı. Rifa'at Ali Abou-El-Haj, "Ottoman Diplomacy at Karlowitz", *Ottoman Diplomacy. Conventional or Unconventional?*, Ed. A. Nuri Yurdusev (New York: Palgrave Macmillan, 2004), s. 89-113; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: III, Kısım: I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), s. 585-595; Özcan, *agm*, s. 504-507.

⁵ Uzunçarşılı, *age*, s. 593; Özcan, *agm*, s. 507; Kurat, *age*, s. 44-45.

⁶ Kurat, *age*, s. 45-48; Osmanlı Devleti'ndeki ilk daimî elçi Pyotr Andreyeviç Tolstoy'du. 1702'de başlayan elçilik görevine 1714'e kadar devam eden P. A. Tolstoy'un, Osmanlı Devleti ile ilgili raporları için bkz. *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu: İstanbul'daki Rus Büyükelçi Pyotr Andreyeviç Tolstoy ve Onun Osmanlı İmparatorluğu'na Dair Hatıraları (XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreği)*, Çev. İbrahim Allahverdi, Yay. Haz. İlyas Kamalov, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016).

yeni bir kalenin inşasına karar verildi. Yenikale adını alan bu kalenin inşasına 1703 senesinde başlandı ve 1710'da tamamlandı. Kalede Osmanlı ve Kırım Tatar askerlerinden müteşekkil bir garnizon bulunmaktaydı.⁷

1.2. PRUT SAVAŞI VE BARIŞI

Rus Çarı I. Pyotr, güneyde Karadeniz havzası üzerinde Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı aleyhinde daha fazla ilerleyemeyeceğini anlaması üzerine kuzeyde Baltık Denizi'ne çıkabilmek için İsveç ile mücadeleye girişti. Kırım'daki Kerç kalesini alamayan Çar, İsveç'ten Neva Nehri havzasını zapt edip Fin Körfezi yoluyla Baltık Denizi'ne çıkmayı planlıyordu. Bununla birlikte Lehistan ve Danimarka ile İsveç'e karşı ittifak sağlamıştı. Büyük Kuzey Harpleri olarak anılan bu savaşların ilk aşaması, İsveç Kralı XII. Karl'ın Poltava'da Rus Çarı I. Pyotr karşısında aldığı ağır mağlubiyet sonrası Ağustos 1709'da Osmanlı Devleti'ne sığınmasıyla sonuçlandı.⁸

Bu durumla beraber Osmanlı Devleti kendisini Rusya ile yeni bir meselenin içinde bulmuş oldu. İsveç kralı XII. Karl'ın güvenli bir şekilde memleketine dönmesinin önünde bizatihi Çar I. Pyotr engel olarak duruyordu. Çar'ın takip ettiği siyasetin yanı sıra misafir olan kralın etkin faaliyetleri de meselenin savaşla sonuçlanmasında önemli bir rol oynadı. Bununla birlikte Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı nezdinde de Azak Kalesi'nin geri alınması ve doğrudan doğruya Kırım için tehdit oluşturan Özü boyundaki Rus kalelerinin yıkılması fikirleri İstanbul'un siyasî mahfillerinde konuşulmaya başlandı. Bunda II. Devlet Geray Han'ın İstanbul'a gelerek padişah Sultan III. Ahmed ile yaptığı görüşmenin büyük etkisi vardır. Kırım hanı bu görüşme sırasında padişaha "*Moskovlu'nun eğer bu sulhüne itimâd buyurup arz ve mahzarlara ığmaz olunur ise, hele Kırım memleketi gitdi.*" diyerek endişesini dile getirmiş ve Rusya'nın asıl emelinin İstanbul olduğunu da ifade etmiştir.⁹ Bu görüşmelerin sonucu olarak 20 Kasım 1710 tarihinde Osmanlı Devleti, Rusya ile savaşa girme kararı aldı.¹⁰

⁷ Hakan Kırımlı & Nicole Kaňçal-Ferrari vd., *Kırım'daki Kırım Tatar (Türk-İslâm) Mimarî Yedigârları*, (İstanbul: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2016), s. 708.

⁸ Brian Davies, *Empire and Military Revolution in Eastern Europe: Russia's Turkish Wars in the Eighteenth Century*, (London: Continuum International Publishing, 2011), s. 52-102.

⁹ II. Devlet Geray Han, Rusya'nın asıl gayesinin şu cümlelerle padişaha beyan etmiştir: "Efendim Rûmili kabza-i tasarrufunuzdan çıkmasun. Kâfirin kasdı İstanbul'dur. Ve bir dürlü şek kalmasin re'âyâlarınız ile yek-dil olmuşdur." Bkz. Adnan Baycar (Haz.), *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2004), s. 168.

¹⁰ Kemal Beydilli, "Prut Antlaşması", *DİA*, C: 34, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), s. 359.

Osmanlı Devleti'nin harp ilanından sonra Çar I. Pyotr savaşı önlemek için girişimlerde bulunsa da buna engel olamadı. 6 Ocak 1711 tarihinde gönderdiği uzlaşma mektubunun da cevapsız kalması üzerine hiç arzu etmese de savaşın bir mecburiyet olduğunu anlamıştı.¹¹ Nitekim harp ilanından sonra II. Devlet Geray Han ve kalgayı Mehmed Geray Sultan'ın komutasındaki hanlık süvarileri ile Hetman Filip Stepanoviç Orlik'in Kazak birlikleri Ukrayna'ya akınlar düzenlediler. 1711 yılı boyunca bu akınlar belirli aralıklarla devam etti ve Rus kıtalarıyla kısmî çatışmalar yaşandı.¹²

Savaşın ilanından sonra Boris Petroviç Şeremetyev'in komutasındaki Rus ordusu, Boğdan'a doğru ilerlemeye başlamıştı. Bununla birlikte Ukrayna'nın Kırım Tatar akınlarına karşı muhafazası için Ukrayna valisi Prens Vasiliy Vasilyeviç Golitsın'a Elbing ve Riga'daki birliklerden takviye yapılması emredilmiştir.¹³ Bu tedbirin yanı sıra Çar I. Pyotr, Kuban ve Nogay mirzalarına karşı hem önlem almak hem de mirzaları yanına çekmek adına bir beyannâme hazırladı. Çar, mirzalara Osmanlı Devleti'nde sahip oldukları imtiyazlardan daha fazlasını vaat ediyor, nispeten daha fazla serbestlik ve menfaat kazanacaklarını söylüyordu. Fakat bu beyannâmenin Tatar mirzaları üzerinde hiçbir tesiri olmadı.¹⁴ Nogayların da bu teklifi geri çevirmesi üzerine Rusya, Kalmukların yardımına başvuracaktı.¹⁵

Rusya'nın bu planına karşılık Osmanlı Devleti'nin ise ordunun İstanbul'dan hareketinden başka bir planı yoktu. Esas amaç düşmanı bulmak ve harbe tutuşmaktı. Osmanlı ordusunun esas nüvesi Edirne'de toplanacak ve oradan Tuna boyundaki İsakçı'ya gidilecek, sonra da Bender'e geçilecekti. Bender'de de sadrazam ile İsveç kralı seferin teferruatını görüşecekti. Fakat seferin gayesi ve sonuçlanması hakkında bir anlaşmazlık vardı. Osmanlı Devleti bir an evvel harbin vuku bulup sonuçlanmasını isterken, İsveç kralı ise seferin daha uzun olmasını ve Rus ordularının tamamen imha edilmesini planlıyordu. Bunların

¹¹ Kurat, *age*, s. 189-192.

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), s. 78; Davies, *age*, s. 111-115.

¹³ Davies, *age*, s. 106.

¹⁴ “Şimdi ilân ediyoruz, ki eğer siz Kuban ve Nogay halkı, bizim haklı olduğumuzu görerek, bizim askerlerimizle harp etmiyecekseniz ve bizim himayemizi kabul ile bu hususu konuşmak için namdar adamlarınızı gönderirseniz, ve bizimle Türklere ve diğer Türk teb'alarına karşı harp edecekseniz, biz sizleri dostlar gibi himayemiz altına alırız, ve askerlerimize de sizin yurtlarınızı tahrib etmemeleri, ve size hiçbir zarar vermemelerini tenbih ile, size, Türk idaresinde iken haiz bulunduğunuz serbestiden daha fazla hürriyet vereceğiz.” Kurat, *age*, s. 238-239.

¹⁵ Mehmet Alpargu, *Nogaylar*, (İstanbul: Değişim Yayınları, 2007), s. 116.

yanı sıra Trabzon ve Erzurum'daki kuvvetler Azak Kalesi'nin muhasarası ile vazifelendirilip bir de donanma gönderilecekti.¹⁶

Osmanlı ordusu Edirne'den hareket ettikten sonra harbin seyrini değiştirecek çok önemli bir hadise gerçekleşti. Boğdan voyvodası Dimitrie Cantemir, Rus Çarı I. Pyotr'ın safına geçti. Osmanlı ordusu ise ancak İsakçı Kalesi'ne vardığında bu haberi teyit ettirebildi.¹⁷ Bununla birlikte Kırım hanının ve mirzaların adamlarından gelen havadislerle göre Rus çarı Bender üzerine değil, doğrudan doğruya Boğdan üzerine gelmekteydi. Bu iki hadise Osmanlı Devleti'nin savaş planını gözden geçirmesine neden oldu.¹⁸

Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusu Kartal tarafına gelerek Tuna'nın kuzeyine geçti. Kırım Tatarlarının getirdikleri haberlere göre artık savaş sahasına geçilmişti. Nitekim Kırım hanı II. Devlet Geray Han da buraya gelerek Osmanlı ordusuna koşuldu.¹⁹ Kırım Hanlığı'nın Rusya'ya karşı yapılan savaşlarda rolleri oldukça mühimdi. Moskova ile asırlar boyunca harp eden Kırım Tatarları hem onların harp usullerini tanıyor hem de geçtikleri yolları çok iyi biliyorlardı. Bunun içindir ki Osmanlı padişahı da sadrazama "Kırım hanının reyî ile amel etmesini" tembih etmişti.²⁰

Kırım Tatarlarından gelen malumatlarla birlikte Rus ordusunun Bender üzerine değil, Prut havzasından Tuna Nehri istikametinde ilerleyeceği ve Eflâk'ı da zapt etmeyi planladığı anlaşılmıştı. Bu sırada Bender'den gelen İsveç kralının temsilcisi Stanislaw Poniatowski, kralın savaş planını bildirdi.²¹ Osmanlı karargâhının planı Prut boyunda Rus ordusuyla karşılaşmak ve harbe tutuşmaktı. İsveç kralının amacı ise Rus ordusunu dört bir taraftan çevirerek

¹⁶ Kurat, *age*, s. 253-254.

¹⁷ Vasiliy Dmitriyeviç Smirnov, *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, Çev. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2016), s. 455-456; Çar I. Pyotr'ın Dimitrie Cantemir'e gönderdiği berat için bkz. *A Source Book for Russian History from Early Times to 1917*, ed. George Vernadsky, (New Haven: Yale University Press, 1972), s. 335.

¹⁸ Kurat, *age*, s. 281-283; Davies, *age*, s. 115-116.

¹⁹ Abdülgaffar Kırımî, *Umdetü'l-Ahbar*, Haz. Derya Derin Paşaoğlu, (Kazan: Şehabettin Mercanî Tarih Enstitüsü, 2014), s. 168-170.

²⁰ Kurat, *age*, s. 295; Üstelik seferden önce Devlet Geray Han, padişahı kuzeyde Rus tehlikesine karşı uyarılmış ve Çar'a güvenmemesini söylemişti. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 76.

²¹ İsveç elçisi, İstanbul'da savaşın ilan edilmesi için de diplomatik temaslarda bulunmuştu. Nitekim İsveç kralı bu savaşı, Poltava'nın rövanşı olarak görmekteydi. Ahmed Refik, *Memâlik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarh*, Yay. Haz. Bülent Arı, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015), s. 92-93.

imha etmekte. Bu da seferi uzatacak ve Ukrayna topraklarına yayacaktı. Nihayetinde doğrudan doğruya Rus ordusunun üzerine gidilmesinde karar kılındı.²²

Mareşal Şeremetyev komutasındaki Rus ordusunda da iaşe sıkıntısı kendisini hissettirmeye başlamıştı. Her ne kadar Dimitrie Cantemir ile anlaşılmış olsa da Boğdan ve Eflâk ahalisi çarın ordusuna destek vermekten kaçınmaktaydı. Bu da mevcut sıkıntıların daha da artmasına yol açıyordu. Buna karşın Rus ordusu Prut Nehri'nin sağ kıyısı boyunca Falçı'ya doğru ilerlemeye devam etti. Fakat Kırım Tatar atlılarının Prut'un sol kıyısında görünmeye başlamaları ve nehri geçme izlenimi vermeleri üzerine Çar I. Pyotr fikrini değiştirerek Falçı'ya doğru ilerlemeyi uygun görmedi ve önce Kırım Tatarlarından kurtulması gerektiğini düşündü. Fakat ordusunda baş gösteren iaşe ihtiyacı ve askerlerin yorgunluğu planladığı manevrayı yapmasına engel oldu.²³ Nitekim nehri geçen Kırım Hanlığı ordusu tarafından 18 Temmuz'da kuşatıldı. Aynı günün gecesinde de Osmanlı ordusu kuşatmaya katıldı.²⁴

19 Temmuz'da Rus ordusunun üzerine hareket edildi. Nehrin öte yakasına geçirilen topların da sahraya inmesiyle birlikte düşman ordusunun dirençleri kırılmaya başladı.²⁵ Osmanlı piyadesinin hücum yürüyüşü başlamışken Rus ordusunda beyaz bayraklar çekilmeye başlandı. Nitekim Şeremetyev'in sadrazama gönderdiği mektupla Rus ordusu barış istedi.²⁶

Rus çarının bu barış talebi sadrazamın çadırındaki büyük divanda müzakere edildi. Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa, Rus ordusunun aman dilediğini bildirdiğinde mevcut vaziyeti de göz önünde bulundurarak düşman ordusu üzerine gidilmesinin mi yoksa barış yapılmasının mı daha uygun olacağını bilmek istiyordu. Nitekim Devlet Geray Han, "Rus çarının çok hilekâr biri olduğunu"²⁷ hatırlatıp bu barış isteğine inanmanın doğru olmayacağını söyledi.²⁸

²² Kurat, *age*, s. 297-298.

²³ Kırım Tatar süvarileri Rus ordusunu harekât boyunca taciz ediyor ve kayıplar vermesine sebep oluyordu. Davies, *age*, s. 115-118.

²⁴ Beydilli, *agm*, s. 359.

²⁵ Kırımî, *age*, s. 170-171.

²⁶ "İşbu anda vaziyet son haddine varmış ise, daha fazla kan dökülmesine mani olmak arzusu ile her iki taraf için de faydalı olacak bir sulhun akdi ve bu harbe nihayet vermeyi teklif etmeyi doğru buluyorum." Bu mektup için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)*, C: II, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1953), s. 493-494.

²⁷ "Zirâ Moskov bî-âr ve hile-kârdır. Kavline itimâd olunmaz. Necât buldukda sözünden rücû' etmekden âr etmez." Refik, *age*, s. 97.

Fakat barış yapmak gerekirse de Rus çarının barış yapma arzusuna sağlam deliller göstermesinin elzem olduğunu ve bilhassa da Rusların elinde bulunan kalelerin geri alınması şartının en başta olması lazım geldiğini belirtti. İsveç kralı XII. Karl'ın da Rus ordusunun imha edilmesinin gerekliliğini belirtmesine karşın sadrazamın son kararı Ruslarla bir barış görüşmesi yapılması yönünde oldu.²⁹

Nitekim Ruslarla yapılan görüşmeler nihayetinde 22 Temmuz 1711'de barış antlaşması imzalandı. Buna göre Azak Kalesi tüm arazisi ve mühimmatı ile birlikte Osmanlı Devleti'ne iade edilecek ve Taygan, Kamenka ve Samara suyu yakasındaki Yenikale yıkılacaktı. Rus orduları Lehistan'dan tamamen çekilecek ve bu devletin iç işlerine karışılmayacaktı. Ayrıca Kırım Hanlığı'na bağlı Kazaklara da Ruslar müdahale etmeyeceklerdi. İsveç kralının da ülkesine güvenli bir şekilde dönmesine engel olunmayacaktı.³⁰

Prut Savaşı'nda Rus ordusunun tamamen imha edilememesi hususunda padişah ile görüşen Devlet Geray Han: "*Misli görülmemiş bir fırsat idi lâkin fevt oldu.*" diyerek sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın kethüdası ve mektupçusunu kabahatli gösterdi. Onlar idam edildiler ancak Baltacı Mehmed Paşa, III. Sultan Ahmed'in Kırım hanının sözlerine itimat etmesi sayesinde kellesini kurtarabildi.³¹ Ruslar, Prut Antlaşması'nın gerekliliklerini sürüncemede bıraktılar. Osmanlı Devleti'nin yeniden harp ilânının ardından 1712 senesinde Azak Kalesi'ni teslim ettiler. Fakat Kırım Hanlığı'na tabi olan Kazaklar hususunda pürüzler giderilemediği için Osmanlı Devleti tekrar harp ilân etmek zorunda kaldı. Nitekim 27 Haziran 1713 senesinde imzalanan Edirne Muahedesi ile Prut Savaşı nihayete erdi.³²

11 maddeden müteşekkil olan bu muahede, Prut Antlaşması'nın şartlarını içermekle birlikte Rus tebaasından olan Kazakların Kalmuklarla beraber "*Kırım halkına ve Kırırma tâbi Çerkes ve Nogaylu'ya düşmenlik idüp zarâr u ziyân ve gezendi*"³³ etmemelerine dair bir maddeyi de ihtiva etmekteydi. Devlet Geray

²⁸ Kırımî, *age*, s. 172.

²⁹ Kurat, *age*, C: II, s. 514-515.

³⁰ Beydilli, *agm*, s. 360.

³¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 89-90.

³² Kurat, *age*, C: II, s. 700-701.

³³ Bu muahadenin maddeleri için bkz. Baycar, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)*, s. 180-183.

Han ise İsveç kralı ile olan anlaşmazlıkları sebebiyle tahttan azledildi ve yerine Kaplan Geray Sultan, han olarak tayin edildi.³⁴

1.3. YENİ SAVAŞIN EŞİĞİNDE RUSYA, OSMANLI VE KIRIM'IN AHVÂLİ

Pрут'taki kuşatılmış vaziyetten Azak Kalesi'ni vererek kurtulabilen Çar I. Pyotr, bu sefer kuzey cephesinde İsveç hâkimiyetine ağırlık verdi. Danimarka tarafından bir kısmı tahrip edilmiş olan İsveç donanması 1714'te Gönhud yakınlarında mağlup edildi. Ruslar bu zaferle ve Aland Adaları'nı ele geçirmek suretiyle tam da Çar I. Pyotr'ın istediği gibi Baltık Körfezi ve denizinde hâkimiyet sağladılar.³⁵ Kuzey denizlerinde hâkimiyet sağlamaya çalışan Çar'ın bu sebeple İngiltere ile arası açılmaya başladı. Bu anlaşmazlığa karşı olarak da Fransa ile münasebet kurma girişimlerinde bulundu. Bu sırada İngiltere'nin İsveç'e donanma gönderme derecesindeki desteğine karşı Çar I. Pyotr kuzeye ilerlemekten vazgeçmeyerek Stockholm yakınlarına asker çıkarttı.³⁶ İsveç'in bu harekât karşısında barış istemek zorunda kalması üzerine 1721'de Finlandiya'daki Nystad şehrinde İsveç ve Rusya arasında barış akdedildi. Yapılan antlaşmaya göre Livonya, Estonya, İngriya ve Finlandiya'nın bir kısmı Rusya'nın elinde kalıyordu. Böylece Çar I. Pyotr, Çarlık Rusyası'nın IV. İvan'dan bu yana peşinde olduğu Baltık sahillerine çıkmış oluyordu. Bu zafer St. Petersburg ve Moskova'da şenliklerle kutlandı. 22 Kasım 1721'de Moskova asilzâdelerinden oluşan Sobraniye, Çar I. Pyotr'a "Bütün Rusya İmparatoru" ve "Büyük" mansaplarını verdi. Kuzey Savaşları sonucunda Çar I. Pyotr, "Bütün Rusya İmparatoru" olmuş ve Çarlık Rusyası da artık "Rusya İmparatorluğu" olarak ilân edilmişti.³⁷

³⁴ Smirnov, *age*, s. 458-460; Kırımî, *age*, s. 182-183.

³⁵ Kuzey Denizi'ndeki kazanımlar hakkında kısa bir değerlendirme için bkz. Carol B. Stevens, *Russia's Wars of Emergence 1460-1730*, (London: Routledge, 2007), s. 271-272; Uzayan Kuzey Savaşları sırasında 1718'de Çar I. Pyotr, bir askerinin ne kadar vergi mükellefi olduğunu tespit edebilmek ve askerî harcamalara denk olacak şekilde yeniden vergileri düzenleyebilmek için nüfuz sayımı da yaptırmıştır. Davies, *age*, s. 160.

³⁶ Çar I. Pyotr, Fransa ile münasebet kurma çabaları sırasında 1717'de Paris'e gitti. İngiltere, Rusya'nın nüfuz bölgesini hem iç Avrupa'ya doğru hem de kuzeye doğru genişletmesinden memnun değildi. Üstelik İsveç'in de mevcut siyasî vaziyet içinde yıkılmasını istemiyordu. Bu noktada İngiltere, politikasını İsveç'e destek olma nazarında belirledi ve hatta 1720-1721 yıllarında İngiliz donanması Baltık Denizi'ne girerek İsveç'i Ruslardan koruyacağını ilân etti. Paul Bushkovitch, "Peter the Great and Northern War", *The Cambridge History of Russia*, Vol: II, (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), s. 498-499; Ragnhil Hatton, "Charles XII and the Great Northern War", *The Cambridge Modern History*, Vol: IV, (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), s. 675-680.

³⁷ Nicholas Riasanovsky, *A History of Russia*, (Oxford: Oxford University Press, 2010) s. 203-218; Kurat, *age*, s. 280-281; George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2011), s. 198-199.

Rusya'daki bu gelişmelerin yanı sıra Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti'nde ise siyasî istikrarsızlık sürüyordu. Osmanlı Devleti hem isyanlarla hem de Venedik, Avusturya ve İran savaşlarıyla uğraştı. Kırım Hanlığı da bu savaşlarda Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı. 1718 senesinde Avusturya ile imzalanan Pasarofça Antlaşması ile Küçük Eflâk, Belgrad ve kuzey Bosna, Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti Orta Avrupa'dan çekiliyordu.³⁸ İran seferi sırasında Osmanlı Devleti ile Rusya bir kez daha karşı karşıya geldi. Rusya, Osmanlı Devleti'nin himayesini kabul eden Lezgi ve Dağıstanlılara karşı savaş ilân edince İstanbul'dan bir elçi gönderilip bunun yapılan barış antlaşmasına uygun olmadığı bildirildi.³⁹ Nitekim 1724 senesinde Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yeni bir savaş vuku bulmadan bir anlaşma akdedildi. Buna göre Ruslar, Hazar Denizi kıyısında önemli mevkiiler elde etmiş oluyorlardı.⁴⁰

Osmanlı Devleti 1730 senesinde ise büyük bir isyanla sarsıldı. Patrona Halil isyanı sırasında Sultan III. Ahmed tahttan indirildi. Bu isyanın bastırılması ve Patrona Halil'in öldürülmesinde sâbık han I. Kaplan Geray Han'ın önemli yardımları oldu.⁴¹

Prut Savaşı'ndan II. Devlet Geray Han, XII. Karl meselesi yüzünden 1713 senesinde tahttan azledilmiş ve yerine I. Kaplan Geray Han tayin edilmişti. Serasker Abdi Paşa ile Hotin Kalesi'nin tamiri için burada bulunan Kırım hanı ertesi sene Kırım'a döndü. Kaplan Geray Han, Osmanlı Devleti'nin Mora'yı geri almak için açmış olduğu sefere Nureddin Sahib Geray Sultan'ı ve Orkapı Beyi Selâmet Geray Sultan'ı tayin ederek destek verdi. 1716 senesinde başlayan Osmanlı-Habsburg Savaşı'na Kırım hanı bizzat davet edildi. Fakat bu tarihte II. Devlet Geray Han'ın oğullarından olan Baht Geray Sultan, sâbık Nureddin Bahadır Geray Sultan ile Nogay beylerini yanına alarak hanlık için Çerkezistan'da bir isyan başlatmıştı. Kırım hanı, Kalgay Meñli Geray Sultan'ı bu isyanı bastırması için göndermiş ancak kesin bir sonuç alınamamıştı. Bu sebeple Kaplan Geray Han, Osmanlı Devleti'ne yardımda bulunamadı.⁴²

³⁸ Abdülkadir Özcan, "Pasarofça Antlaşması", *DİA*, C: 34, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), s. 177-181.

³⁹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C: 5, Çev. Nilüfer Epçeli, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011), s. 421.

⁴⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 189-195.

⁴¹ Abdülkadir Özcan, "Patrona İsyanı", *DİA*, C: 34, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), s. 189-192.

⁴² Halil İncalcık, *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017), s. 352.

Belgrad'ın ve Tımışvar'ın kaybedilmesinin ardından azledilen Kaplan Geray Han'ın yerine Adil Geray Sultan'ın oğlu III. Devlet Geray Han tayin edildi.⁴³ Yeni Kırım hanı, Osmanlı ordusuna yardım etme sözü vermişti. Nitekim Kırım hanı, Bucak'tan asker topladığı sırada Kalgay Bahadır Geray Sultan'ı da Kırım'a hanlık ordusunu getirmesi için gönderdi. Fakat Kırım mirzaları, 1692 senesinde Safa Geray Han'ın kalgayı olan III. Devlet Geray Han'ın tayin edilmesinden hoşnutsuzlardı. Çünkü Safa Geray Han, Kırım mirzalarının yerine Osmanlı Devleti'nin siyasetini yürütmüş ve mirzaların çıkarlarına göre hareket etmemişti. Nitekim bu sebeple hanlığı da uzun sürmemiş ve tahttan indirilmişti. Bu sebeple III. Devlet Geray Han'ın hanlığı, *“işbu han ve bunun nesli ile birkaç kere muârazamız geçmiştir pes bunun refakatıyla sefer değil hanemizde bile rahat olmayacağımız”*⁴⁴ diyerek isyan eden mirzalar tarafından kabul olunmadı ve 1717 senesinin başlarında tahttan indirildi.⁴⁵

Kırım hanının tahttan indirilmesindeki sebeplerden biri de III. Devlet Geray Han'ın I. Selim Geray Han neslinden olmamasıydı. Kırım Tatar ve Nogay mirzalarının, *“hân oğlu hân durur iken, sultan oğlu hân mı olur deyü”* I. Selim Geray Han'ın neslinden olan bir hanzâdenin tahta geçmesini istediklerini bildirmişlerdir.⁴⁶ Mirzaların bu arzusu üzerine I. Selim Geray Han'ın oğullarından olan III. Saadet Geray Han, Kırım Hanlığı tahtına oturdu. III. Saadet Geray Han, 1719'da Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile barış antlaşması imzalamasından sonra Kabaratayların isyanını bastırmak için bir sefer düzenledi. Bu sefer sonrasında Şirin mirzaları başta olmak üzere Kırım'daki ileri gelen bey ve mirzalar sefer sonunda elde edilen esirlerden hisse alamadıklarından Kırım hanının aleyhine döndüler.⁴⁷ Kırım'daki mirzaların isyanı sonucunda III. Saadet Geray Han, Bucak'a gelerek durumu Osmanlı Devleti'ne bildirdi. 1724 senesinde tahttan azledilerek yerine II. Meñli Geray Han tayin edildi.⁴⁸

⁴³ Baycar, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)*, s. 185-186.

⁴⁴ Kırımî, *age*, s. 186.

⁴⁵ Halim Geray Sultan, *Gülbün-i Hânân Yahud Kırım Tarihi*, Yay. Haz. Ablâkim İlmiy, (İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1327), s. 152.

⁴⁶ Baycar, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)*, s. 186.

⁴⁷ III. Saadet Geray Han'ın, Şirin mirzalarının en nüfuzlusu olan Hacı Cantemür Mirza ile ganimet paylaşımında yaşadığı husumet tüm Şirin mirzalarını da karşısına almasına neden olmuştur. Bkz. Joseph von Hammer-Purgstall, *Kırım Hanlığı Tarihi*, Çev. Seyfi Say, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013), s. 137-138.

⁴⁸ Smirnov, *age*, s. 468-482; İnalçık, *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700*, s. 352-353.

1727-1728 senelerinde II. Meñli Geray Han'a karşı Deli Baht Geray Sultan, Nogayların desteğini alarak bir isyan başlattı ancak başarılı olamadı. 1728 senesinde bu kez Adil Geray Sultan, Kırım hanına karşı Kalmuk ve Nogayların desteğiyle ayaklandı. Fakat II. Meñli Geray Han tarafından yenilgiye uğratıldı.⁴⁹ II. Meñli Geray Han, Kırım içinde düzeni ve asayişi sağladıktan sonra Osmanlı Devleti'nin İran Seferi'ne, Kalgay Safa Geray Sultan komutasında 6,000 süvari gönderdi. Nitekim 1730 senesinde Osmanlı Devleti'nin başkentinde patlak veren ve padişah Sultan III. Ahmed'in tahttan indirilmesine sebep olan Patrona Halil İsyanı onun da tahtını etkilemiştir. Patrona Halil İsyanı'nın bastırılmasında sorumluluk olarak önemli bir rol oynayan sâbık han Kaplan Geray Han, bu yardımı sebebiyle Ekim 1730'da yeniden Kırım'a han tayin olundu.⁵⁰

1.4. 1736-1739 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDA KIRIM'IN İSTİLÂSI

Osmanlı Devleti'nde Patrona Halil İsyanı bastırıldıktan ve Sultan I. Mahmud devlet idaresini eline aldıktan sonraki süreçte Osmanlı-İran gerilimi iyice arttı. 1733 senesinde İran'a savaş ilân edildi. Bu savaş kararında Kırım hanı Kaplan Geray Han'ın da etkisi oldu. Kaplan Geray Han, Rusya ve İran'ın müttefik olabileceklerini işaret ederek henüz bu gerçekleşmemişken İran'ın üzerine bir sefer yapılması taraftarıydı. Nitekim Kaplan Geray Han'a Kafkasya üzerinden İran üzerine sefere çıkması tevcih edildi. Fakat hanlık ordusunun bu harekâtı Rusya ile Osmanlı Devleti'nin arasının açılmasına sebep olunca İran ile barış yapılmasına karar verildi. Osmanlı Devleti ile İran arasında 1736 senesinde barış antlaşması imzalandı.⁵¹

İran ile imzalanan barış antlaşmasına rağmen Osmanlı Devleti ile Rusya, başka bir mesele yüzünden savaşın eşiğine geldi. Lehistan kralı II. Augustus'un 11 Şubat 1733'te ölümü üzerine Lehistan tahtı üzerine Veraset Savaşları başladı. Rusya, Lehistan'a asker sokarak kendi desteklediği III. Augustus'un kral olmasını sağladı. Nitekim 1735'te imzalanan Viyana Antlaşması ile 1734'te Kraków'da taç giymiş olan III. Augustus, tüm Lehistan'ın kralı olarak tanındı. Onun döneminde Rus nüfuzu Lehistan'da giderek güçlendi.⁵²

⁴⁹ Alpargu, *age*, s. 117-118.

⁵⁰ III. Saadet Geray Han, II. Meñli Geray Han ve Kaplan Geray Han dönemi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Halim Geray Sultan, *Gülbün-i Hânân Yahud Kırım Tarihi*, s. 142-151; 154-167.

⁵¹ Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", *DİA*, C: 27, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), s. 349; Smirnov, *age*, s. 483-485.

⁵² Davies, *age*, s. 180-184; Kemal Beydilli, "Polonya", *DİA*, C: 34, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), s. 314.

İran ile yaptığı uzun harpten yıpranmış olarak çıkan Osmanlı Devleti yeni bir savaşa girme niyetinde değildi. Fakat Kafkasya'da Rusya ile yaşanan ihtilaf ve Lehistan'da Rus askerî varlığı iki devleti tekrar karşı karşıya getirdi. Bu hadiselerle birlikte Avusturya da Osmanlı Devleti'nin güç durumundan faydalanmak için Rusya ile bir ittifak anlaşması yaptı. Rus Çariçesi Anna İvanovna bu ittifakı Karadeniz'e inip vaktiyle zapt edilen ancak Prut'ta kaybedilen Azak Kalesi'nin tekrar ele geçirilmesi için bir fırsat olarak görmüş ve Osmanlı Devleti'ne karşı bir müttefikle daha kolay zafer kazanabileceğini düşünmüştür.⁵³

Rusya hiçbir savaş ilânına lüzum görmeden Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı'na karşı taarruza geçmişti. İki koldan yapılan bu taarruzun bir hedefi Azak Kalesi diğeri ise Orkapı'ydı.⁵⁴ Kırım Hanlığı'ndan Osmanlı Devleti'ne, Rusların taarruza geçtiği haberi gelmiş ve İstanbul'daki Rus elçisi bunun Kırım Tatarlarının uydurması olduğunu bildirmişse de 2 Mayıs 1736'da Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş ilân etmiştir.⁵⁵

Rus orduları generali Burkhard Christoph von Münnich 1736 senesinin baharında savaştan beklentisini şu şekilde ifade ediyordu ve bu beklenti Çar I. Pyotr'dan itibaren Rusya İmparatorluğu'nun en büyük emeliydi:

“1736'da Azak bizim olacak. Ten'in, Donetsk'in, Orkapı'nın ve Ten ile Özü arasındaki Nogayların efendileri olacağız ve belki Kırım da bizim olacak.

1737'de Kuban ile birlikte tüm Kırım'a boyun eğdireceğiz ve Kabarda'yı da ele geçireceğiz. İmparatoriçe Azak Denizi'ne ve Kırım ile Kuban arasındaki nehir boylarına hükmedecek.

1738'de en ufak bir risk olmadan Akkerman'a ve Bucak'a, Türk boyunduruğu altında olan Turla'nın öte yakasındaki Eflâk ve Moldova'ya egemen olacağız. Yunanlar, Rus kartalının kanatlarında özgürlüğe kavuşacaklar.

1739'da imparatoriçenin sancakları nerede yükselecek? Belki de İstanbul'da.”⁵⁶

⁵³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 252-253.

⁵⁴ St. Petersburg'dan İstanbul'a gönderilen mektupta “*Beynimizde mün'akid musâlaha-i mü'ebbedeye mugayir hududunuza bir hatve tecâvüz etmeyip lâkin bizim derdimiz Tatar iledir.*” yazmaktaydı. Fakat bu mektup Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nin “*gaflete duçar*” etme amacının bir âmiliydi. Bkz. Baycar, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)*, s. 194.

⁵⁵ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ÜI-Vukuat*, Cilt: III-IV, Yay. Haz. Neşet Çağatay, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1980), s. 44; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 253-254.

⁵⁶ Davies, *age*, s. 191.

Osmanlı Devleti, Rusların bu saldırısına karşı hazırlıksızdı. Savaş ilân edildikten sonra Rusların Prut Antlaşması'na aykırı hareket etmelerinden dolayı Fransa, Avusturya, İngiltere ve Venedik hükümetlerinden arabuluculuk istendi. Bu devletlerden beklenen cevap gelmeyince Osmanlı Devleti kuzeydeki Rusya meselesi ile ilgilenmek için İran ile bir barış antlaşması imzaladı.⁵⁷

General von Münnich, Kırım'ın istilâ edilmesi ve Azak'ın alınması için gereken askerî gücü belirlemiştir. Buna göre Kırım'ı istilâ edecek Dnepr Ordusu'nun 80,000 askere ihtiyacı vardı: 19,695 dragoon (10 alay), 24,372 muntazam piyade (18 alay), 10,000 atlı ya da piyade milis kuvvetleri (10 alay), 500 hafif süvari, Slobojanşına Kazak alayından 500, Don Kazaklarından 4,000, Hetmanlık'tan 16,000 Kazak, Slobojanşına'daki başıbozuk Kazaklardan 3,700, Çuguyev Kalmuklarından 150, Novopavlosk'tan 180 gönüllü, Zaporijya Kazaklarından 6,000 ve 48 alay topu ile 18 sahra topu. Azak'ı kuşatacak Don Ordusu'nun ise 37,352 düzenli ve 8,000 başıbozuk askere ihtiyacı vardı.⁵⁸

Don Ordusu, Azak'ı 10 Nisan'da kuşattı.⁵⁹ Kaleden Rus ordusunun soluna doğru yapılan 2000 kişilik huruç hareketi geri püskürtüldü. 3 Haziran'da yapılan en başarılı huruç hareketinde dahi aralarında subaylar da olmak üzere Rus ordusu ancak 33 kayıp verdi ve 823 asker yaralandı.⁶⁰ Süleyman Paşa komutasındaki Osmanlı donanması 10 Haziran'da yola çıktı ve Kefe'deki Canım Hoca Mehmed Paşa'nın kuvvetlerine katıldı.⁶¹ Osmanlı donanması hem Azak Denizi'nin sığ olmasından dolayı hem de sahildeki Rus topçu atışları sebebiyle kaleye yanaşamadı. Nitekim Azak Kalesi 26 Haziran'da Ruslara teslim oldu.⁶²

General Spiegel'in komutasındaki öncü birlikler 7 Mayıs'ta Gazikerman'ı aldı.⁶³ Rus ordusu Gazikerman'dan Özü'nün öte yakasına, Orkapı tarafına geçecekti. Nitekim General von Münnich'in planı Orkapı'yı aşip Kırım'ı istila etmekte.⁶⁴

⁵⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 254.

⁵⁸ Davies, *age*, s. 192.

⁵⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 255.

⁶⁰ Davies, *age*, s. 193-194.

⁶¹ Öznur Tübençokrak, *Keyfiyet-i Rusiyye'nin Transkripsiyon ve Tahlihi (H. 1206/M.1791-1792)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2017, s. 51.

⁶² Davies, *age*, s. 194.

⁶³ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C: 5, s. 474.

⁶⁴ Davies, *age*, s. 194-195; 1721 senesinde Rus hizmetine giren Alman askerî ve sivil mühendis von Münnich aynı zamanda Rus Askerî Akademisi'nin kurucusuydu ve onun Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı ordularına karşı hazırladığı askerî plan savaştan hemen önce kabul edilmişti.

Fakat Özü'nün öte yakasına geçmek Ruslar için kolay olmamıştı. Kırım Hanlığı ordusunun kurduğu pusulara düşüyorlardı.⁶⁵

200 kişilik bir Nogay birliği, Gazikerman'daki General Spiegel'in birliklerine saldırarak peşine düşürmüştü. General, Kalgay Fetih Geray Sultan komutasındaki 20,000 kişilik Kırım Tatar süvarisi tarafından pusuya düşürüldüğünü anladığında süvari birliklerine piyade düzenine geçmelerini emretmişti. Takviye güçler gelene kadar kendisini savunan Rus birliğinin kaybı 50 kişiden fazla olmadı ancak General Spiegel de yaralananlar arasındaydı.⁶⁶

Rus ordularının Gazikerman'dan sonra Kırım üzerine yürüdükleri haberi geldiğinde I. Kaplan Geray Han da ordularını Orkapı berzahında topluyordu. Bu sırada Yedisan'dan gelen Tatar askeri de Kalgay Fetih Geray Sultan'ın askerine koşuldu. Savaşın sırasında ağırları artan Kaplan Geray Han hem guttan hem de "sair emrâz-ı mütenevvî"den muzdaripti.⁶⁷

General von Münnich komutasındaki Rus orduları 19 Mayıs'ta Or Kalesi'ne ulaştılar. Kazaklar, Or Kalesi'nin tahkim edilmemiş olduğunu bildirmişlerdi. Kalede Kırım Tatar ordusundan başka 4,000 kişilik bir yeniçeri birliği bulunuyordu. 19 Mayıs gecesi von Münnich, I. Kaplan Geray Han'a bir ültimatom gönderdi. Han'ın cevabı ise ertesi sabah kendisine ulaştı. Kaplan Geray Han cevabında, Kırım Tatarlarının Rus topraklarını ihlal etmediğini ve savaşmak için bir sebep olmadığını, kaledeki Türk askerlerini de teslim etmeyeceğini söylüyordu.⁶⁸

Orkapı berzahında konuşlanan Kırım Hanlığı ordusunun merkezinde Şırın beyi ve ümerası ile birlikte I. Kaplan Geray Han bulunuyordu. Ordunun sağ kanadını ağırlıklı olarak Yedisan Nogayları ile birlikte Kalgay Fetih Geray Sultan, solunu ise Nureddin Arslan Geray Sultan komuta ediyordu.⁶⁹ 19 Mayıs'ı 20 Mayıs'a bağlayan gece Rus ordusundaki Kazaklar, Hanlık ordusunun sol tarafına saldırdı. Bu saldırı General von Münnich'in bir şaşkırtmacasıydı ve Kaplan Geray Han da Rusların, ordunun sol yanına saldıracağını düşündü. Bu sebeple hanlık ordusunun birlikleri sola kaydırıldı. Fakat 20 Mayıs sabahı Rus ordusu asıl

Bruce W. Menning, "The Imperial Russian Army, 1725-1796", *The Military History of Tsarist Russia*, ed. Frederick W. Kagan & Robin Higham, (New York: Palgrave, 2002), s. 48-49.

⁶⁵ Sefer Gazi Mirza'nın saldırıları hakkında bkz. Kırımî, *age*, s. 200.

⁶⁶ Davies, *age*, s. 195-196.

⁶⁷ Kırımî, *age*, s. 196-198.

⁶⁸ Davies, *age*, s. 196.

⁶⁹ Kırımî, *age*, s. 200-201.

saldırısını hanlık ordusunun sağ tarafına yaptı. Birliklerin sola kaydırılması sebebiyle Kalgay'ın komutasındaki sağ kanat zayıf kalmıştı ve şiddetli ateş altında geri çekilmek zorunda kaldı. Çok geçmeden Kırım Hanlığı ordusu tümünden bozularak geri çekilmeye başladı.⁷⁰ Bu saldırıda Rus ordusunun kaybı ise 30 ölü ve 176 yaralıydı.⁷¹

Ordunun geri çekilmesinin ardından Or Kalesi aynı gün Ruslar tarafından kuşatıldı. Hanlık ordusu geri çekildiğinde kalede iki yeniçeri ortası ve 500 Tatar askeri bulunuyordu. Kale iki gün boyunca savunuldu⁷² ancak Osmanlı Devleti'nden beklenen yardım yetişmeyince 22 Mayıs'ta kale teslim edildi. Or Kalesi'nin teslim alınmasının ardından General von Münnich burada yeni bir savaş plâni hazırladı. Osmanlı ordusu Kefe'ye destek getirene kadar Rus orduları Kırım'ı işgal edecekti. Plâna göre Haziran ayının sonuna kadar Kezlev üzerinden Bahçesaray'a geçilecek ve hanlığın başkenti zapt edilecekti.⁷³

General von Münnich'in ordusu Or Kalesi'nden 26 Mayıs'ta ayrılarak Kırım'a girdi. 3 gün sonra Leontyev komutasındaki 10,000 Rus ve 3,000 Kazak'tan oluşan Rus birliği, Kılburun Kalesi'ni teslim aldı. Rus ordusu, Kırım'ın içine ilerleyişi sırasında Kırım Tatar birliklerinin saldırılarına maruz kalıyordu. Kırım Tatarlarının mevzileri tespit edilip gece baskınları yapılsa dahi Rus ordusunun kayıpları azımsanmayacak derecedeydi.⁷⁴

Orkapı'daki mağlubiyetten sonra Kaplan Geray Han tahttan azledildi ve yerine Fetih Geray Sultan⁷⁵, han olarak nasb edildi. Fetih Geray Han, kardeşleri olan Arslan Geray Sultan'ı kalgay⁷⁶ ve Mahmud Geray Sultan'ı ise nureddin⁷⁷ tayin etti.⁷⁸

⁷⁰ Davies, *age*, s. 196-197.

⁷¹ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C: 5, s. 475.

⁷² Or Kale'nin savunması sırasında Kaplan Geray Han'ın ve maiyetindeki el-Hac Cantemür Mirza'nın atları vurulmuş ve "şehadete" yaklaşmışlardı. Kırımî, *age*, s. 200-203.

⁷³ Davies, *age*, s. 197.

⁷⁴ Bir gece baskını sırasında General Hein, 300 kişi kaybetti ve rütbesi von Münnich tarafından düşürüldü. Davies, *age*, s. 197-198.

⁷⁵ Kalgay Fetih Geray Sultan'ın han olarak tayin edilmesinin en önemli sebebi Kafkasya'da Dağıstan'a kadar yaptığı seferde Kabarday ve Çeçen beylerinin kendisine sadakat ve bağlılık yemini etmesidir. Hammer-Purgstall, *age*, s. 143.

⁷⁶ Kalgay, Kırım Hanlığı'nda handan sonra gelen en yüksek rütbeli Geray hanzâdesi için kullanılan bir unvandır. Han olmadığı vakitlerde hanın tüm yetkisine sahiptir. Osmanlı Devleti'nde de kalgay olan Geray Sultan, muhakkak "Kalgay Sultan" ibaresi ile zikredilirdi. Bkz.

5 Haziran 1736'da Rus ordusu Kezlev'e vardı. Şehir Kırım Tatarları tarafından boşaltılmış ve geride sadece Ermeni tüccarlar kalmıştı. General von Münnich ordusunu 24 gün doyurabilecek erzakı bu tüccarlardan temin etti. Buradan St. Petersburg'a yazdığı mektupta, temin edilen erzak ile birlikte Kırım'ın içlerine daha fazla ilerleyebileceğini belirtiyordu.⁷⁹ 11 Haziran'da Rus ordusu Bahçesaray'ı kuşattı. Bahçesaray şehrindeki ahali dağlara çekilmişti. Kırım Tatar askerler ve yeniçeriler, Rus ordusuna saldırdı. Öncü saldırı başarılı olsa da General Alexander Leslie'nin 5 piyade alayı ile takviye güç sağlaması ile Ruslar, Bahçesaray'a girmeye muvaffak oldu. Kırım Hanlığı'nın başkenti ilk kez Ruslar tarafından işgal ediliyordu. Rus ordusunun Bahçesaray'a girişi Osmanlı Devleti'nde de büyük bir endişe ve şaşkınlık yaratmıştı.⁸⁰

Rus orduları Bahçesaray'ı tahrip edip Hansaray'ı ateşe verdiler. Saray bu felâketten ancak büyük bir hasarla kurtulabildi. Han Camii yakıldı, I. Selim Geray Han'ın kurmuş olduğu kütüphane yok edildi ve şehirdeki 2000'e yakın ev zarar gördü.⁸¹ Bahçesaray'ı mahv-u perişan bir halde bırakan Rus orduları 19 Haziran'da Alma Nehri'ne geldiler. 23 Haziran'da Akmescit'teki Kalgay Sultan'ın sarayı yakıldı.⁸² Kırım Tatar birlikleri Rus ordularına karşı gayrinizami harp yürütüyorlar ve çoğunlukla dağlarda saklanıyorlardı. Osmanlı Devleti ise yardım için Kefe'ye takviye birliklerini göndermişti. General von Münnich, Kefe üzerine

Halil İnalçık, *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017), s. 37-39.

⁷⁷ Nureddin, Kırım Hanlığı'nda kalgaydan sonra gelen en yüksek rütbedir. Kalgaylıkta olduğu gibi nureddin de Geray hanzâdeleri arasından seçilirdi. Nureddin olan Geray Sultan da Osmanlı Devleti nezdinde "Nureddin Sultan" olarak bahsedilirdi. Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Haz. Sevim İlgürel, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), s. 170.

⁷⁸ Halim Geray Sultan, *age*, s. 168, Kırımî, *age*, s. 204; Kaplan Geray Han hem Orkapı'da yaşanan mağlubiyet hem de hastalığından dolayı hanlıktan azledildikten sonra Sakız Adası'na sürgün edildi. 1738 senesi Kasım/Aralık ayında vefatına müteakip vasiyeti üzerine Çeşme'ye defnedildi. Halim Geray Sultan, *age*, s. 146.

⁷⁹ Davies, *age*, s. 198.

⁸⁰ Uzunçarşılı, *age*, s. 256; Davies, *age*, s. 198; Smirnov, *age*, s. 489.

⁸¹ Kırımlı & Kañçal-Ferrari vd., *age*, s. 180, 298; Zafer Karatay, "Bahçesaray", *DİA*, C: 4, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), s. 482.

⁸² Davies, *age*, s. 198-199; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C: 5, s. 477.

varmak istemişse de ordusunun yıpranmış olduğunun farkındaydı ve 26 Haziran'da Orkapı'ya döndü. Dnepr Ordusu buraya 7 Temmuz'da vardı.⁸³

General von Münnich 18 Temmuz'da orduyu Samara kıyılarına çekti. Orkapı berzahı çoğunlukla yakılmıştı. Leontyev'in ordusu 23 Ağustos'ta Kılburun'u yakıp yıktıktan sonra Samara'ya varabildi. Rus ordusunun toplam zayıtı 36,000 civarındaydı ve bunların çoğu salgın hastalıklardandı. General, bu geri çekilmeye rağmen Kırım'a bir işgal harekâtı daha planlıyordu. Yapılan ilk harekâttan dersler çıkarmıştı.⁸⁴

Kırım'ın Rus orduları tarafından istila edilmesi ve Kılburun kalesinin düşmesinde Osmanlı Devleti ricalinin basiretsizliğinin doğrudan etkisi vardı.⁸⁵ 1736 kışındaki barış görüşmeleri sonuçsuz kaldı. Nitekim 1737 senesinde General von Münnich tekrar harekete geçerek Özü Kalesi'ni kuşattı. 13 Temmuz'da kale düştü ve kale komutanı Yahya Paşa esir alındı. Kale muhasara sırasında oldukça harap olmuş ve tahkimatları yıkılmıştı. Özü'nün düşmesi artık Rus ordularına Bender'in yolunu açıyordu.⁸⁶

1737 senesinde Kırım, Ruslar tarafından tekrar istila edildi. General Peter Lacy komutasındaki Rus orduları, Mayıs-Haziran'da Kırım Hanlığı ordusunu Özü'nün muhasarası sırasında meşgul etmek için Kırım'ın üzerine yürüdü. General Lacy doğrudan St. Petersburg'dan gelen emirlere göre Kefe ve Yenikale'yi tahrip edecekti.⁸⁷

Fetih Geray Han bir sene önceki gibi Rus ordusunun Orkapı üzerinden geleceğini düşünüyordu ve burayı tekrardan güçlendirmişti. 60,000 kişilik Kırım Hanlığı ordusuyla birlikte Kırım'ı, Orkapı'da savunacaktı. Fakat General Lacy, Kırım'a Arabat üzerinden girdi. Kırım'ı istila etmek isteyen hiçbir ordu daha önce Arabat yolunu kullanmamıştı. Çünkü bu kıyı ili sadece kumdan ve deniz kabuklarından ibaretti. 13 Temmuz'da Rus orduları Karasubazar'ın 28 kilometre

⁸³ Rus ordusu özellikle humma ve kanlı ishal gibi salgın hastalıklardan muzdaripti. Davies, *age*, s. 199; Düşmanı ancak salgın hastalıkların durdurabileceğine dair bir kanı da vardı. Smirnov, *age*, s. 488.

⁸⁴ Davies, *age*, s. 199-200; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 255-257.

⁸⁵ Avusturya ile barış görüşmeleri sırasında Özü, Bender ve Vidin kalelerinin ihtiyaçları "devlet malının boşu boşuna yok olup gitmesine yer yoktur, çok yakında barış anlaşması ile savaş sona erecek ve ordu da geri dönecektir" denilerek karşılanmamıştır. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, *age*, s. 45.

⁸⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 263-264; Mustafa Güler, "1737 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Özi'nin Elden Çıkması", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIII, C: 1, s. 146-148.

⁸⁷ Davies, *age*, s. 211.

ötesinde konuşlandılar. 17,000 kişilik Kırım Tatar birliği kampa saldırdıysa da geri çekilmek zorunda kaldı. Ertesi gün Ruslar şehre yürüdüler. General Lacy'nin emriyle şehir tümünden yakılıp yıkılarak tahrip edildi. Fakat General, Rus ordusunda savaşıyor başıbozuk Kalmuklara güvenemediği ve Kefe ile Yenikale uzak olduğu için intikal sırasında orduda tekrar hastalıkların baş gösterebileceği endişesiyle geri çekilme kararı aldı. Fetih Geray Han ise geri çekilen Rus ordusunu takip etmedi. Bundan dolayı azledilerek yerine II. Meñli Geray Han yeniden tahta geçti.⁸⁸

1738 senesinde General Lacy bu kez hafif süvari ve Kazaklarla Kırım'ı istila etti. Süvariler sayesinde plânladığı gibi hızlı hareket edebilecekti. 27-29 Haziran'da Rus orduları Or Kalesi'ni teslim aldı. Fakat bu tarihte Osmanlı orduları da Özü ve Kılburun kalelerini geri almak için savaşıyorlardı. Kalelerin önceki muhasaralarda fazlasıyla tahrip olması Rus savunmasını güçleştiren en önemli faktördü. Bu sebeple General von Münnich geri çekilme kararı almıştı.⁸⁹ Nitekim hem Özü ve Kılburun cephelerinde bu gelişmelerin yaşanması hem de salgın hastalıkların yeniden yayılmaya başlaması General Lacy'yi endişelendirdi. 6 Temmuz'da orduyu Orkapı'dan Azak'a götürme kararı aldı.⁹⁰

Osmanlı Devleti savaşın Avusturya cephesine ağırlık verdiği için Rusya cephesini az bir kuvvet ve bir seraskerle idare ediyordu. Kırım Hanlığı neredeyse Rusya orduları ile tek başına karşı karşıya kalmıştı. Fakat Ekim 1738'de, Osmanlı ordusu ile Kırım Tatarlarının Özü ve Kılburun kalelerini geri almak için kuşatma hazırlığı içinde olması, Rusların bu kalelerden çekilmesine sebep olarak savaşın seyrini değiştirmişti.⁹¹ Bununla birlikte Avusturya cephesinde barış görüşmelerine başlanmıştı. Fakat General von Münnich, Yaş ve Hotin üzerine saldırarak bu kaleleri aldı. Rusların elde ettiği zaferlere dair haberlerin Viyana'ya ulaşmasıyla beraber Habsburg İmparatoru, barış antlaşmasını imzalamaktan imtina etse de Fransa'nın arabuluculuğu ile Belgrad

⁸⁸ Davies, *age*, s. 211-213; Smirnov, *age*, s. 291-293; Kırımî, *age*, s. 208-210; Fetih Geray Han azledildikten sonra Vize'de ikamete mecbur edildi. 9 sene kadar Çakıllı yaşadıkten sonra vefat etti. Halim Geray Sultan, *age*, s. 168-169.

⁸⁹ General von Münnich'in geri çekilme kararı almasında kaleye gelen erzak yardımlarının Tatarlar tarafından ele geçirilmesi ve kalede bulunan erzak eksikliğinden dolayı hayvanların dahi toplu halde ölmeleri etkili oldu. Bkz. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C: 5, s. 479.

⁹⁰ Davies, *age*, s. 213-215; Kırımî, *age*, s. 212-214; Smirnov, *age*, s. 493.

⁹¹ Güler, *agm*, s. 149-150; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 291.

Muahedesi, Osmanlı Devleti ve Habsburglar arasında imzalandı. Antlaşmanın imzalanması üzerine Ruslarla da barış görüşmelerine başlandı.⁹²

12 Aralık 1739'da Rusya ile yapılan antlaşmaya göre Azak Kalesi yıkılacaktı. Ruslar, Azak Denizi'nde ve Karadeniz'de ticarî ve askerî gemi bulunduramayacaklardı. Kırım Tatarları, Rusya'ya tabi olan Kazak ve Kalmuklarla savaşmayacak, Rus topraklarına girip şehir ve kasabalara yağma akınları düzenlemeyeceklerdi. Kuzey Kafkasya'daki Kabardaylar, Osmanlılar ile Rusya arasında müstakil kalacaklardı. Osmanlılar, Ruslar veya Kırım Tatarları hiçbir şekilde onlara müdahale etmeyeceklerdi. Ruslar, Boğdan ve Hotin'den çekilerek buraları iade edeceklerdi. Antlaşmanın on ikinci maddesine göre de Osmanlı Devleti, Rusya hükümdarına "imparator" elkabı üzerine nâme-i hümayûn yazmayı kabul ediyordu.⁹³

1.5. 1768-1774 OSMANLI-RUS SAVAŞI ÖNCESİ KIRIM HANLIĞI

1739 senesinde imzalanan Belgrad Antlaşması ile savaştan oldukça tahrip olmuş şekilde çıkan Kırım'da, hanlar yarımada tamirat ve yeniden inşa faaliyetlerine başladılar. 30 Aralık 1739 tarihinde II. Meñli Geray Han, Bahçesaray'da vefat etti.⁹⁴ Ondan sonra Kırım Hanlığı tahtına el-Hac Selim Geray Han'ın en küçük oğlu Selamet Geray Sultan tayin edildi. Tahta geçen Selamet Geray Han, ilk olarak Bahçesaray'da imar faaliyetlerine başladı. Öncelikle, Ruslar tarafından neredeyse tamamen yıkılan Han Camii'ni tamir ettirdi ve iki divanhane yaptırdı. Hansaray'ın tamirat faaliyetlerine de başlandı. Yakılıp yıkılan kütüphane yerine yenisini inşa ettirdi. Bu kütüphaneye I. Mahmud da İstanbul'dan gönderdiği kitaplarla destek oldu.⁹⁵

II. Selamet Geray Han, Ruslarla yapılmış olan antlaşmanın gereğini yerine getiremediğinden 1743 senesinde azledildi.⁹⁶ Kırım ve Kuban taraflarındaki Rus

⁹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 289-293; Kırımî, *age*, s. 220-222; Özcan, "Mahmud I", s. 350.

⁹³ Kırım hanı Azak Kalesi'nden çok Özü ve Kılburun kalelerinin akıbetini önemsiyordu. Çünkü asıl Özü ve Kılburun kaleleri Rusların eline geçerse o zaman Kırım için en büyük tehlikenin vuku bulacağını düşünüyordu. Bkz. Smirnov, *age*, s. 496; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 292-294; Antlaşmanın Osmanlı diplomasisi açısından tahlili için bkz. Uğur Kurtaran, "Sultan Birinci Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnâmenin Diplomatik Açısından Tahlili", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/1, 2014, s. 213-232.

⁹⁴ Halim Geray Sultan, *age*, s. 167.

⁹⁵ Kırımlı & Kançal-Ferrari vd., *age*, s. 192, 298; Halim Geray Sultan, *age*, s. 171; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: II, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), s. 19.

⁹⁶ Baycar, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)*, s. 265.

esirlerinin serbest bırakılmaması, Ruslara bağlı Kazakların hayvanlarını ve paralarını yağmalayan Kırım Tatarları ile Leh ve Kazakların topraklarına çapula giden Nogaylara engel olamaması; II. Selamet Geray Han'ın Kırım'daki merkezî otoritesinin zayıf olduğunun göstergesiydi.⁹⁷

Kaplan Geray Han'ın oğlu Kalgay Selim Geray Sultan, Kırım tahtına oturduğunda Osmanlı Devleti'nin ondan beklentisi öncelikle antlaşma hükümlerine riayet noktasında titizlik göstermesiydi. Bununla birlikte kendisinden İran seferi için Kırım Tatar askeri göndermesi de bekleniyordu.⁹⁸ Nitekim II. Selim Geray Han, Rus esirlerinin iadesi konusunda muvaffak oldu ve Kırım'ın kuzeyinde yaşayan Kırım Tatarları ile Nogaylar üzerinde otoritesini sağladı. Bu muvaffakiyetlerinden ötürü kendisi İstanbul'a davet edildi.⁹⁹ İstanbul'dan Kırım'a döndükten sonra 1748'de vefat etti.¹⁰⁰

II. Selim Geray Han'ın vefatından sonra yerine II. Devlet Geray Han'ın oğlu Kalgay Arslan Geray Sultan, Kırım Hanlığı tahtına oturdu. Arslan Geray Han'dan da öncelikle Ruslar ile yapılan antlaşmaya riayet hususunda titizlik bekleniyordu. Bu durum kendisine gönderilen nâme-i hümâyûnda açıkça bildiriliyordu.¹⁰¹ Osmanlı Devleti, Ruslar ile harp sahasında karşı karşıya gelmek istemiyordu ve bu yüzden de Kırım hanlarının, antlaşmaya harfi harfine riayet etmeleri konusunda diretiyordu. Nitekim Arslan Geray Han'ın önceliği de Kırım'ın yeniden imar edilmesi oldu.¹⁰²

Arslan Geray Han kurduğu vakıflar sayesinde Kırım'daki imar faaliyetlerini hızlandırdı. Özellikle Or ve Arabat kaleleri başta olmak üzere, Kırım'ın Ruslar

⁹⁷ Kırım tarafında antlaşmaya mugayir durumlarla ilgili I. Mahmud'un nâme-i hümâyûnu için bkz. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn (2 Numaralı Name Defteri)*, Murat Cebecioğlu, Sinan Satar, Dursun Küçükbaltaçoğlu, Vahdettin Atik vd. (Yay. Haz.), (İstanbul: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, 2013), s. 83-84; Selamet Geray Han'ın azli için bkz. Halim Geray Sultan, *age*, s. 171-172; Smirnov, *age*, s. 500-501.

⁹⁸ *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 89-91.

⁹⁹ II. Selim Geray Han "şiddet-i idare ve siyasetiyle meşhur" olduğundan Kırım Tatarları tarafından Qattı Selim Geray nâmıyla anılıyordu. Halim Geray Sultan, *age*, s. 173; *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 106-107.

¹⁰⁰ Uzunçarşılı, hanın vefat tarihini 20 Cemaziyelevvel 1161 (18 Mayıs 1748) diye yazsa da Halim Geray Sultan 20 Cemaziyelahir 1161 (17 Haziran 1746) olarak kaydetmektedir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: II, s. 21; Halim Geray Sultan, *age*, s. 173.

¹⁰¹ I. Mahmud tarafından Arslan Geray'a gönderilen nâme-i hümâyûn ve onun, padişaha yazdığı teşekkür mektubu için bkz. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 108-111.

¹⁰² Smirnov, *age*, s. 504-505.

tarafından istila edildiği dönemde tahrip edilen kaleleri tamir ve tahkim ettirdi.¹⁰³ Mayıs 1749'da ve Eylül 1751'de Kırım'a gönderilen nâme-i hümâyûnlarda Arslan Geray Han; öncelikle Ruslarla yapılan barış antlaşmasına uyduğu, Kırım'daki kaleleri tamir ve tahkim ettirdiği, Kırım Hanlığı topraklarında düzeni ve huzuru sağladığı için övülüyordu. Mektubun sonunda da yine Ruslar ile akdedilen antlaşmaya uyulması hususunda gayret göstermesi Kırım hanına hatırlatılıyordu.¹⁰⁴ Arslan Geray Han'ın kurduğu vakıflar sadece Bahçesaray gibi büyük şehirlerde değil aynı zamanda köylerde de faaliyet göstermişlerdir. Sadece kalelerin tamir ve tahkim edilmesi değil, Kırım içindeki kervansaray, camii, iskele ve çeşmeleri hem tamir hem de yenilerini inşa ettirerek yarımadayı yeniden ihya etmiştir.¹⁰⁵

1754 senesinde Kırım hanının iyi ilişkilerinin bulunduğu Osmanlı padişahı Sultan I. Mahmud vefat etti. Onun vefatının ardından Sultan III. Osman'ın tahta geçmesiyle Kırım Hanlığı tahtına da Halim Geray Sultan tayin edildi. Aralık 1754'te Sultan III. Osman'ın tahta çıktığına dair bir nâme-i hümâyûn Kırım'a gönderildi. On ay sonra, Ekim 1755'te ise Kırım Hanlığı tahtına Halim Geray Sultan tayin edildi. Bu geçen süre içerisinde Kırım Tatarlar ve Kazaklar karşılıklı olarak birbirlerinin sınırlarını ihlal edip hasım topraklarına saldırmışlardı.¹⁰⁶

Ekim 1755 ile Mart 1756 tarihleri arasında Kırım hanı olan Halim Geray Han gençliğini Rumeli'de geçirdiğinden Kırım'daki mirzaların âdetlerine de vakıf değildi. Bununla birlikte hanlığı devrinde çıkan isyanı da bastırmakta muvaffak olamayınca tahttan azledildi.¹⁰⁷ Halim Geray Han'ın yerine II. Devlet Geray Han'ın oğlu ve Arslan Geray Han'ın kardeşi sâbık Nureddin Kırım Geray Sultan tayin edildi.¹⁰⁸ Osmanlı Devleti, Rusya İmparatorluğu ile yeni bir savaşa

¹⁰³ Hüseyin Çınar, "Arslan Giray Han ve Kırım'ın Yeniden İmârında Vakıfların Rolü", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 30, Ankara 2007, s. 120-121; Halim Geray Sultan, *age*, s. 176.

¹⁰⁴ Arslan Geray Han'a giden övgü dolu iki nâme-i hümâyûn için bkz. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 111-115; Kırım hanına gönderilen nâme-i hümâyûnların kısa bir değerlendirmesi için bkz. Smirnov, *age*, s. 505.

¹⁰⁵ Çınar, *agm*, s. 123-129; Ömer Bıyık, *Kırım'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774)*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014), s. 169-175.

¹⁰⁶ Smirnov, *age*, s. 506.

¹⁰⁷ Yedisan Nogayların isyanı ile ilgili nâme-i hümâyûn için bkz. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 130-132; Smirnov, *age*, s. 508; Halim Geray Sultan, *age*, s. 178; Halim Geray Han'ın bu muvaffakiyetsizliğinin sebepleri arasında tembelliği ve dirayetsizliği gösterilir. Hammer-Purgstall, *age*, s. 147.

¹⁰⁸ Kırım Hanlığı tahtına Kırım Geray Han'ın tayini için bkz. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 133-135; Halim Geray Sultan, *age*, s. 180.

girmekten çekindiği için Kırım hanından Kırım Tatarlarının ve Nogayların sınır ihlallerini engellemesini istemekteydi. Nitekim Kırım hanının emrine itaat etmeyen Nogaylar, Rus topraklarına yaptıkları akınlar sebebiyle 1757 senesinde Osmanlı Devleti tarafından 500 Rumî kese ödemeye mecbur edilmişlerdir.¹⁰⁹ Yeni Kırım hanı, halefinin aksine dirayet ve şecaat sahibiydi.¹¹⁰ Kırım Geray Han, Nogayların 1759 senesinde Eflâk ve Boğdan halkına karşı “fenalıkları” dolayısıyla bunların üzerine yürüdü ve onları “tedib” etti.¹¹¹

Çariçe II. Yekaterina, bu tarihte Kırım Hanlığı üzerinde daha “diplomatik” politikalar yürütmek niyetindeydi. Bu sebeple danışmanı Nikita İvanoviç Panin’in tavsiyeleri doğrultusunda, Kont Mihail Semyonoviç Vorontsov’un Bahçesaray’da bir konsolosluk açılması fikrine sıcak bakmaktaydı.¹¹² 1763 senesinde Kırım’da ilk Rus konsolosluğu açıldı. Bu konsolosluğun amacı Kırım Hanlığı ile Rusya arasındaki ilişkileri düzenlemek ve özellikle de Kırım’daki Rus tüccarların sorunlarını çözmektir. Kırım’a atanan ilk konsolos Aleksandr Nikoforov’un bir diğer görevi de Kırım’daki gelişmeleri takip edip Çariçe II. Yekaterina’ya bildirmektir.¹¹³ Fakat bu konsolosluğun ömrü uzun olmadı ve 1765 senesinde Rus konsolosluğu kaldırıldı. Nikoforov’un, Kırım Geray Han ile iyi ilişkiler geliştirebilmek adına Kırım Tatarlarının lehine bazı imtiyazları Çariçe II. Yekaterina’ya kabul ettirebileceğini öne sürmesi ve Lehistan meselesinde Kırım hanını engellemeye çalışması konsolosluğun kaldırılmasına sebep oldu.¹¹⁴

Yedisan Nogayları ve Bucak Tatarlarının gasp ettikleri malların iadesini ve bu bölgelerdeki asayişini yeniden sağladığı için Kırım Geray Han, Osmanlı Devleti tarafından taltif edildi.¹¹⁵ Kırım hanının bu başarıları onun Osmanlı Devleti nezdindeki güvenilirliğini de arttırdı. Nitekim serhat kalelerin tahkim edilmesi,

¹⁰⁹ Akdes Nimet Kurat, *IV.-VXIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, (Ankara: TTK Yayınları, 1972), s. 265.

¹¹⁰ Hammer-Purgstall, *age*, s. 148-149.

¹¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: II, s. 25; Smirnov, *age*, s. 511-512.

¹¹² Yelena İ. Drujinina, *Kuçük-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda*, (Moskva: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR), s. 84.

¹¹³ Alan Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), s. 27-28.

¹¹⁴ Kırım’daki ilk Rus konsolosluğuna dair bir değerlendirme için bkz. Uğur Demir, “Kırım’da İlk Rus Konsolosluğunun Açılması, Faaliyetleri, Kapatılması ve Buna Dair Tartışmalar (1763-1766)”, *Krımskoe İstoriçeskoe Obrozrenie*, No: 2, (Kazan: Şigabutdina Mardjani Akademii Nauk Respubliki Tatarstan, 2014) s. 39-49.

¹¹⁵ Kırım Geray’ın taltif edildiği nâme-i hümâyûnlar için bkz. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 133-142.

Özü Kalesi'nin tamiri, Soğucak Kalesi hususunda yapılacak muamelenin tayin edilmesi, Rusya ve Lehistan'a karşı alınacak önlemler ile Kırım hakkında görüş alışverişinde bulunmak üzere 1764 senesinde Sultan III. Mustafa tarafından İstanbul'a davet edildi.¹¹⁶

Kırım Geray Han, padişahın huzuruna çıktığında Rusya'nın Kırım'ı tekrar istila etmek amacıyla faaliyetlerde bulunduğunu bildirirken Rusların Lehistan'da da Stanisław August Poniatowski'yi kral tayin edip burayı ele geçirmek niyetinde olduğunu belirtti. Rusların, Kabarda sınır boylarını Gürcistan için kendilerine bir yol açmak için tahkim ettiğini de ekledi.¹¹⁷

Kırım hanı, Osmanlı Devleti'ne yapmış bu olduğu bu uyarılarda haklıydı. Fakat Rusya'ya karşı Kırım Geray Han'ın saldırgan bir politika yürütmesinden Osmanlı Devleti rahatsızdı. Çünkü Rusya ile yeni bir savaşa girmek istenmiyordu. Bu sebeple Kırım Geray Han, "Rusya üzerine akınlar yapıp savaşa sebep olmadan evvel" tahttan azledildi.¹¹⁸ Kırım Geray Han'ın yerine II. Fetih Geray Han'ın oğlu III. Selim Geray Han, Eylül 1764 tarihinde Kırım hanı tayin edildi.¹¹⁹ Ancak Kırım Hanlığı'ndaki bu taht değişikliği Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yeni bir savaşın vuku bulmasına engel olmadı.

¹¹⁶ III. Mustafa'nın Kırım Geray Han'ı daveti için bkz. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 142-143.

¹¹⁷ Smirnov, *age*, s. 513-514.

¹¹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: II, s. 25-26.

¹¹⁹ Selim Geray'ın Kırım tahtına tayini için bkz. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 133-142-143; Halim Geray Sultan, *age*, s. 183.

2. BÖLÜM

1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİ VE KIRIM HANLIĞI

2.1. SAVAŞ ÖNCESİNDE DOĞU AVRUPA'NIN SİYASÎ AHVALI

1756-1763 Yedi Yıl Savaşları'nın sona ermesinin ardından Doğu Avrupa başkentleri Lehistan tahtı meselesiyle yakından ilgilenmeye başladılar. Lehistan kralı III. August ölüm döşeğindeydi ve Avrupa devletleri de ondan sonra tahta kendi çıkarları doğrultusunda bir kralın geçmesini istemekteydiler. Kral seçimleri hususunda 1763 senesinde Prusya, Rusya ile yakınlaşınca Fransa da Osmanlı Devleti ile anlaşarak denge sağlamaya çalışmıştır. Habsburglar da her ne kadar Lehistan tahtında Rus yanlısı bir kralın olmasını istemese de Lehistan'ın taksimatında Prusya ile Rusya'ya katılmıştır.¹²⁰

Lehistan'da Kral III. August'tan sonra tahta kimin geçeceği sorusuna aslında 1763'ten yaklaşık 10 sene önce cevap aranmaya başlanmış bulunmaktaydı. "Milliyetçi-vatanperverler" ya da "cumhuriyetçiler" olarak adlandırılan ve Baş Hetman Jan Klemens Branicki'nin başını çektiği grup bir taraf oluştururken; başını Stanisław August Poniatowski ile Adam Czartoryski'nin çektiği Rus yanlısı olan "aile partisi" ya da "familia" grubu diğer bir taraftı.¹²¹ Poniatowski ile Yekaterina Alekseyevna 1755 senesinde tanışmışlar ve birbirlerine "âşık" olmuşlardı.¹²² 1762 senesinde bir saray darbesi ile tahta geçen Çariçe II. Yekaterina, eski âşığının Lehistan tahtına geçmesini destekliyordu. Fakat Çariçe'nin niyeti eski âşığına duyduğu hatıra değil, Rusya'nın Lehistan'ı istila etmesini kolaylaştırmaktı.¹²³

Prusya, 1763 senesinden önce Osmanlı Devleti ile yakınlaşmaya başlamıştı. Hatta Kırım Hanlığı da bu iki devlet arasındaki diplomasi trafiği içinde oldukça öneme haizdi. Prusya kralı II. Friedrich, Kırım Tatarlarının Rusya'ya akınlar

¹²⁰ Hacer Topaktaş, "Avrupa'nın Ortak Derdi Polonya Tahtı: Stanisław August Poniatowski'nin Seçimi (1763-1764)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: 28, S: 1, Haziran 2011, s. 184.

¹²¹ Topaktaş, *agm*, s. 186-187.

¹²² Simon Sebag Montefiore, *Catherine the Great & Potemkin: The Imperial Love Affair*, (London: Phoenix Press, 2007), s. 39.

¹²³ II. Yekaterina, 1762'de Poniatowski'ye gönderdiği mektupta zor günler geçirdiğini ve güç topladığını yazıyordu. Ayrıca bu mektupta gelecekteki âşığı genç Potyomkin'den de övgüyle bahsetmişti. Bu mektup için bkz. L. Jay Olivia, *Catherine the Great*, (New Jersey: Prentice Hall, 1971), s. 37-41; Brian L. Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774: Catherine the Great and Ottoman Empire*, (London: Bloomsbury Publishing, 2016), s. 3-6.

düzenlemesi konusunda ısrarcı ve destekçi bir politika güdüyordu.¹²⁴ Bu hususta Prusya kralı, Kırım hanına da bazı tekliflerde bulunmuştu. Buna göre 1711'de imzalanan Prut Antlaşması da tekrar onaylanacaktı. Prusya'nın bu saldırgan tutumuna karşı Osmanlı Devleti ihtiyatlıydı ve iki devlet arasında bir ittifak kurulamadı.¹²⁵ Buna müteakip II. Friedrich, Rus Çariçesi II. Yekaterina ile anlaşma yoluna gitti. Nitekim iki devlet arasındaki karşılıklı savunma antlaşması St. Petersburg'da 31 Mart 1764'te imzalanmıştır.¹²⁶

Osmanlı Devleti, Lehistan'ın siyasî serbestisinden yanaydı. Çünkü bu devletin tahtına Rusya yanlısı bir kralın çıkması yahut Rusya tarafından işgal edilmesi, Rusya'nın açık bir şekilde Osmanlı Devleti'nin kuzey sınırlarını kontrol etmeye başlayacağı anlamına geliyordu. Bu sebeple Osmanlı Devleti, Lehistan ile olan ilişkilerin Karlofça Antlaşması gereğince devam etmesini istemekteydi.¹²⁷ Hatta bunun için Rusya'ya karşı Prusya ile ittifak yapabilmek niyetiyle görüşmelere tekrar başlanmak istendi. Ahmet Resmî Efendi elçi olarak Berlin'e gönderildi.¹²⁸ Fakat Prusya artık Rusya ile bir antlaşma imzalamıştı ve Osmanlı Devleti'ne iletilen cevap menfi oldu. Osmanlı elçisinin Prusya ile görüşmelere yeniden başlamak için Berlin'e gitmesi, Sultan III. Mustafa'nın siyasî bakımdan zayıf bir devlet adamı olduğu şeklinde de yorumlanmaktadır.¹²⁹

1739 Belgrad Antlaşması'ndan sonra Kırım Hanlığı ile Lehistan arasında bir barış dönemi yaşandı. Bu dönemde hem Lehistan kralları hem de Kırım hanları, meseleleri diplomatik yollarla çözmeye çalıştılar. Leh baş hetmanları Jozef Potocki ile Jan Klemens Branicki, Leh kralından bağımsız olarak da İstanbul ve Bahçesaray ile diplomatik münasebetler kurdular. Aynı durum Kırım mirzaları için de geçerliydi. Kırım hanından bağımsız olarak Geray hanedanı mensupları ve mirzalar Leh devlet adamları ile temaslarda bulunmuşlar ve hatta Kırım hanının ihtar etmesine karşın Lehistan'a sığınmışlardır. 1763 senesinde Kırımlı tüccarların Lehistan'da soyulmaları, Lehistan ile Kırım Hanlığı arasında büyük

¹²⁴ Prusya ve Kırım arasında karşılıklı gidip gelen elçiler Kırım Geray Han'ın, Prusya kralı ile diplomatik yakınlığının artmasını da sağlamıştır. Theodore Mundt, *Krim-Girai Khan of the Crimea*, (London: John Murray, 1856), s. 74-83.

¹²⁵ Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985), s. 50-78.

¹²⁶ H. M. Scott, *The Emergence of the Eastern Powers 1756-1775*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), s. 112-117; Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774*, s. 6.

¹²⁷ Topaktaş, *agm*, s. 187.

¹²⁸ Beydilli, *age*, s. 84-85; Scott, *age*, s. 113.

¹²⁹ Kemal Beydilli, "Mustafa III", *DİA*, C: 31, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), s. 281.

bir sorun doğurdu. Öyle ki Kırım Geray Han ordusunu toplayarak Lehistan'ı istila etmekle tehdit ediyordu. Fakat Fransız diplomatların arabuluculuk yapması ve Leh kralının tazminat ödemeye razı olmasıyla mesele halloldu. Ekim 1763 tarihinde Lehistan kralı III. August'un vefat etmesi, Kırım Geray Han'ı da harekete geçirdi. Kırım hanı "atına atlayıp Lehistan'a girmeye" ve Rus karşıtı olan "cumhuriyetçi" tarafı desteklemeye neredeyse hazırды.¹³⁰

Kral III. August'un vefatının ardından kral vekili seçilen Wladislaw Aleksandrov Lubienski, yeni kralın seçilmesi için 7 Mayıs 1764'te meclisin toplanması kararını aldırmişti. Rusya ve Prusya daha önceden imzalamış oldukları antlaşmaya binaen ortak hareket edeceklerdi. İki ülkenin de elçileri hem Varşova'da hem de İstanbul'da müşterek bir siyaset yürütmekteydi. Avusturya ise önce Saksonya elektörü Prens Havier'i destekleme niyetinde olsa da St. Petersburg'taki elçisinden gelen Rus birliklerinin sınıra doğru hareket ettiği bilgisi üzerine seçimlere müdahil olmayacağını ilan etmiştir. Fransa da Avusturya gibi Saksonya elektörünü destekliyordu. Bu hususta Osmanlı Devleti'ni de yanına çekmek istemişti. Osmanlı Devleti, 16 Ocak 1764 tarihinde ilân ettiği beyannâmede Lehistan'daki kraliyet seçimlerinin hiçbir müdahale olmaksızın serbestçe yapılması gerektiğini ve seçilecek kralın da Lehistan asıllı olması gerektiğini ifade etmiştir.¹³¹

Rus çaricesi II. Yekaterina Mart 1764'te, "cumhuriyetçiler" karşısında üzerlerindeki baskıları azaltmak için Czartoryski ve Poniatowski'ye 3 bin kişilik bir Rus birliği gönderebileceğini önerdi. Bu önerisine olumlu cevap alınca Varşova'ya gönderdiği bu birlikten ayrı olarak 36 bin kişilik bir birliği de Lehistan sınırlarına sevk etti. Bu askerî hareketliliğe karşı Osmanlı Devleti müdahalede bulunmamıştı. Fakat hem Lehistan'ın ve hem de Osmanlı Devleti'nin sınırlarında Rus askerinin olması Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı için tehlike arz eden bir durumdu. Buna önlem maiyetinde Kırım Geray Han, hanlık ordusunu toplayarak savaş hazırlıklarına başlamıştı. Nitekim Poniatowski, 7 Eylül 1764 tarihinde Rus askerî denetiminin gölgesinde Lehistan kralı olarak seçildi.¹³²

Kırım Geray Han, Rusya'ya karşı düşmanca bir siyaset gütmesi ve Osmanlı Devleti'nin onu kontrol edememesi sebebiyle hanlık tahtından 20 Eylül 1764 tarihinde azledildi. Lehistan'da Rus destekli bir kralın tahta geçmesinden sonra

¹³⁰ Dariusz Kolodziejczyk, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuanian International Diplomacy on the European Periphery*, (Leiden: Brill, 2011), s. 203-205.

¹³¹ Uğur Demir, *1768 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1755-1768)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 185-196.

¹³² Topaktaş, *agm*, s. 188-192; Demir, *agt*, s. 195-198.

Kırım hanının azledilmesi bir tesadüf olmasa gerekti. Çünkü Kırım Geray Han'ın, Rusya'ya karşı askerî hazırlıkları biliniyordu. Esasında hanın bu hazırlıkları, Rusların Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı sınırlarına karşı girişecekleri askerî harekâta karşı alınan önlemlerdi. Fakat Osmanlı Devleti, Rusya ile barışçıl bir siyaset yürütüyor ve savaşa yol açacak hadiselerden kaçınmaya çalışıyordu. Nitekim tahta çıkan III. Selim Geray Han, İstanbul'un isteği üzerine sâbık Kırım hanının idarî kadrosunu değiştirdi. Boğdan ile sınır meselesinin halledileceğini ve Eflâk ile Boğdan reayasından gayri hukukî tahsil edilen cizyenin de kaldırılacağını vaat etti.¹³³

Poniatowski, Lehistan tahtına seçildikten sonra Prusya'nın ve Rusya'nın Lutheranların ve Ortodoksların da Katoliklerle eşit haklara sahip olması yönündeki baskılarıyla karşılaştı. 1766 senesinde Rusya'nın, Lehistan'daki Ortodoksların lehinde Katolik muhaliflere baskısını arttırması ve askerî müdahalelerde bulunması başta Osmanlı Devleti olmak üzere Avusturya ve Fransa'nın da tepkisine neden oldu.¹³⁴

Mart 1767'de III. Selim Geray Han, memleket idaresindeki başarısızlığı dolayısıyla tahttan azledildi. Yerine Arslan Geray Han tayin edildi. Ona da Kırım'daki işleri düzene koyup Rusya ve Lehistan ile olan antlaşmaya riayet etmesi bildirildi.¹³⁵ Arslan Geray Han'ın iki ay sonra vefatı üzerine yerine Maksud Geray Han tayin edildi.¹³⁶ Amcaları Kırım Geray Han ile Arslan Geray Han dönemlerinde kalgay olan Maksud Geray Han'dan da beklentiler farklı değildi.¹³⁷ Maksud Geray Han tahta çıktıktan sonra Lehistan'a bir temsilci göndermiş ve bu temsilcinin hazırladığı tavrı de İstanbul'a iletmiştir. Buna göre Rusya, Lehistan üzerinde askerî bir baskı kurmuş, muhalifleri sindirmek için şiddet politikasına başvurmuştu. Lehistan kralına muhalif olanlar Osmanlı Devleti'nin bu duruma müdahil olmasını talep etmekteydiler.¹³⁸ Aynı sene Baron de Tott, Kırım'a Fransa konsolosluğunda olarak tayin edilmişti. En önemli görevi ise

¹³³ Kırım Geray Han'ın azlinin sebepleri ve yerine tayin olunan III. Selim Geray Han'dan beklentiler için bkz. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümayûn*, s. 144-146.

¹³⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 359; Scott, *age*, s. 180-181.

¹³⁵ *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümayûn*, s. 149-151.

¹³⁶ 27 Haziran 1767'de Maksud Geray Han'a teşrifat gönderildi. *BOA*, C.MTZ, 12/577.

¹³⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: II, s. 26-27; Maksud Geray Han'ın hanlığa tayini için bkz. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümayûn*, s. 152-154.

¹³⁸ Demir, *agt*, s. 281-282.

İstanbul'daki Fransız elçisinin Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı kışkırtmasına yardımcı olması.¹³⁹

24 Şubat 1768'de Lehistan meclisinin açıkladığı kararnâmede Katolik olmayanlara da Katoliklerle eşit hakların sağlandığı bildirildi. Bu kararnâmenin ardından, Lehistan'daki Rus askerî varlığını ve Katolik olmayanların da eşit haklara sahip olmasını kabul etmeyen muhalifler, 28/29 Şubat 1768'te Lehistan'ın güneydoğusunda bulunan Podolya Eyaleti'ne bağlı Bar kasabasında bir konfederasyon kurmuşlardır.¹⁴⁰

Rusya, Bar Konfederasyonu'na karşı askerî bir müdahalede bulundu ve bulunduğu kasabayı ele geçirdi. Bununla birlikte Rus birlikleri, kaçan Leh muhalifleri yakalamak amacıyla Haziran 1768'te Boğdan'a girmişlerdi. Temmuz 1768'de de Kırım Hanlığı'nın idaresinde bulunan Balta Kasabası'na giren Rus birlikleri buradaki Yahudileri ve Lehleri katletmişlerdir. Ayrıca burada Rus yanlısı Leh "Haydamaklar" ile yeniçeri garnizonu arasında bir çatışma vuku bulmuştu. Neticede Balta'da yaklaşık bin kişi katledilmiştir.¹⁴¹

Bu katliam haberinden sonra Bender, Özü ve Hotin kalelerinde askerî hazırlıklara başlayan Osmanlı Devleti'nde Rusya'ya savaş ilân etme hususunda tartışmalar yaşanıyordu. Savaş aleyhtarı olan Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa azledilerek yerine Silâhdar Hamza Mâhir Paşa tayin edildi. Nitekim yeni sadrazam, padişah Sultan III. Mustafa gibi savaş ilân edilmesi taraftarıydı. Böylece yeni sadrazamın ilk işi de Rusya'ya savaş ilân edilmesi hususunda 3 Ekim 1768'te bir meşveret meclisi toplamak oldu. Görüşmeler sonucunda 8 Ekim 1768'te Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş ilân etti.¹⁴²

2.2. SAVAŞ BAŞLADIĞINDA OSMANLI DEVLETİ, KIRIM HANLIĞI VE RUSYA'NIN AHVALİ

Osmanlı Devleti'nde savaşın ilânından hemen sonra Sadrazam Silâhdar Hamza Mâhir Paşa, önceden de şüphelenilen akli zafiyetinin açığa çıkması üzerine azledilmiştir. Onun yerine sadaret kaymakamı Yağlıkçızâde Mehmed Emin

¹³⁹ Kolodziejczyk, *age*, s. 206.

¹⁴⁰ Scott, *age*, s. 182; Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774*, s. 9-10.

¹⁴¹ Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774*, s. 12; Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 31.

¹⁴² Mustafa Nuri Paşa, *age*, s. 57; Ahmed Câvid Bey, *Müntehabât* adlı eserinde Kırım Tatarlarının Ruslara yapmış oldukları akınlardan bahisle bu savaşa sebep olduklarını ifade etmektedir: "Tatar tâ'ifesi ızrâr u ta'addîden hâlî olmamağla her zemân nakz-ı ahd ile ızhâr-ı adâvet etmeleriyle Tatar sebeb olageldiği tevârihe âşinâ olanlara mekşûfdur." Bkz. Baycar, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)*, s. 277.

Paşa sadrazam olarak 20 Ekim 1768'te tayin edildi. Yeni sadrazam ise savaşın uzun sürmeyeceğini ve muharebeye dahi gerek kalmadan Rusların barış isteyeceğini zannediyordu.¹⁴³

Savaş kararı alınmadan önce sadrazam olan Muhsinzâde Mehmed Paşa, gençliğinde babası ile birlikte kuzey hudutlarındaki muharebelerde bulunmuş ve uzun süre Özü ile Hotin muhafızı olarak görev yapmıştı. Bu sebeple devletin askerî ve ekonomik durumuyla birlikte hem sınır boylarını hem de düşmanın gücünü iyi bilmekteydi. Nitekim savaş kararı alınmadan önce Bender, Hotin ve Özü kalelerinin tahkimatları ve işleriyle ilgilenilmesi gerektiğini bildirmişti. Fakat bunların hiç biri yapılmamıştı. Osmanlı Devleti harbi yönetebilecek tecrübeli komutanlardan, askerlerden yoksundu.¹⁴⁴

Savaşın ilân edilmesinden önce bir hazırlık yapılmadığı için ilânın hemen ardından hazırlıklara başlandı. Rumeli ve Anadolu'daki vilâyetlere sefer için hazır olmaları ve ilkbahardan evvel Davutpaşa Sahrası'nda hazır bulunmaları gerektiği yönünde fermanlar gönderildi. Aynı şekilde vilâyetlerdeki yeniçeri, cebeci ve topçuların cümlesinin vaktinde Edirne'de olmaları isteniyordu. Asker toplanmasına dair verilen bu emir ve hazırlıklardan ayrıca sınır boylarındaki kalelerin muhafaza edilebilmesi için tahkimlerine başlandı.¹⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin politikasını değiştirip Rusya'ya savaş ilân etmesi Kırım Hanlığı'ndaki mevcut siyasî vaziyeti de değiştirdi. Maksud Geray Han azledilip yerine İstanbul'da Rusya'ya karşı "düşmanlığıyla" bilinen ama aslında Rusların emellerinin her zaman farkında olan ve ona göre hareket eden Kırım Geray Han yeniden tayin edildi.¹⁴⁶ 19 Ekim 1768'te ikinci kez Kırım hanı olan Kırım Geray, mutantan bir törenle ağırlandı ve padişah kendisiyle sefer hakkında özel olarak görüştü.¹⁴⁷ Bu sefer istişaresinden sonra, Kırım Geray Han'ın sirkâtibinin takriri

¹⁴³ Kemal Beydilli, "Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa", C: 28, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), s. 465.

¹⁴⁴ Mustafa Nuri Paşa, *age*, s. 57.

¹⁴⁵ Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006), s. 14-15.

¹⁴⁶ Halim Geray Sultan, *age*, s. 187; Mustafa Kesbî Efendi, Osmanlı Devleti nezdinde "*kuvvet ü şecâ'ati meşhûr*" olduğu üzere Kırım Geray Han'ın tayin edildiğini kaydetmektedir. Ahmet Öğreten, *Mustafa Kesbî İbretnümâ-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1996, s. 67; Ahmed Câvid Bey de Kırım Geray Han hakkında aynı görüştedir. Baycar, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)*, s. 277.

¹⁴⁷ "*İklim-i Kırım'ın ve selâtin-i Tatar'ın celâdetlûsü, sâbıka hanlıktan münfasıl Kırım Giray Han, civâr-ı saltanatda, Burgos çiftliğinde olmağla da'vet olunup, alay ile Âsîtâne'ye getirilüp padişah ile mülâkat ettikde, küffâra çapul etmeye ruhsat aldı.*" Bkz. Şemdânizâde Fındıklılı Süleyman

üzerine Orakoğlu, Mansuroğlu ve Kusayoğlu mirzalarına Bucak'ta toplanılması, Yedisan ve Yediçkul mirzalarına da sefere hazır olmaları için emirler gönderildi.¹⁴⁸ Kasım 1768'de Kırım Geray Han'a gönderilen nâme-i hümâyûnda; Ruslar üzerine ilkbaharda sefere çıkılacağından Kırım Tatar askerini bir an evvel toplaması, eskiden olduğu gibi düşman topraklarına girip yağma akınları yapması ve Lehler üzerine şimdilik bir sefer düzenlenmeyeceği yazılıyordu.¹⁴⁹

18. yüzyılın ikinci yarısında artık çağın gereklerine uygun modern silah ve teçhizata sahip ve merkezî yöntemlerle idare edilen Rus askerî organizasyonu karşısında, Osmanlı Devleti'nin ordusu genel olarak merkezden uzak ayanlara bağlıydı.¹⁵⁰ Bununla birlikte Rus ordusu, Osmanlı ordusunun aksine tecrübeli komutanlara sahipti. Çünkü Rusya, 1756-1763 Yedi Yıl Harpleri'ne dâhil olmuş ve Avrupa'da değişen harp ve askerî usulleri tecrübe etmişti.¹⁵¹

Bununla birlikte Yedi Yıl Harpleri'nden sonra Rusya'da Askerî Kurul, Feldmareşal Pyotr Semyonoviç Saltıkov'un komutasında yeni bir reform programı başlatmıştı. Buna göre öncelikle piyade, süvari ve topçu sınıfının talimine düzenlemeler getiriliyordu. Yedi Yıl Harpleri'nde kazanılan tecrübelerle göre piyadenin, süvarilere bire iki oranla orduda olmasına karar verildi. Seferberlik, iaşe ve ikmal işlerinin sorunsuz bir şekilde yürütülebilmesi için de bir dizi düzenlemeler yapıldı. Önceki harplerde kurmay sınıfının barınma, keşif ve haritacılık ile ilgili bilgilerin sağlanamaması veya değerlendirilememesi askerî harekâtların başarısızlığına sebep olmuştu. Bunun üstesinden gelmek için kurmay sınıfı yeniden organize edildi ve kıdemli subay sayısı artırıldı. Yedi Yıl Harpleri'nden çıkartılan bu derslerle birlikte Çariçe II. Yekaterina, Osmanlı Devleti'nin savaş ilânı üzerine bir Savaş Şurası da kurdu. Savaş Şurası,

Efendi, *Mür'î-t-Tevârih*, C: IIIA, Haz. Münir Aktepe, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980), s. 113; Bu görüşmeden sonra Kırım Geray Han'ın tavsiyesi üzerine Orkapı ve Çongar taraflarındaki tabyaların tamir ve tahkimi için emirler gönderildi. *BOA, C.MTZ.*, 11/548.

¹⁴⁸ Baycar, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)*, s. 280.

¹⁴⁹ *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 154-155; Bununla birlikte Kırım'daki Or Kalesi'nin ve Çongar'daki tahkimlerin tamir edilmelerine hemen başlanması konusunda mübaşir-i mahsusa ve mimarlara hüküm verilmişti. *BOA, C.MTZ.*, 11/548.

¹⁵⁰ Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774*, s. 58-59; 18. yüzyılda Çar I. Pyotr'ın başlattığı Rus askerî modernizasyonu hakkında bir değerlendirme için bkz. John L. Keep, *Soldiers of the Tsar: Army and Society in Russia 1462-1874*, (Oxford: Oxford University Press, 1985), s. 143-201.

¹⁵¹ Brian Davies, 18. yüzyıl boyunca Rus askerî doktrinindeki diyalektiğin varlığından söz etmektedir. Brian Davies, "1453-1815 Rus Askerî Gücünün Gelişimi", *Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, (İstanbul: Kitap Yayınevi 2003), s. 183-185.

General von Münnich'in önceki harpte tutmuş olduğu kayıtlardan yeni savaşla ilgili 3 yıllık bir harekât planı çıkarttı. Bu savaş planında Türklerin harekâtlarına göre farklı harekât varyasyonları da mevcuttu.¹⁵²

Osmanlı Devleti'nin savaş ilân ettikten sonra uzun bir süre sefere çıkmaması, Rusya'ya ayrıca zaman kazandırdı. Hiçbir hazırlığı tamamlamadan savaş ilân edilmesi de hâlihazırda Osmanlı askerî aklının ne derecede zayıfladığının bir göstergesidir. Bu durum aynı zamanda Kırım Hanlığı'nı da doğrudan etkilemiştir. Savaş ilânına kadar geçen kısa süredeki siyasî kararlardan Kırım tahtı da etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki siyasî ahvale göre Kırım tahtında değişiklik yapılması Kırım Hanlığı'nın merkezî otoritesini zayıflatmış ve Rusların Deşt-i Kıpçak'taki diğer halkları da yanına çekebilmesini de kolaylaştırmıştır.

2.3. KIRIM GERAY HAN'IN AKINLARI

Osmanlı ordusu sefere çıkmadan önce Kırım Geray Han, Ocak 1769'da Rusya'ya bir akın düzenledi. Kırım hanının Bucak'ta toplanan ordusu yaklaşık 100 bin kişiydi ve bu sayıya, sefer çağrısına riayet etmeyen bazı Nogay mirzaları olmasına karşın ulaşılabilmişti.¹⁵³ Nitekim bu ordu, bir Kırım hanının seferber edip akına çıkarabildiği son büyük ordu olmuştur. Bucak'taki hazırlıklar sırasında ve sonrasında Fransız elçisi Baron de Tott da Kırım Geray Han'ın yanındaydı. Hanın ordusunun 7 Ocak 1769 tarihinde hazırlıklarını tamamladığını ve Bucak'tan hareket ettiğini bildirmektedir.¹⁵⁴

Kırım Geray Han'ın ordusu Balta'da iâşe temin etmek ve Osmanlı birliklerinin orduya katılımı için 8 gün duraksadı. Balta, Rusların sınır ihlali yapıp buraya saldırmalarının ardından harap olmuş bir haldeydi ve kış oldukça sert geçiyordu.¹⁵⁵ Nitekim 15 Ocak'ta ordu buradan ayrılıp Aksu Nehri'ni geçerek

¹⁵² Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774*, s. 92-98; Çariçe II. Yekaterina döneminde yapılan askerî düzenlemeler için bkz. Keep, *age*, s. 201-231; Bütün bu hazırlıklara karşın Rus ordusunun bu savaşta en büyük problemlerinden biri uzak mesafeli seferlerden dolayı ordu yükünün fazla olmasıydı. Franco Venturi, *The End of the Old Regime in Europe 1768-1776*, Çev. R. Burr Litchfield, (New Jersey: Princeton University Press, 1989), s. 133.

¹⁵³ Şemdânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î-t-Tevârih*, C: II/A, s. 126; Kabarday kabilesinden Canbolat ve Kusay Beylere de Kırım Geray Han'ın ordusuna katılmaları için emir gönderilmişti. BOA, C.MTZ., 14/691; BOA, AE.SMST.III, 371/29400.

¹⁵⁴ Baron de Tott, *Memoirs of the Baron de Tott: Containing of the State of the Turkish Empire and the Crimea, During the War with Russia*, (London: G. G. J. & J. Robinson, 1786), s. 155; Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774*, s. 111-112.

¹⁵⁵ Tott, *age*, s. 161; Kırım Geray Han seferden çıkmadan evvel daha önce Hotin'e sığınmış olan Lipka Tatarlarının piyade ve süvari olarak kale muhafazasında istihdam edilmelerinin faydalı olacağını Osmanlı Devleti'ne bildirdi. BOA, C.AS., 839/35815.

Rus topraklarına girdi.¹⁵⁶ Kalgay ve Nureddin sultanların ordusu burada Kırım hanının ordusundan ayrılarak Zaporojye üzerine yürüdü.¹⁵⁷

19 Ocak'ta Kırım Geray Han'ın ordusu Yelisavetgrad'a vardı. Bu sırada soğuk ve yağmurlu hava ayaza dönmüştü. Ordu bu ayazdan etkilenirken Kırım hanı da hastalanarak atını süremeyecek kadar güçten düştü. Kalenin kuşatılması sırasında ordunun bir kısmı çevre köy ve kasabalara akına gönderildi. Kırım Tatarları, Yelisavetgrad'da binden fazla köle, toplamda yaklaşık 30 bin büyük ve küçükbaş hayvan ele geçirdiler. 27 Ocak'ta Nureddin Kaplan Geray Sultan, Bahmut'ta General Romanius'un komutasındaki Kiev valisi Pyotr Aleksandroviç Rumyantsev'in İkinci Ordu'suna karşı mağlup olunca Kırım'a çekildi. Kalgay Mesud Geray Sultan'ın ordusu da Don Kazakları üzerine akınlar düzenledi. Kırım Geray Han'ın ordusu Yelisavetgrad'dan kuzeye yönelerek buradaki kasabaları talan etti.¹⁵⁸ Hanlık ordusu on beş bin esir aldı.¹⁵⁹ Kırım Geray Han bu seferden sonra Bender üzerinden Bucak'a dönerek Kavşan kasabasına geldi.¹⁶⁰ Baron de Tott'un ifade ettiği şekliyle, Kırım hanı burada seferin yorgunluğunu atmaya çalışmıştır.¹⁶¹ Bununla beraber Kırım Geray Han kısa zaman içerisinde Rus topraklarına tekrar bir akın düzenleyerek zahire ve mühimmatları talan etmeyi planlamaktaydı.¹⁶² Bununla birlikte Kırım'a muhtemel bir Rus hücumuna karşı önlem için Orkapı Kalesi başta olmak üzere Çongar, İnceburun, Çavuş ve Üçtepe tabyalarının tamirine başlanacaktı.¹⁶³

¹⁵⁶ Kırım Geray Han'ın ilerleyişinin haberleri yayıldıkça Rus hududundaki gayrimüslim halk da Kırım Hanlığı ordusundan kaçmaktaydı. Venturi, *age*, s. 515.

¹⁵⁷ Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774*, s. 112; Zaporojye üzerine ordu seferber edilmesinin en önemli sebebi buradaki Zaporoj Kazaklarının, Özü üzerine bir akın yapma tehlikesiydi. BOA, C.HR., 112/5517.

¹⁵⁸ Bu seferlerdeki başarılarından dolayı Kırım Geray Han taltif edildi. Kendisine gönderilen nâme-i hümâyûnda Mehmed Emin Paşa'nın da o tarafa hareket edeceği ve Bender seraskeri ile haberleşmesi yazıyordu. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn*, s. 156-158; Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774*, s. 113-114.

¹⁵⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 374-375.

¹⁶⁰ Mustafa Kesbî Efendi, Kırım Geray Han'ın Ocak ayının sonlarında Kavşan'a geldiğini kaydeder. Öğreten, *Mustafa Kesbî İbretnümâ-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)*, s. 94.

¹⁶¹ Tott, *age*, s. 205-206; Smirnov, *age*, s. 532-534; Bu sırada Kırım Geray Han, Bender, Özü ve Akkerman kalelerinin zahire ihtiyaçları için Bucak ve Bender seraskerlerine yardımda bulunmuştur. BOA, C.AS., 753/31744.

¹⁶² Ahmed Resmî Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, (Dersaadet: Mühendisyan Matbaası, 1286), s. 24.

¹⁶³ BOA, C.AS., 1166/51910.

Kırım Geray Han, Yelisavetgrad'ta da şiddetli bir soğuk algınlığı geçirmişti. Kavşan'da zatülcenp hastalığının ilerlemesi dolayısıyla Mart 1769'da vefat etti.¹⁶⁴ Baron de Tott ise Kırım Geray Han'ın II. Yekaterina tarafından zehirletirilerek öldürüldüğünden şüphe etmektedir.¹⁶⁵ Kırım Geray Han'ın vefatı savaşın seyrini Kırım Hanlığı'nın ve Osmanlı Devleti'nin aleyhinde etkiledi. Onun yerine tahta IV. Devlet Geray Han tayin edildi.¹⁶⁶

2.4. RUS ORDULARININ İLERLEYİŞİ VE SINIR BOYLARI

Osmanlı ordusunun ancak Mart 1769'da İstanbul'dan ayrılabilmesi¹⁶⁷, Kırım Geray Han komutasındaki Kırım Tatar akınlarının bu savaşta ne derece önemli olduğunu açıkça göstermektedir. Çünkü savaşın ilânından ancak yaklaşık 6 ay sonra Osmanlı Devleti ordusunu sefere çıkarabilmişti. Bu durum, az önce tasvire çalışılan Kırım Tatar akınlarının, sınır boylarının güvenliği açısından önemini ortaya koymaktadır.

1768 senesinin sonlarına doğru Prens Aleksandr Mihailoviç Golitsın 47,280'i piyade, 14,250'si hafif süvari ve 10,000'i Kazaklardan¹⁶⁸ müteşekkil 71,530 kişilik bir ordu seferber etmişti. Bu ordu 25 Mart 1769'da Bug Nehri'ni geçmiş ve sonraki hafta içinde de Turla Nehri'ni geçeceği noktaya ulaşmıştı.¹⁶⁹ Rus ordusunun harekât haberi Hotin Kalesi'ne ulaşınca kale komutanı olan Yeğen Hüseyin Paşa, rütbeli birçok askerin karşı saldırı yapma önerisine karşın kalenin güney surlarına siper kazılması emrini vermişti. Bu durum kalede bir kargaşanın

¹⁶⁴ Halim Geray Sultan, *age*, s. 182.

¹⁶⁵ Baron de Tott, Kırım Geray Han'ın Korfulu bir Yunan olan doktorunun casus olduğundan şüphelendiğini yazmıştır. Tott, *age*, s. 207-209.

¹⁶⁶ IV. Devlet Geray Han, Arslan Geray Han'ın ikinci oğluydu ve Kırım Geray Han'ın yeğeniydi. Halim Geray Sultan, *age*, s. 188; Ahmed Câvid Bey, IV. Devlet Geray Han'ın Kırım Tatarları arasında "*Selâtin-i Cengiziyye'den her vecihle muktedir*" olduğunu ve bu sebeple onun han tayin edildiğini kaydetmektedir. Bkz. Baycar, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Muntehabâtı)*, s. 281.

¹⁶⁷ Osmanlı ordusu Mayıs ayının başlarında İsakçı Sahrası'na varabilmiş ve ancak ayın sonunda Kartal Sahrası'na geçebilmişti. Ahmed Resmî Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, s. 25-26.

¹⁶⁸ Kazakların kontrolü ve düzenli orduya kademeli olarak dâhil edilmeleri bu savaşta Rusların önemli kazanımlarından biriydi. Virgihina H. Aksan, *Ottomans and Europeans: Contact and Conflicts*, (İstanbul: The ISIS Press, 2004), s. 178.

¹⁶⁹ Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774*, s. 114-115.

çıkmasına neden olmuş ve Yeğen Hüseyin Paşa öldürülerek yerine Kahraman Paşa geçmiştir.¹⁷⁰

Kahraman Paşa'nın komutasındaki 10,000 kişilik süvari birliği 18 Nisan'da Ruslara karşı saldırı düzenlese de Aleksandr Aleksandroviç Prozorovskiy'nin komutasındaki birliğe mağlup olup geri çekilmek zorunda kalmıştır. Golitsın'ın ordusu Hotin'i kuşatmış ancak kaleyi bir yıldırım harekâtıyla düşüremeyeceğini anlayan komutan, daha geniş bir kuşatma harekâtı düzenlemek için geri çekilmeye karar vermiştir.¹⁷¹

Osmanlı ordusu 9 Mayıs 1769'da Babadağı'na varmıştı.¹⁷² Tuna boyuna doğru ilerleyen ordu Hantepesi'ne vardığında, Rusların Hotin'e saldırdığı haberini aldı. Bunun üzerine Hotin'in takviye edilmesine ve ordunun da Bender'e hareket etmesine karar verildi. Fakat ordunun İstanbul'dan yola çıkışından itibaren Sadrazam Mehmed Emin Paşa'nın kararsızlığı ve ordunun ikmâl yollarında hazırlık yapılmamış olması, sadrazamın hiçbir askerî malûmatı olmadığını göstermişti. Osmanlı ordusu savaşa hazırlıksızdı ve herhangi bir harekât plânı yoktu.¹⁷³

Prens Golitsın'ın ordusu Hotin'den Abaza Mehmed Paşa'nın gayretleri ile püskürtülmüş ve bu muvaffakiyet hem ordugâhta hem de İstanbul'da büyük bir sevinç yaratmıştı.¹⁷⁴ Fakat Prens Golitsın bu geri çekilmenin üzerinden çok geçmeden Temmuz 1769'da tekrar Hotin'e saldırdı. Bu kuşatma sırasında kalenin yardımına yetişmiş olan IV. Devlet Geray Han, Abaza Mehmed Paşa, Canikli Ali Paşa ve Moldovancı Ali Paşa Hotin'de bulunuyordu.¹⁷⁵ Temmuz ile Ağustos ayının başlarındaki Rus taarruzları, Kırım Tatarlarının Prozorovskiy'nin birliklerine ısrarlı karşı saldırıları ve kalenin kuvvetli savunması ile püskürtülmüştür. Peş peşe gelen bu başarısızlıklar üzerine Çariçe II.

¹⁷⁰ Öğreten, *Mustafa Kesbî İbretnümâ-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)*, s. 68; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, I. Bölüm, s. 377-378.

¹⁷¹ Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774*, s. 115.

¹⁷² Baycar, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)*, s. 311.

¹⁷³ Ahmed Resmî Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, s. 27; Osmanlı ordusu İsakçı'ya vardığında başta Canbolat Bey olmak üzere ileri gelen Kabarday beylerine Kırım hanıyla birlikte Rusya'ya karşı harp etmelerine dair bir ferman gönderilmiştir. BOA, AE.SABH.I, 371/29400.

¹⁷⁴ Bu müjdeli haber Osmanlı Devleti'nin her yerinde Cuma hutbelerinde duyurulmuş ve III. Mustafa'ya "gazi" unvanı verilmişti. Şemdânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'i'-t-Tevârih*, C: II/B, Haz. Münir Aktepe, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980), s. 23.

¹⁷⁵ Baycar, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)*, s. 326-330.

Yekaterina, 13 Ağustos 1769'da Prens Golitsın'ı Birinci Ordu'nun komutanlığından azlederek yerine Pyotr Aleksandroviç Rummyantsev'i tayin etmiştir.¹⁷⁶

Bu sırada Hantepesi'nde bulunan Sadrazam Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa, ordunun sevk ve idaresinde gösterdiği basiretsizlik ile savaş hazırlıklarındaki ve ordudaki disiplinsizlikler sebebiyle 12 Ağustos 1769'da sadaret makamından azledildi. Sadaret mührü Hotin'de bulunan Moldovancı Ali Paşa'ya 17 Ağustos'ta ulaştı.¹⁷⁷

Ağustos ayının sonlarında tekrar taarruza geçen Rus ordusu karşısında kaledeki Osmanlı ordusu oldukça zayıflamış, firarlardan, açlıktan ve soğuktan dolayı sayısı da azalmıştı. Nitekim 9 Eylül 1769'da Rus ordusu, Hotin'e girdi. Prens Golitsın, Turla'nın diğer yakasına doğru geri çekilen Osmanlı ordusunu takip ederken 18 Eylül'de Rummyantsev, Hotin'e gelerek kalenin idaresini eline aldı.¹⁷⁸

Hotin'in düşmesi, Ruslara Özü ve Bender kalelerinin yolunu açmıştı. Moldovancı Ali Paşa da bu sebeple orduyu Hantepesi'nde toplayarak Yaş'a askerî takviye yapılmasını emretti. Canikli Ali Paşa ordunun büyük dertlerinden biri olan firarları engellemek için Prut Nehri boyuna gönderildi. Abaza Mehmed Paşa ise Eflâk ve Boğdan'da baş gösteren eşkıyalık faaliyetlerini bastırmakla görevlendirilmişti.¹⁷⁹ Alınan bu tedbirlere rağmen Kasım 1769'da Ruslar önce Kalas'ı daha sonra da Yaş'ı işgal etmişlerdir. Bunun üzerine Yaş ve Kalas'ı geri almak için Tuna sahili ve Sofya arasındaki kazalardaki eli silâh tutan her erkek silâh altına alındı. İbrail Muhafızı Abdi Paşa'nın komutasındaki birlik Kalas'ı kurtarmış ve bu başarısına istinaden Abdi Paşa, Boğdan Seraskeri olarak tayin edilmiştir.¹⁸⁰

Hotin'in düşmesi ve Rus ordularının durdurulamaması sebebiyle Moldovancı Ali Paşa sadaret makamından azledilerek yerine 12 Aralık 1769'da İvazzâde Halil

¹⁷⁶ Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774*, s. 122-123; Rummyantsev'in Birinci Ordu'nun başkomutanı olması Tuna boyunda savaşın seyrini Osmanlı Devleti aleyhine değiştirecekti. Kazakların, hafif süvari olarak düzenli orduya dâhil edilmesiyle Ruslar için bozkırda Kırım Tatarlarına karşı gece baskınları ve süngü hücumunda güçlü ve hızlı bir taarruz imkânı doğdu. Aksan, *age*, s. 186.

¹⁷⁷ Ahmed Resmî Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, s. 30; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 381-382.

¹⁷⁸ Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774*, s. 127-128.

¹⁷⁹ Köse, *age*, s. 26.

¹⁸⁰ Şemdânizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'i't-Tevârih*, C: II/B, s. 17-19.

Paşa tayin edildi.¹⁸¹ Böylece savaşın başlamasından itibaren üçüncü defa sadaret makamı el değiştirmiş oluyordu. Sultan III. Mustafa başarısızlığın sebebini şahıslarda buluyor ve makamdaki paşanın değişmesi ile savaşın seyrinin değişeceğine inanmaktaydı.

Boğdan'ı işgal eden Rus ordusu, buradan Eflâk'a yönelmişti. Eflâk'taki gayrimüslim ahalinin Rusların tarafına geçmesi, Osmanlı Devleti'nin burayı korumasını zorlaştırmış ve alınan tedbirleri de boşa çıkarmıştı. Nitekim Bükreş, 1770'in Şubat ayının sonunda Rusların eline geçti. Hotin, Boğdan ve Eflâk'ın kısa zamanda Rusların eline geçmesi ile sınır boylarında yaşanan bu yenilgiler, Osmanlı Devleti'ni orduyu takviye etmeye ve gayrimüslim reayayla barış içinde anlaşmaya yöneltmiştir. Bunun kısa vadede geçici faydaları da oldu. Bu sırada Rus ordusu da İbrail ve Yergöğü'ndeki kaleleri kuşatma hazırlığı içindeydi.¹⁸²

Yergöğü Kalesi'nin takviye edilmesi sayesinde Rus ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştı ancak 1770 yılının baharında Rummyantsev komutasındaki Rus ordusunun Boğdan üzerinden harekete geçeceği haberleri Sadrazam İvazzâde Halil Paşa'yı ordunun yeni takviye hazırlıkları için hızlandırmıştır. Sadrazam, 2 Nisan 1770'de Babadağı'na tuğları dikerek takviye güçlerin toplanmasını emretmişti.¹⁸³ Mayıs ayı sonlarına doğru Kırım hanı II. Kaplan Geray ve Boğdan Seraskeri Abdi Paşa'nın komutasındaki birlikler, Boğdan'ı kurtarmak için harekete geçtiler ancak Prut Nehri'nin yakınlarında Rus birliklerinin saldırısına uğradılar. Rummyantsev, Repnin, Potyomkin ve Bauer'in birlikleri tarafından kuşatılmış bir vaziyette olan Kırım Hanlığı ve Osmanlı ordusu geri çekilmek

¹⁸¹ Fikret Sarıcaoğlu, "İvazzâde Halil Paşa", *DİA*, C: 23, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), s. 495.

¹⁸² Baycar, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)*, s. 360-361; Mustafa Nuri Paşa, Osmanlı ordusunun dağılmasının sebeplerini olağanüstü doğa olaylarına bağlayarak şu şekilde nakletmektedir: "Tanrının hikmeti ile, birkaç gün süren şiddetli yağmurlar etkisi ile Turla Nehri taşıp üzerindeki köprüler yıkıldı. Bu umulmadık kötü durum üzerine, nehrin karşı yakasında bulunan Türk birliklerinin bir kısmı, oralardan elde edilen kayıklarla beri yakaya geçirilip, o yakada kalan öteki birlikler ve mühimmatın hepsi dağıldı, yok olup gitti. Böyle beklenmedik bir olayın ortaya çıkışı ve kış mevsiminin gelmesi nedenleri ile, Osmanlı ordu birlikleri takım takım kaçmaya başladıklarından ve yiyecek, savaş araç ve gereçlerinin azlığından dolayı, Hotin Kalesi'ne muhafız birlikler yerleştirmek de mümkün olmadı." Mustafa Nuri Paşa, *age*, s. 59-60.

¹⁸³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 381-384; 168 numaralı mühimme defterinin 404, 405, 406 ve 407. hükümleri birliklerin Babadağı'nda toplanmaları gerektiğini bildirmektedir. Ersin Kırca, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (S. 1-200) (1183-1769-1771) Transkripsiyon, Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 263-265.

zorunda kaldı. Buradaki muharebede şehit düşen yaklaşık 400 kişinin arasında II. Kaplan Geray Han'ın oğlu da vardı.¹⁸⁴

Geri çekilen Kırım Tatar ve Osmanlı kuvvetlerini takip eden Rummyantsev, Potyomkin'e birlikleriyle Prut'un doğu yakasına ilerlemesini emrederken kendi komutasındaki birlikleri de Larga'nın sağ yakasına sürdü. II. Kaplan Geray Han, Abdi Paşa ve Kapıkıran Mehmed Paşa, Rus birliklerini Kartal'da karşılama niyetinde olsalar da Larga ve Prut nehirlerinin kavşağında kalmışlardı.¹⁸⁵ 6 Temmuz'da Prut'u geçen Rus ordusu, Reprin ve Potyomkin'in birliklerinin sağ cenahtan yaptığı yoğun top ateşiyle saldırıya başladı. Kırım Hanlığı ordusunun geri çekilmesiyle Osmanlı birlikleri de geri çekilmeye başladı ve buna askerlerin firarları da eklendi. Böylece mağlup olan Kırım Hanlığı ve Osmanlı ordularının bir kısmı Larga'da dağıldı.¹⁸⁶

Rummyantsev geri çekilen Kırım ve Osmanlı birliklerini takip ederken Sadrazam İvazzâde Halil Paşa'nın ordusunun Prut'un Tuna'ya kavuşan koluna vardığını haber almıştı. Rus general, Çar I. Pyotr'ın 1711'de Prut Nehri'nde düştüğü tuzağa düşmemek için 40.000 askerle piyade karesi oluşturdu. Bu askerî strateji ile düşman üzerine doğrudan hücumla geçen Osmanlı askerini oluşturduğu piyade karelerinin arasında imha etmeyi planlamaktaydı. 20 Temmuz'u 21'ine bağlayan gece Rus ordusu nehrin öte yakasına geçerek Osmanlı ordusuna saldırdı. Nitekim gerçekleşen Kartal Muharabesi sonucunda Osmanlı ordusu mağlup oldu ve dağıldı.¹⁸⁷ Kaplan Geray Han ve Abdi Paşa askerleriyle, Özü Kalesi'ne çekilirken Sadrazam İvazzâde Halil Paşa da ordusuyla İsakçı'ya gelmişti. Osmanlı askerinin geri kalan kısmı ise İsmail Kalesi'ne sığındı.¹⁸⁸

II. Kaplan Geray Han, Rus ordularının İsmail Kalesi'ne doğru ilerlemesi ihtimaline karşı bu kalenin savunmasına memur edildi. Öncelikle çocuklar ve yaşlılar daha emin kaleler olan Kili ve Akkerman'a geçirilirken kalan sivil halk da

¹⁸⁴ Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774*, s. 141-142.

¹⁸⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 386-387.

¹⁸⁶ Davies, *The Russo-Turkish War 1768-1774*, s. 145.

¹⁸⁷ Osmanlı ordusunun kaybı 2000 kişiyi aşarken Rusların ise 350 kişi civarındaydı. A. N. Petrov, *Voyna Rossii s Turtsiyei i Polskimi Konfederatam s 1769-1774 god*, Tom II, (St. Petersburg: Tipografiy Eduarda Veymara, 1866), s. 134-135.

¹⁸⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 387-389; Rummyantsev, bu muharebelerden sonra St. Petersburg'a gönderdiği raporunda Osmanlı askerlerinin sadrazama kendileriyle savaşıcak güçleri olmadığını dediğini ve bu yüzden geri çekildiklerini yazıyordu. Aksan, *age*, s. 188.

kalenin savunulması için görev aldı.¹⁸⁹ Kırım Hanı, İsmail'e geldiğinde, kale garnizonundaki askerlerin sadrazamın bulunduğu İsakçı'ya geçme talebiyle karşılaşmıştı ve General Reprin'in ordusu kaleden birkaç günlük mesafe kadar uzaktaydı. Nitekim sadrazamın kaleden ayrılmamaları yönündeki emir göndermesine karşın askerler kaleyi tahliye etmeye başladılar. Pek çoğu Tuna Nehri'nde boğulan askerlerin ancak bir kısmı Tulça'ya geçmeyi başarabildi. General Reprin, ordusunda bulunan Potyomkin, Rjevskiy, Fabritsyan ve Igelstrom'un birlikleriyle 26 Temmuz 1770'de İsmail Kalesi'ne vardı. Uzun bir kuşatma öngören Ruslar, özellikle topçu birlikleri ile kaleyi muhasara etmişlerdi. Potyomkin'in ağır piyade (grenaider) ve dört adet sahra topundan müteşekkil birliği, kalenin sağ tarafındaki surları ele geçirdiğinde geri kalan asker de teslim oldu. General Reprin, İsmail Kalesi'nde üç piyade taburu bırakarak Kili'ye doğru ilerlemiştir.¹⁹⁰

Önce Tulça'ya geçen Rus ordusu, Kili Kalesi'ne doğru ilerlediği sırada kalenin gayrimüslim ahalisinden bir heyet General Reprin'in huzuruna çıktı. Bu gayrimüslim heyet, kalede sadece yüz kadar Türk askerinin kaldığını ve onların da gayrimüslim milis kuvvetleri tarafından esir alındığını, artık Rus ordusunu memnuniyetle beklediklerini ifade etmiştir. Fakat General Reprin, 10 Ağustos'ta Kili'ye vardığında kalede hâlâ 4,000 kadar Türk askerinin olduğunu gördü. Üstelik gayrimüslim milis kuvvetlerinden de hiçbir iz yoktu.¹⁹¹ Buna karşın muhasaranın başlamasından sonra kalenin muhafızı İskenderiyeli Mustafa Paşa, askerleriyle birlikte kaleyi terk etme hazırlığına başlamıştı.¹⁹² Nitekim 21 Ağustos 1770'te, Kili Kalesi, Ruslar tarafından ele geçirilmiştir. Bu kuşatma sırasında Larga ve Kartal muharebelerinde başarılar göstermiş olan General Vnukov hayatını kaybederken, hafif piyade birliklerinin komutanı General Fabritsyan yaralanmıştır.¹⁹³

İsmail ve Kili kalelerini zapt eden Ruslar, Bender'i istilâ etmek için bu istikamete doğru yönelmişlerdi. Bender Kalesi, Ruslar tarafından dört bir yandan muhasaraya alındı. 17 Ağustos'ta General Panin'in Bender önlerindeki ordugâhında, Ruslar ile Yedisian Nogaylarının mirzalarıyla bir antlaşma

¹⁸⁹ Ahmed Vasıf Efendi, *Tarih-i Vâsıf*, Cilt: II, (Basım yeri yok, 1270), TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, s. 75.

¹⁹⁰ Davies, *age*, s. 148-149.

¹⁹¹ Petrov, *age*, s. 151-154.

¹⁹² Mustafa Paşa'nın askerleri daha önceki muharebelere katıldıklarından düşmandan gözleri korkmuştu ve muhasaranın en başından itibaren firar etme düşüncesindeydiler. Ahmed Vasıf Efendi, *age*, s. 76.

¹⁹³ Davies, *age*, s. 149.

imzalandı. Buna göre Osmanlı padişahının yahut Kırım hanının değil, Çariçe II. Yekaterina'nın himayesi altında eskiden olduğu gibi öz gelenek ve kanunlarına bağlı olarak yaşamaya devam edeceklerdi.¹⁹⁴ Yedisan Nogaylarının Ruslar ile gizlice anlaşmasının öğrenilmesi üzerine Kırım Hanı bu durumun diğer Tatarlara da sirâyet etmemesi için ordusuyla beraber Akkerman'a doğru çekildi.¹⁹⁵ Bu sırada kalede veba salgınının baş göstermesiyle birlikte askerlerin mukavemeti kırılmıştı. Rus ordusu bu durumdan faydalanarak kaleyi ele geçirdi.¹⁹⁶

Ahmed Vâsıf Efendi *Tarih*'inde Akkerman Kalesi'nin muhafazasındaki askerlerin; Bender Kalesi, Rusların eline düşerse Akkerman'ı da kendilerinin teslim etme niyetinde olduklarını ve nitekim Bender düştüğünde Akkerman'ın da düştüğünü kaydeder. Fakat A. N. Petrov, General Panin'in, İkinci Ordu'dan takviye olarak Kamenskiy komutasında dört tabur piyade, iki alay süvari ve on adet top göndermesi sayesinde 10 günlük bir muhasara sonunda Akkerman'ın düştüğünü bildirmektedir.¹⁹⁷ Nitekim Akkerman Kalesi, 25 Eylül 1770'te Rusların eline geçmiştir.¹⁹⁸

Rus ordusu Bender'i ele geçirdikten sonra General Rummyantsev, Sadrazam İvazzâde Halil Paşa'ya hiçbir devletin arabuluculuğu olmadan barış görüşmelerine başlama talebinde bulunmuştu.¹⁹⁹ Sadrazam da bir barış antlaşmasına karar verme veya şartları belirlemeye yetkisi olmadığından bu teklifi İstanbul'a bildirdi. Fakat Habsburglar ve Prusya'nın barış için arabuluculuk girişimlerinde bulunması, Osmanlı Devleti'nin doğrudan Ruslar ile bir barış görüşmesi yapmaktan imtina etmesine neden oldu. Bunun yanı sıra Osmanlı devlet adamları Rusların barış antlaşması talebinde bulunmasını düşmanın zayıflığına yoruyorlardı.²⁰⁰

Prusya İmparatoru II. Friedrich ile Habsburg İmparatoru II. Jozef, Rusya İmparatorluğu'nun Tuna'yı geçmesinin Avusturya'nın aleyhine olacağı konusunda hemfikirdiler. Nitekim 12 Ağustos 1770'de, Prusya ve Avusturya

¹⁹⁴ Zinkeisen, s. 660.

¹⁹⁵ Kırım hanı, Özü Kalesi'ne doğru yığınak yapan Rus birliklerinin üzerine saldırarak onları dağıttı. Daha sonra Kırım'a döndü. Halim Geray Sultan, *age*, s. 190-191.

¹⁹⁶ Bender'de bulunan ve Ruslara esir düşen Kırım Tatarları ise Yedisan Nogayları tarafından Rusların elinden alınarak memleketleri Kırım'a gönderilmiştir. Ahmed Vasıf Efendi, *age*, s. 84.

¹⁹⁷ Petrov, *age*, s. 164-167; Ahmed Vasıf Efendi, *age*, s. 89.

¹⁹⁸ Davies, *age*, s. 149-150.

¹⁹⁹ Ahmed Resmî Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, s. 43.

²⁰⁰ Ahmed Vasıf Efendi, *age*, s. 88.

elçilerinin Bâb-ı Âli'deki girişimleri sonucunda Rusya ile yapılacak barış için görüşmelerde arabulucu olmaları Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir. Bunun üzerine Rusya ile barış görüşmelerini tanzim etmek için Avusturya ve Prusya hükûmetleri, Çariçe II. Yekaterina ile görüştüler.²⁰¹

Tuna Nehri'nin güvenliği için oldukça önemli iki kale olan İsmail ve Kili'nin Rusların eline düşmesi, dolayısıyla Rusların Tuna'yı aşması tehlikesini doğurmuştu. Bunun için Osmanlı Devleti, İsakçı ve Tuna sevâhilini tahkim ettirdi. Osmanlı ordusunda yaşanan firarlar nedeniyle de Anadolu'nun orta kol kazalarından asker tedarik etme yoluna gidilmişti.²⁰² İbrail Kalesi de Rusların hedefinde olduğundan tahkim ettirilmişti. 27 Eylül'de başlayan kuşatma, 24 Ekim'e kadar surların top atışlarına tutulması yoluyla devam etti. İbrail'in, kale muhafızı Canikli Süleyman Paşa tarafından başarılı savunması, Rusların kaleyi almalarını engellemişti. Fakat Süleyman Paşa vebadan dolayı vefat edince yerine Sadık Paşa, İbrail muhafızlığına tayin olunurken²⁰³ İsakçı Seraskeri Ali Paşa ve Şumnu'da bulunan Kalgay Maksud Geray Sultan kaleye yardıma gönderilmiştir.²⁰⁴ Ruslar ikinci kuşatmaya hazırlandıkları sırada kale garnizonunda huzursuzluklar baş göstermişti. Paralarını alamadıklarından şikâyetçi olan askerler komutanlarının emirlerini yerine getirmiyorlardı.²⁰⁵ Nitekim askerlerin kaleyi savunmak yerine firar etmesi üzerine İbrail Kalesi de diğer sınır kaleleri gibi Rusların eline düşmüştür.²⁰⁶

Sınır boylarındaki kalelerin kısa bir zamanda peş peşe kaybedilmesi üzerine Sadrazam İvazzâde Halil Paşa azledildi ve yerine Silâhtar Mehmed Paşa tayin edildi. Padişah III. Mustafa ordunun yedi aydır İsakçı'da bulunması sebebiyle yaşanan yenilgilerden İvazzâde Halil Paşa'yı sorumlu tutuyordu.²⁰⁷ Kasım 1770'te II. Kaplan Geray Han da tahtından azledilerek yerine III. Selim Geray Han tahta geçti.²⁰⁸

²⁰¹ Davies, *age*, s. 161.

²⁰² Köse, *age*, s. 37.

²⁰³ Ahmed Vasıf Efendi, *age*, s. 88.

²⁰⁴ Kırca, *agt*, 193-194.

²⁰⁵ Ahmed Vasıf Efendi, *age*, s. 88-89.

²⁰⁶ Askerlerin firar etmeye başlamaları üzerine ikinci bir kuşatmaya kalenin dayanamayacağını düşünen kale muhafızı, 10 Kasım 1770'te İbrail'in komutası Albay Leontyev'e teslim edildi. Davies, *age*, s. 149-150.

²⁰⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 410-411.

²⁰⁸ Halim Geray Sultan, *age*, s. 183.

Sadrazam Silâhtar Mehmed Paşa ve III. Selim Geray Han'ın ordunun Hacıoğlupazarı'nda kışlamasının daha uygun olduğunu çünkü Rusların artık Tuna'yı geçtiğini bildirmelerine karşın Padişah III. Mustafa ordunun Babadağı'nda kışlamasını emretmişti. Osmanlı ordusu Babadağı'nda kışlarken, Selim Geray Han da ordusuyla beraber Babadağı ile Tulça arasında bulunacaktı.²⁰⁹

Çariçe II. Yekaterina barış şartlarını II. Friedrich'e, Rumyantsev'in ordusunun Tuna boyunda ilerlemesinden sonra 9 Aralık 1770'te iletmiştir. Rusya tarafından teklif edilen ön şartların başında Azak ve Taganrog'un Rusların elinde kalması, Karadeniz'de seyrüsefer hakkı, Büyük ve Küçük Kabarda'nın Rusya'ya bırakılması ve Mora'daki isyan sebebiyle Rumların affedilmesi gelmekteydi. Ocak 1771'de bunlara Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığının kabul edilmesi ile birlikte Besarabya ve Eflâk'ın istiklâli yahut 25 sene müddetle Rus hâkimiyetine verilmesi şartları da eklenmiştir.²¹⁰

Bu şartlar göz önünde bulundurulduğunda Çariçe II. Yekaterina'nın niçin barış şartlarını bildirmek için Aralık ayına kadar beklediği ortaya çıkmaktadır. 1770 senesinde Eylül'den Aralık ayına kadar Tuna boyunda General Rumyantsev komutasındaki Birinci Ordu'nun ilerleyişi Osmanlı Devleti tarafından durdurulamamıştır. Rusya'nın barış müzâkeresinde teklif ettiği bu ağır şartlar Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiş ve elçiler vasıtasıyla General Rumyantsev'e bildirilmiştir.²¹¹

Osmanlı ordusu Babadağı'nda kışladığı ve bahar için hazırlıklarını sürdürdüğü sırada Rus ordusu Yergöğü Kalesi'nde yeniçerilerin ayaklanmasını fırsat olarak görmüştü. Birinci Ordu, General Pyotr İvanoviç Olits komutasında Yergöğü Kalesi'ni 17 Şubat 1771'de kuşattı. Kaleden gelebilecek saldırılara karşı Saltıkov'un taburu kalenin dış mahallesinde konuşlanmıştı. Nitekim 20-21 Şubat'ta kaleye saldırı gerçekleştiren Ruslar, 24 Şubat 1771'de kaleyi teslim almışlardır.²¹² Ruslar, 1771 senesinin baharında Yergöğü'nden Tulça üzerine ilerleseler de başarılı bir harekât gerçekleştirememişlerdir.²¹³

²⁰⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 389.

²¹⁰ Davies, *age*, s. 161.

²¹¹ Köse, *age*, s. 56.

²¹² Tuna boyundaki diğer kalelerin aksine Yergöğü Kalesi, Ruslara daha pahalıya mâl oldu. 173 asker hayatını kaybetmiş ve aralarında yüksek rütbeli subaylar da olmak üzere 794'ü yaralanmıştı. Davies, *age*, s. 167-168.

²¹³ Ahmed Resmî Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, s. 48.

Mayıs 1771’de Osmanlı ordusu, Babadağı’ndan İsakçı’ya çıkmış ve 29 Mayıs’ta Yergöğü Kalesi, Ruslardan geri alınmıştır. Ağustos ayında Ruslar, Yergöğü’nü almak için karşı harekâta bulunsalar da başarılı olamamışlardır. Bunun üzerine Osmanlı ordusunda Rusların, Eflâk’tan çıkarılmasına yönelik bir umut doğmuş ve harekete geçilmiştir. Fakat Bükreş üzerine hareket eden Osmanlı ordusundaki piyade sayısının azlığı ve ordudaki disiplinsizlik, Ruslar karşısında ağır bir mağlubiyete neden olmuştur. Nitekim bu muharebe sonunda Yergöğü Kalesi, Rusların eline geçmiş ve Ekim 1771’in sonlarında Tulça da Ruslar tarafından kuşatılarak ele geçirilmiştir.²¹⁴

Rus ordusu Tulça’dan sonra Babadağı’na ilerlemiş ve burada da Osmanlı ordusunu mağlup etmiştir. Kasım 1771’in sonlarında Ruslar artık Silistre’nin kuşatılması için hazırlıklara başlamıştı. Osmanlı Devleti’nde ise Ruslara karşı alınan mağlubiyetlerin sorumlusu olarak Sadrazam Silâhtar Mehmed Paşa Aralık 1771’de makamından azledilerek yerine Muhsinzâde Mehmed Paşa tayin edildi. Muhsinzâde Mehmed Paşa, henüz savaş başlamadan evvel Ruslarla savaşa girilmesine karşı olduğu için sadaret makamından azledilmiştir.²¹⁵

Osmanlı Devleti’nin Ruslara karşı peş peşe aldığı yenilgiler savaşı Tuna boyuna kadar getirmişti. Bununla birlikte Rus ordusunda da Tuna’nın ötesine geçme amacı kuvvetlenmekteydi. Yenilgiler sebebiyle sadaret makamında da kısa zamanda sık değişiklikler yaşanmış, Osmanlı ordusunun yönetim basireti ve otoritesi zayıflamıştır. Orduda disiplinsizler baş göstererek firarların sayısı artmıştır. Kırım Geray Han’ın vefatından sonra 1772 senesinin başlarına kadar Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı kuvvetleri yaptıkları savaşlar sonunda sınır boylarında Ruslara mağlup olarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır.

1771 senesinin baharında III. Selim Geray Han’ın komutasındaki hanlık ordusunun Babadağı’nda olmasını fırsat olarak gören Rusya İmparatorluğu, Kırım Yarımadası üzerine bir sefer düzenlemiştir. 12 Haziran 1771’de General Vasiliy Mihailoviç Dolgorukov’un komutasındaki İkinci Ordu, Orkapı önlerinde konuşlandı. 29 Haziran 1771’de İkinci Ordu, Kefe şehrine ulaştı. Dolgorukov, Kırım Tatar mirzaları ile görüştüktan sonra İkinci Ordu’nun komutasını General Prozorovskiy’e bırakarak 25 Eylül 1772’de Kırım’dan ayrıldı. İkinci Ordu, Akmescit’ten geçerek Azak Denizi’ne dökülen Salgır Nehri boyunda konuşlanmıştır.²¹⁶ Rus ordusunun Kırım’da ilerleyişini, Dolgorukov’un mirzalarla yaptığı görüşmeleri ve Şahin Geray Sultan’ın Ruslarla olan münasebetlerini bir sonraki bölümde daha detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

²¹⁴ Davies, *age*, s. 170-171.

²¹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 411-413.

²¹⁶ Davies, *age*, s. 173-175.

Sınır boylarındaki bu Rus ilerlemesi kendisini Akdeniz’de de göstermiştir. 1762 senesinden itibaren Rusya İmparatorluğu; Grigoriy Orlov ile kardeşleri Aleksey Orlov ve Fyodor Orlov önderliğinde bir Akdeniz harekâtı hazırlığındaydılar. İtalya’da, Teselyalı Rum bir tüccar olan Papazoğlu²¹⁷ ile irtibatta olan Orlov kardeşler, bu harekât öncesi Mora’da bir isyan planı hazırlamışlardı. Nitekim Rus filosunun Akdeniz Harekâtı sırasında burada planlanan isyan başlatılmış ancak Mora valisi Muhsinzâde Mehmed Paşa tarafından Mora’daki bu isyan bastırılmıştır. Bu isyanın bastırılmasına karşın Çeşme Limanı’nda demirleyen Osmanlı donanması bir baskın ile 6 Temmuz 1770’te Rus donanması tarafından imha edilmiştir. Osmanlı Devleti ise bunun üzerine Çanakkale Boğazı’nı tahkim ettirdi. Rusların saldırabileceği limanlarda önlemler alındı. Nitekim Ruslar da İstanbul’un iâşe yollarını kapatmak ve kışı geçirmek için 8 Temmuz 1770’te Limni Adası’nı muhasaraya aldılar. Cezayirli Hasan Bey tarafından yenilgiye uğratılan Rus filosu daha sonra Paros Körfezi’ne doğru çekilmek zorunda kalmıştır.²¹⁸ 1770 senesindeki Rusların bu Akdeniz harekâtıyla, daha önceki Osmanlı-Rus savaşlarından farklı olarak muharebeler ilk kez Tuna, Karadeniz ve Akdeniz olarak üç cephede gerçekleşmiş oldu.

2.5. SAVAŞIN SONA ERMESİNE DOĞRU BARIŞ GÖRÜŞMELERİ

Lehistan’da Kral II. Stanisław August Poniatowski’ye karşı Bar Konfederasyonu’nun isyan hareketi, 15 Nisan 1772’de Krakow’un düşmesi ile birlikte sona ermiştir. Bu tarihten sonra Prusya, Avusturya ve Rusya arasında gerçekleşen müzakereler sonunda Lehistan’ın taksimatı konusunda bir anlaşmaya varıldı. 5 Ağustos 1772’de imzalanan antlaşmaya göre Avusturya, Zips ve Nowy Sacz, Belz ve Szeszow ile birlikte Malopolska’nın güneyini; Prusya, Batı Pomeranya, Netze ve Erneland ile birlikte Marienburg, Elbing, Graudenz, Culm, Bromberg ve Dzikowa’yı alarak Doğu ve Batı Prusya bölgeleri arasında kara bağlantısını sağlarken Rusya ise güney Livonya, Litvanya ve Dvina Nehri’nin doğu yakasını topraklarına katacaktı. Varşova’daki Rus elçisi von Stackelberg, Çariçe II. Yekaterina’nın antlaşmayı ve kendisinden beklentilerini Kral Stanisław August’a 1772’nin Eylül ayında bildirmiştir.²¹⁹ Rus yanlısı olan Czartoryski’nin mecliste güç kaybetmiş olması nedeniyle de von Stackelberg 120,000 bin ruble harcayarak mecliste Rusya yanlısı bir çoğunluğun oluşmasını sağlamıştır. Nitekim 1773’te Ağustos ve Eylül

²¹⁷ Gregori Papazoğlu, Orlovlar ile 3 seneden beri irtibat halindeydi ve Ruslar için Rumlar arasında casusluk yapmaktaydı. İtalya’dan aldığı hediyeleri Çariçe II. Yekaterina adına Rum papazlarına ve kiliselerine dağıtıyordu. Venturi, *age*, s. 24.

²¹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 391-404; Mustafa Nuri Paşa, *age*, s. 62-63.

²¹⁹ Lehistan kralı, bu talepler karşısında Rus elçisine “kendi ülkesinin celladı” olmak için Çariçe II. Yekaterina’nın daha neleri isteyeceğini merak ettiğini söylemiştir. Venturi, *age*, s. 514.

aylarındaki oturumlardan sonra Diet Meclisi, Lehistan'ın taksimatını kabul etmiş ve Kral Stanisław August Poniatowski de antlaşmayı 8 Ekim 1773'te imzalamıştır.²²⁰

Osmanlı Devleti'nde sadaret makamına yeniden Muhsinzâde Mehmed Paşa tayin edilmişti. Savaştan önce de barış taraftarı olan sadrazam, 1772'nin Mart ayı başlarında Ruslardan gelen barış görüşmesi teklifini kabul etti. Savaşın uzun sürmesi her iki tarafı da yıpratmış ve Rusya, Lehistan'ın taksimatı konusunda Avusturya ve Prusya ile antlaşmıştı. Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki barış görüşmeleri Nisan ayında Yergöğü'nde başladı ve Mayıs ayında Yergöğü Mütarekesi imzalandı. 1772 Ekim ayının sonuna dek geçerli olacak antlaşmaya göre iki taraf da buldukları yerlerde muharebe etmeyeceklerdi.²²¹ Bu mütarekeden sonra Akdeniz'de bir sulh için Bahr-i Sefid Mütarekesi 12 Temmuz 1772'de imzalanmıştır. Buna göre her iki devletin donanması nerede ise orada kalacaktı.²²²

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ateşkes mütarekeleri imzalandıktan sonra barış görüşmelerine Fokşan'da devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Ağustos 1772'de başlayan görüşmelerde Rus elçisi Grigoriy Orlov, Çariçe II. Yekaterina'nın barış şartlarını Osmanlı Devleti'ne ilettili. Buna göre Rusya, Karadeniz'de serbest ticaret ve seyrüsefer hakkı, Kafkasya'daki Hıristiyanların hamisi olmayı, Büyük ve Küçük Kabarda'nın hâkimiyetini, Rus sınırının Kuban'dan Azak'a kadar genişletilmesini, Azak'ın Rusya'nın elinde kalmasını ve hepsinden de önemlisi Kırım Tatarları ve Nogayların, Rusya İmparatorluğu'nun hamiliği altında olmasını teklif etmişti. Bu ağır şartlar Osmanlı Devleti tarafından hemen reddedilmedi ve görüşmeler bir ay boyunca devam etti. Fakat yine de bir sonuca varılamadı.²²³

Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa ordunun içinde bulunduğu disiplinsizliği ve sıkıntıları çok iyi bildiğinden barış görüşmelerinin devam etmesini istemekteydi. Bunun için Yaş'ta bulunan General Rumyantsev'e, Ahmed Vâsif Efendi vasıtasıyla mütarekelerin uzatılması yönündeki teklifini içeren bir mektup göndermiştir. General, Osmanlı Devleti'nin yeni bir askerî harekât için

²²⁰ Çariçe II. Yekaterina, Kral Stanisław August'tan Lehistan'ın taksimatı konusunda Prusya, Rusya ve Avusturya'nın imzalamış olduğu antlaşmayı Diet Meclisi'nde kabul ettirmesini bekliyordu. Davies, *age*, s. 186-187.

²²¹ Yergöğü Mütarekesi'nin imzalanma tarihi kaynaklara göre değişiklik göstermektedir ancak Mayıs ayı içerisinde olduğu vakidir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 413-414; Mütareke şartları için bkz. Ahmed Vasıf Efendi, *age*, s. 162.

²²² Köse, *age*, s. 73-75.

²²³ Davies, *age*, s. 186-188.

hazırlıklarını tamamlama adına mütarekelerin uzatılmasını istediğinden şüphelense de 40 gün müddetli bir mütarekeyi kabul etmiştir.²²⁴

Barış müzakereleri 2 Kasım 1772'de tekrar başlamıştı.²²⁵ Ruslar, Kırım Tatarlarının hanlarının kendilerinin seçmesi ve Osmanlı Devleti'nden bağımsız olmaları yönünde ısrarcıydılar. İstanbul'daki Rus elçisi Aleksey Mihailoviç Obreskov'un ifadesi ile Kırım Tatarları, Osmanlı Devleti'nin desteğini alarak Rusların sınırlarına akın ediyorlardı; şayet Kırım Hanlığı bağımsız olursa bu destek ortadan kalkacağından, Kırım Tatarları da Ruslar üzerine akın etmekten imtina edeceklerdi.²²⁶ Kafkasya'da Küçük ve Büyük Kabarda'nın, Kırım'da ise Yenikale ve Kerç'in, Rusya'ya bırakılması, Akdeniz ve Karadeniz'de Rus harp ve ticaret gemilerinin seyrüsefer serbestliği, Kılburun'un Rusya'ya verilmesi ve Özü Kalesi'nin tamamen yıkılması da bu müzakere şartları arasındaydı.²²⁷

Rusya İmparatorluğu'nun barış şartları oldukça ağırdı. Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın riyasetinde Şumnu'da bir divan toplanarak bu şartlar tartışıldı. Ordunun durumunu oldukça iyi bilen sadrazam, Kırım'ın serbestliğinin Rusların burayı işgal etmelerinden daha iyi olduğuna ve kazanılacak zaman ile ordudaki eksikliklerin giderileceği kanaatine divandakileri ikna etmişti. Nitekim Rusların barış şartları ile Şumnu'da yapılan meşveretin neticesi İstanbul'a iletildi. Padişah III. Mustafa'nın huzurunda gerçekleşen divanda barış şartları çok ağır bulunarak reddedilmiştir.²²⁸ Ruslarla barış görüşmelerinde bulunmuş olan Yasinzâde Osman Efendi, bu barış şartlarının Rusların bir hilesi olduğunu ve diğer kazaskerlerle birlikte Kırım Tatarlarının serbestliğinin lafzının bile günah olduğunu belirtmiştir.²²⁹

Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa, İstanbul'dan gelen cevaba karşın barış için umutlarını sürdürmekteydi. Bükreş'teki murahhasların görüşmeleri hemen kesmemesini tembih etmiş olsa da Rus elçisi Obreskov barış şartları konusunda gayet ısrarcıydı. Bunun üzerine 1773 yılının Mart ayının sonlarına doğru Osmanlı murahhasları Bükreş'ten ayrıldılar. Osmanlı ulemasının Kırım'ın

²²⁴ Ahmed Resmî Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, s. 56.

²²⁵ Bu barış görüşmelerine Ahmed Vasıf Efendi murahhas olarak gönderilmiştir. Ahmed Vasıf Efendi, *age*, s. 177.

²²⁶ "Tatar başlı başuna olsun demekden muradımız budur ki, Tatar sizin hâkimiyetinizde oldukça size arka virüb bize eziyet eder." Ahmed Resmî Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, s. 56.

²²⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 417-418; Davies, *age*, s. 188.

²²⁸ Mustafa Nuri Paşa, *age*, s. 69-70.

²²⁹ Ahmed Resmî Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, s. 59.

serbestliği, Yenikale ve Kerç kalelerinin Ruslara bırakılmaması konusundaki muhalefeti üzerine savaş yeniden başlamıştır.²³⁰

²³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C: IV, Kısım: I, s. 418-419.

3. BÖLÜM

MÜSTAKİL KIRIM HANLIĞI'NIN İLK DÖNEMİ 1772-1777

3.1. RUSYA İMPARATORLUĞU'NUN KIRIM HANLIĞI SİYASETİ

Rusya İmparatorluğu'nun 18. yüzyıl içerisinde sınırlarının genişlemesi Kırım Hanlığı'nın ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin aleyhinde olmuştur. Nitekim Rusya İmparatorluğu'nun bundaki en önemli amacı Kırım'ı işgal etmek ve yarımada kurulacak donanmayla Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'a ulaşmaktı. Bununla birlikte General Potyomkin'in "Yunan Projesi", İstanbul başkent olmak üzere bir Yunan devleti kurulmasını amaçlarken Kırım'ı bu projenin ilk adımı olarak görmekteydi.²³¹ Bu sebeple Kırım, Osmanlı Devleti'nin sadece Karadeniz güvenliği için değil, doğrudan doğruya başkenti için de stratejik bir öneme sahipti.

Bu yüzyıl içerisinde Kırım Tatarları ve hanlığa bağlı Nogaylar, Rusya üzerine akınlar düzenlemeye devam etmişti. Bu akınlar fetih amaçlı olmasa da Rusların ekonomik ve siyasî otoritesini sarsacak güçteydi. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı'nın, Rusya'ya karşı yaptıkları savaşlarda en önemli meselelerden biri Azak Kalesi vasıtasıyla Rusların Karadeniz'e inmelerini engellemek olmuştur. Bu durumda iki ayrı cephede savaşan Rusya, Kırım Yarımadası'nı işgal etmek için öncelikle Kırım Hanlığı'nı Osmanlı Devleti'nden ayırmayı hedeflemekteydi.²³²

Savaşın başlamasından itibaren geçen 3 yıl içerisinde Kırım Hanlığı tahtına 3 farklı hanın geçmesi hanlığın merkezî otoritesini zayıflatmıştır. Bunun sonucunda Rusların, Kırım Hanlığı'na bağlı kabileleri kendi yanlarına çekmeleri kolaylaşmıştır. Nitekim General Rumyantsev'in çabaları sonucunda Yedisan ve Bucak'taki Nogaylar, savaşın başlarında 6 Temmuz 1769'da, Kırım Hanlığı'na

²³¹ Çariçe II. Yekaterina, Voltaire Ağustos 1771'de gönderdiği mektubunda Kırım'ın, Mora ve Sparta'nın ele geçirilmesi için sağlam bir zemin olacağından bahsetmektedir. Bkz. Simon Dixon, *Catherine the Great*, (London: Profil Books, 2001) s. 209; Çariçe II. Yekaterina bu "Yunan Projesi"ni meşru kılmak amacıyla Kırım'ı 19 Nisan 1783 senesinde ilhak ettikten sonra yarımada kadim Kırım Tatar yerleşimlerinin isimlerini Yunanca isimlerle değiştirecekti. Bkz. Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010), s. 7-8.

²³² Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea*, s. 25-28; Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı", *DİA*, C: 25, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), s. 453-454.

ve Osmanlı Devleti'ne karşı Ruslarla bir ittifak antlaşması imzalamışlardı.²³³ Bu antlaşmadan sonra Ruslar, savaş sırasında Yediçkul ve Cemboyluk'taki Nogayları ve Tatarları da yanlarına çekebileceklerini düşünüyorlardı. Nitekim Rusya İmparatorluğu, Nogayları yanına çekerek Deşt-i Kıpçak'ta kendisine güçlü bir müttefik edinmek istiyordu. Çünkü Rus ordusu kendi ülkesinin sınırlarının ötesinde savaşmaktaydı. Buna karşın Yediçkul Nogayları 25.000, Cemboyluk Nogayları 750 ve Bender'deki Yedisan Nogayları ise 5.000 aileden müteşekkildi.²³⁴ Bununla birlikte Çariçe II. Yekaterina, Kırım Tatarları ile de Osmanlı Devleti'ne karşı bir antlaşma yapılmasını istediğini danışmanı Nikita İvanoviç Panin'e iletmiştir.²³⁵

1770 senesinin Kasım ayından itibaren Rusya, doğrudan Kırım Tatarları üzerine siyasetini yoğunlaştırmaya başlamıştır. Kırım Tatarlarına, Rusya İmparatorluğu'nun koruması altında bir bağımsızlık ve Kırım hanının Nogaylar üzerindeki siyasî otoritesinde hanlık lehinde düzenlemeler teklif edilecekti. Panin sağlık sorunları nedeniyle bu müzakereleri yürütemeyince onun yerine İkinci Ordu'nun ve Kırım Tatarları ile yapılacak müzakerelerin idaresi General Vasiliy Mihailoviç Dolgorukov'a verilmiştir.²³⁶ Bu sırada III. Selim Geray Han Tuna boyundayken bunu fırsat olarak değerlendiren Dolgorukov, Canmambet Mirza'nın kardeşi Musa Mirza'ya, Mavroyev adında Rus bir tercüman göndermiş ve görüşmelere başlamak istediğini bildirmiştir.²³⁷

10 Mayıs 1771'de Çariçe II. Yekaterina, General Dolgorukov'a İkinci Ordu'nun Kırım'ı istila etmek için hazırlıklarını tamamlamasını emretmiştir. Bununla birlikte

²³³ Nikita Panin, Zaporozj Kazakları vasıtasıyla Nogaylara, Çariçe II. Yekaterina'nın onlarla hiçbir şekilde husumetinin bulunmadığını hatta onlara hiçbir boyunduruk altında bulunmadan serbest şekilde yaşayabileceklerini vaat etmişti. Drujinina, *age*, s. 108; Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 34; Yedisan mirzaları Canmambet Mirza'nın altında birleşmişler ve Kırım Geray Han'ın, Rusya üzerine düzenlediği akınlara katılmamışlardır. Davies, *age*, s. 172.

²³⁴ Alpargu, *age*, s. 121.

²³⁵ F. F. Laşkov, *Şagin-Girey. Posledniy Krımskiy Han*, (Kyiv: Tipografiya A. Davidenko, 1886), s. 2-3; Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 33-34.

²³⁶ General Dolgorukov, 1736 senesindeki Kırım Seferi'nde Orkapı'daki muharebede gösterdiği başarı sayesinde yüzbaşı rütbesine yükselmişti. 1741-1743 İsveç-Rus ve Yedi Yıl Savaşları'na katılan ve defalarca yaralanan Dolgorukov, savaşlarda gösterdiği başarılarla hızlı bir şekilde rütbe atlamıştır. 1767 senesinde de Çariçe II. Yekaterina tarafından General rütbesine yükseltilen Dolgorukov, Çariçe'nin güvenini kazanmıştı. Davies, *age*, s. 172; s. 284-285.

²³⁷ Smirnov, *age*, s. 550.

Çariçe, bu hazırlıkların tamamlanması için Nogaylar ile olan ilişkilerden sorumlu General Şçerbinin aracılığıyla Nogay mirzalarından kaynak temin etmesini de Dolgorukov'a bildirmişti. Çünkü Nogay mirzalarına, üzerlerindeki Kırım Hanlığı otoritesinin zayıflatılacağı vaat edilmişti ve Çariçe'ye göre bunun bir karşılığı olmalıydı.²³⁸

III. Selim Geray Han, Mavroyev ve Musa Mirza'nın Bahçesaray'daki faaliyetlerini haber aldığı anda ikisinin de tutuklanıp idam edilmelerini emretmişti. Fakat Nogayların seraskeri olan Şahin Geray Sultan'ın aracılığı ile ikisi de idam edilmekten kurtuldu. Şahin Geray Sultan, Mavroyev'i idam etmenin Rus ordusunun Kırım'a saldırmasına sebep olacağını ve Kırım Hanlığı ordusu ile Osmanlı ordusunun Babadağı'ndan Kırım'a yardıma gelemeyeceğini bildirerek III. Selim Geray Han'ı ikna etmişti.²³⁹

Nisan 1771'de General Dolgorukov, İkinci Ordu'yu Poltava yakınlarında topladı. 53,000 kişiden müteşekkil ordunun 23,950'si doğrudan Dolgorukov'un komutasında Özü Nehri boyunca ilerleyerek Orkapı'ya ulaşacak ve Kırım'a girdikten sonra Kefe'ye yönelecekti. 3,395'i Tümgeneral Şçerbatov'un komutasında ve Amiral A. N. Senyavin'in Azak Filosu'nun yardımıyla Arabat Limanı'nı aldıktan sonra Kerç ve Yenikale'yi kuşatacaktı. Kırım'ın doğusunda bulunan bu kaleler, Karadeniz ve Azak Denizi'nin birbirine birleştiği boğazda konumlanmaları bakımından önemliydi. 2,500 asker ise Kırım'a girdikten sonra Tümgeneral Braun'un komutasında İkinci Ordu'dan ayrılarak Kezlev'e ilerleyecekti. Nitekim 1771'in ilkbaharında III. Selim Geray Han ve Kırım Hanlığı ordusunun Babadağı'nda bulunması İkinci Ordu'ya önemli bir harekât fırsatı vermişti.²⁴⁰

General Dolgorukov, Çariçe II. Yekaterina'nın emri doğrultusunda Kırım seferine çıkmadan evvel bir manifesto yayınlamıştı. Geray hanedanı mensupları başta olmak üzere; Yedisan, Bucak, Cemboyluk, Yediçkul ile Kırım mirzaları ve diğer Kırım Hanlığı ileri gelenlerine, Geray Hanedanı'nın müstakil bir devleti olduğunu ancak haksız yere "Âl-i Osman'ın taht-ı tahakkümü" altında

²³⁸ Çariçe II. Yekaterina kendi siyasetini yürütebilmek adına Nogaylara ve Kırım Tatarlarına ayrı vaatlerde bulunuyordu. Davies, *age*, s. 173.

²³⁹ Halim Geray Sultan, *age*, s. 207; Laşkov, *age*, s. 5-6.

²⁴⁰ Davies, *age*, s. 174.

bulduğunu bildiren bu manifesto, Kırım Tatarlarının Ruslarla ittifak kurarsa “istiklâl-i kadiminin” sağlanacağını vaat ediyordu.²⁴¹

İkinci Ordu, 20 Nisan 1771’de Poltava’dan Kırım üzerine yürüyüşüne başlamış ve 12 Haziran’da Orkapı önlerine varmıştı. General Dolgorukov, 13-14 Haziran gecesi Prozorovskiy’e hafif süvari birlikleriyle kalenin doğu kanadına bir şaşırtma saldırısı düzenlemesini emretti. General Dolgorukov’un üç ağır piyade bölüğü de General Valentin Platonoviç Musin-Puşkin komutasında batı kanadına bir saldırı harekâtı yapacaktı. Prozorovskiy’nin birliği, Kırım Tatarlarının karşı saldırısını püskürttükten sonra kale duvarını ele geçirdi. Musin-Puşkin’in ağır piyadesinin de batı kanadını ele geçirmesinden sonra 15 Haziran’da Orkapı teslim olmuştur. General Dolgorukov Orkapı’dan Kefe üzerine hareket ederken Tümgeneral Braun’un ordusu ise Kezlev üzerine ilerlemiştir.²⁴²

III. Selim Geray Han kışı Babadağı’nda geçirmiş ve ancak General Dolgorukov’un harekâtını öğrendikten sonra Haziran ayının başlarında Kırım’a dönmüştü. Kırım hanı, Orkapı’daki mağlubiyetten sonra General Dolgorukov ile anlaşma yoluna giderek Rusların “müstakil Kırım Hanlığı” vaadine karşı İslâmî hükümdarlık sembolleri olan hilât ve kılıç istemişti. Fakat III. Selim Geray Han, Rusların Yenikale, Kerç ve Kefe’yi istemesi üzerine, Rus askerî hâkimiyetinden çekinerek tahtı bırakıp Kırım’dan bir gemi ile ayrılmış Osmanlı Devleti’ne sığınmıştır.²⁴³

29 Haziran’da General Dolgorukov’un ordusu Kefe önlerine varmıştı. Kırım Tatar süvarileri bir karşı saldırı düzenlese de karabinalı²⁴⁴ hafif süvariler tarafından geri püskürtülmüşlerdir. Daha sonra Kefe Kalesi, Ruslar tarafından

²⁴¹ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 41-42; Mustafa Nuri Paşa, *age*, s. 65-66.

²⁴² Davies, *age*, s. 175.

²⁴³ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 43-44; III. Selim Geray Han, 1777’de tekrar Kırım’a gönderilene kadar Çakıllı Çiftliği’nde ikamet etmiştir. 1786’da vefat eden III. Selim Geray Han, Saray yakınlarındaki Ayas Paşa Camii’nde medfundur. Bkz. Halim Geray Sultan, *age*, s. 183.

²⁴⁴ Karabina, süvarilerin kullandıkları kısa namlulu ve hafif ateşli bir silahtı. Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, Çev. Füsün Tayanç & Tunç Tayanç, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), s. 494.

kuşatılmış ve kale komutanı Silâhtar İbrahim Paşa da dâhil olmak üzere²⁴⁵ 700 Osmanlı askeri esir edilmiştir. Tümgeneral Braun ise Kezlev'i 22 Haziran'da savaştan ele geçirmiş ve 29 Haziran'daki Kefe kuşatmasına katılmıştı. Kefe'nin düşmesinden sonra Kırım Tatar ordusunun direnişi kırılmaya başlamıştı. Kırım Tatar birlikleri birbirleriyle olan irtibatlarını kaybetmiş ve dağınık bir hâlde Kırım'daki tepeliklere ve dağlık alanlara doğru çekilmişti. İkinci Ordu artık Kırım yarımadasının en önemli stratejik noktalarını ele geçirdiğinden General Dolgorukov'un da savaşı dağlara taşımaya ihtiyacı yoktu. Bunun yerine Kırım Tatar mirzalarını yanına çekmeyi düşünüyordu.²⁴⁶

3.2. 1772 KARASUBAZAR ANTLAŞMASI

General Dolgorukov, Kırım'daki hâkimiyetine güvenerek Şırın mirzalarını da kendisine katılmaya ikna edebileceğini düşünmekteydi. Nitekim 22 Haziran'da Şırınlardan İsmail Mirza ve Azamet Aga, General Dolgorukov'un kampına "Kırım Tatar halkının temsilcileri" olarak geldiler ve Çariçe II. Yekaterina'dan Kırım'ı koruma altına alması talebinde bulundular. General Dolgorukov, 8 Temmuz'da Şahin Geray Sultan'dan bir mektup aldı. Buna göre Kırım'daki mirzalar III. Selim Geray Han yerine Sahib Geray Sultan'ı²⁴⁷ han seçmişlerdi ve Şahin Geray Sultan da yeni hanın kalgayı olmuştu.²⁴⁸ 3 Temmuz 1771'de Şçerbatov'un komutasındaki Rus birlikleri Yenikale ve Kerç'i ele geçirmişti.²⁴⁹ Dolayısıyla Sahib Geray Sultan, mirzalar tarafından han olarak seçildiğinde Kırım Yarımadası'nın önemli stratejik mevkileri tamamen Rus askerleri tarafından ele geçirilmiş bir vaziyetteydi.

Şçerbinin, Kırım'daki mirzaların Bahçesaray'da toplandığını ve III. Selim Geray Han'ın yerine Sahib Geray Sultan'ı Kırım hanı olarak seçtiklerini St. Petersburg'a bildirdi. Kasım ayında Kalgay Şahin Geray Sultan, St.

²⁴⁵ Mustafa Nuri Paşa, Kefe Kalesi'nin komutanı Silahtar İbrahim Paşa'nın ve Osmanlı ordusunun teslim olmasının ana sebebini Şahin Geray Sultan'ın kaleye gelip Ruslarla anlaşmış olmalarını açıklamasına bağlamaktadır. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, *age*, s. 66.

²⁴⁶ Davies, *age*, s. 176.

²⁴⁷ II. Sahib Geray Han, Devlet Geray Han'ın oğullarından Topal Ahmed Geray Sultan'ın oğludur. Gençliğini Çerkes kabileleri arasında geçirmiş ve Kırım hanlarının emrinde seraskerliklerde bulunmuştu. Halim Geray Sultan, *age*, s. 191.

²⁴⁸ Davies, *age*, s. 176-177.

²⁴⁹ Vladimir Dmitriyeviç Ovçinnikov, *Borba Za Kırım. VXIII vek. İstoriko-Dokumentalnoe İssledovaniye*, (Moskva: Russkiy Mir, 2015), s. 41.

Petersburg'un Bahçesaray'daki taht değişikliğini ve II. Sahib Geray Han'ın Nogaylar üzerindeki otoritesini tanınması için Rus başkentine gitti.²⁵⁰

Kırım'daki bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti ise Kasım 1771'de Maksud Geray Sultan'ı han ve müteveffa Kırım Geray Han'ın oğlu Baht Geray Sultan'ı da kalgay tayin etti. Maksud Geray Han komutasındaki 10,000 kişilik birlik ile Rusçuk'a geldi. Burada Devlet Geray Sultan'ın İstanbul'a davet edildiğini ve Kırım'a yapılacak sefer için istişarelerde bulunulduğunu öğrenen Maksud Geray Han, Kırım hanı olarak bu istişarenin kendisiyle yapılması gerektiğini bildirerek çiftliğine geri döndü.²⁵¹ Bunun üzerine Kırım hanı azledilerek Samokov'a sürülmüştür.²⁵²

II. Sahib Geray Han, Çariçe II. Yekaterina'nın Nogaylara vaat ettiği bağımsızlığın aksine Nogaylar üzerinde tam hâkimiyet istemekteydi. Çariçe, Nogayları II. Sahib Geray Han'a biat etmeleri hususunda ikna etmeye çalışmayı denese de onlara vaat ettiği bağımsızlık sonrası bu neredeyse mümkün gözüküyordu. Fakat Şçerbinin, Kuban'daki Nogay beylerinin II. Sahib Geray Han'a biat etmelerini sağlayabildi.²⁵³

25 Eylül 1772'de General Dolgorukov, Kırım'daki İkinci Ordu'nun idaresini Prozorovskiy'e bıraktı. Prozorovskiy, Yergöğü Mütarekesi'nden sonra da dağlardaki Kırım Tatar askerlerine karşı askerî harekâtlar yürüttü. 1772 senesindeki Osmanlı-Rus barış görüşmeleri sırasında bu askerî harekâtlar ufak çaplı olsa da devam etti.²⁵⁴

²⁵⁰ Laşkov, *Şagin-Girey. Posledniy Krımskiy Han*, 6-7; Halim Geray Sultan, *age*, s. 207.

²⁵¹ "Ben bil-fi'l Kırım hânı olmam takrîbiyle bunun hüsn ve kubhu bir kerre benden dahı su'âl olunmak iktizâ ider iken tarafımızdan teftîş olunmadığından mâ'adâ Devlet Geray'ın bu güne rikâb-ı hümayûna da'vet olunup me'muriyeti hemân mesned-i hâniyyetden munfasıl olmamız mukaddemâtinin tertîb olunmasıdır" Bkz. Baycar, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı)*, s. 467.

²⁵² Halim Geray Sultan, Maksud Geray Han'ın, Devlet Geray Sultan'ın Kuban'daki Nogaylar üzerine gönderilmesinden sonra çiftliğine döndüğü kaydetmektedir. Halim Geray Sultan, *age*, s. 187; Smirnov ise Maksud Geray Han'ın sadece kendi keyfini düşündüğünü ve en başından beri sefere çıkmak gibi bir niyetinin olmadığını yazar. Bkz. Smirnov, *age*, s. 563-564; Ahmed Resmî Efendi de Maksud Geray Han için yardımlarına gelmediğini kaydetmektedir. Bkz. Ahmed Resmî Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, s. 79.

²⁵³ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 44.

²⁵⁴ Davies, *age*, s. 177.

1771 senesinin Kasım ayında Kalgay Şahin Geray Sultan riyasetinde bir heyet, St. Petersburg'da Çariçe II. Yekaterina ile Kırım hakkında görüşmüştü. Bu görüşmeler sırasında Çariçe, “genç ve yakışıklı” bulduğu Şahin Geray Sultan'dan oldukça etkilenmişti. Nitekim Voltaire'e 3 Nisan 1772 tarihinde gönderdiği mektupta Şahin Geray Sultan'ın “zeki olduğu kadar kibar bir ruha sahip” olduğunu ve piyesleri izlemekten keyif aldığını yazmaktaydı.²⁵⁵ Çariçe II. Yekaterina'nın Şahin Geray Han ile tanışması, onun Kırım Tatarlarını ve Nogayları Rusya İmparatorluğu lehine kullanamayacağına dair endişelerini de gidermişti.²⁵⁶

Şahin Geray Sultan Venedik'te eğitim almış ve İtalyanca öğrenmiş, Avrupalı adetleri benimsemiş ve entelektüel birikimi olan bir Geray Sultan olarak hanedanın diğer mensuplarından oldukça farklıydı. 1772 senesinin başlarında St. Petersburg ve Bahçesaray arasındaki ilişkiler Şahin Geray Sultan'ın marifetiyle gelişti. Nitekim Şerbinin'in de Kırım'da II. Sahib Geray Han ve mirzalarla yaptığı görüşmeler sonunda bir antlaşma imzalandı. 1 Kasım 1772'de imzalanan Karasubazar Antlaşması, Rusya İmparatorluğu ve Kırım Hanlığı arasında “ebedi bir dostluk” öngörüordu. Antlaşmaya göre Kırım hanı, Kırmılılar tarafından serbest bir şekilde seçilecek ancak Rusya bu seçimler hususunda bilgilendirilecekti. Rusya tarafından Nogaylar ve Çerkesler üzerinde Kırım hanının otoritesi tanınacaktı. Kuban'daki Nogaylar bu antlaşmaya destek verirken Çerkes ve Abaza kabilelerinin de Kırım Hanlığı'nın otoritesi altında olmayı desteklemelerini istemişlerdi. Fakat Çerkesler ve Abazalar, Kırım hanının otoritesini kabul etmediler. Nitekim Karasubazar Antlaşması 29 Ocak 1773'te St. Petersburg'ta Çariçe II. Yekaterina tarafından imzalandı.²⁵⁷ İki devlet birbirlerine savaş açmayacaklardı. Fakat Osmanlı Devleti'nin herhangi bir saldırısına karşı Yenikale, Kerç ve Kılburun kalelerinde birer Rus garnizonu bulunacaktı. Bununla birlikte Kırım'da bulunan Rus esirler, Kırım Hanlığı tarafından serbest bırakılacaktı.²⁵⁸

İmzalanan bu antlaşmaya dayanarak Aralık 1772'de Sahib Geray Han, bir yarlık ile Şırın beyleri başta olmak üzere Kırmılılar ve Nogaylar tarafından han olarak seçildiğini hem Osmanlı Devleti'ne hem de Rusya İmparatorluğu'na bildiriyor ve

²⁵⁵ *Catherine the Great: Selected Letters*, Haz. Andrew Kahn & Kelsey Rubin-Detlev, (New York: Oxford University Press, 2018), s. 121.

²⁵⁶ Alan Fisher, “Şahin Giray, The Reformer Khan, And the Russian Annexation of the Crimea”, *Between Russian, Ottomans and Turks: Crimea and Crimean Tatars*, (İstanbul: The ISIS Press, 1998), s. 93-94.

²⁵⁷ Alpargu, *age*, s. 123.

²⁵⁸ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 45-50.

Kırım Hanlığı'nın Kırım Yarımadası ile Nogay ordaları üzerindeki hâkimiyetiyle beraber bağımsızlığını ilan ediyordu.²⁵⁹ Bu yarılda, Kırım Hanlığı'nın "istiklâl-i kadim"ine vurgu yapılmaktaydı. Kırım Hanlığı'nın "istiklâl-i kadimi" ifadesi ise 1771'de General Dolgorukov'un yayınladığı manifestoda yer almaktaydı. Dolayısıyla 1772'de imzalanan Karasubazar Antlaşması'nı ve ona dayanan bu yarılığı, bahsi geçen manifestoda yer alan "istiklâl-i kadim" vaadinin bir tezahürü olarak görmek mümkündür.

II. Sahib Geray Han, Osmanlı Devleti'nden hiçbir şekilde teşrifat beklenilmeden ve talep edilmeden Ruslarla bir antlaşma imzalayarak hanlığının tanınmasını da sağlamıştı. Bu açıdan değerlendirildiğinde 1772 Karasubazar Antlaşması ile ilk kez müstakil bir Kırım Hanlığı'nın tanındığını söyleyebiliriz. Nitekim Kırım hanının Aralık 1772'teki yarılığı da bu bağımsızlığın resmîleşmesi hususunda kabul edilebilir.

Kırım Hanlığı ile Rusya arasında Karasubazar Antlaşması'nın imzalanması üzerine Osmanlı Devleti, Kırım'ı Ruslardan kurtarmak amacıyla askerî tecrübeye sahip Devlet Geray Sultan ile görüşmüştür.²⁶⁰ Kırım Seraskeri tayin edilen Canikli Ali Paşa ve Devlet Geray Sultan, 25,000 kişiden müteşekkil bir birliğin gerektiğini İstanbul'a bildirmişlerdi. Buna karşın uzun süre bir girişimde bulunulmadı. Canikli Ali Paşa ve Devlet Geray Sultan, Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmadan evvel Kırım'a bir çıkartma yaptılarsa da başarılı olamamışlardır.²⁶¹

II. Sahib Geray Han ve Kalgay Şahin Geray Sultan, Çariçe II. Yekaterina'dan önemli miktarda malî destek almışlardır. Öyle ki, bu miktar Kırım Hanlığı'nın Kefe'deki ticaretten aldığı vergiden bile fazlaydı. Çariçe bu malî destekle nihayet Rusya İmparatorluğu'nun güneyinde "dost bir devlet" kurulmasını sağlayacağını düşünmekteydi. Bu sebeple 1772'deki Osmanlı-Rus barış müzakerelerinde Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığına büyük önem vermiş olması açıklanabilir. Kırım Hanlığı'nın, Osmanlı Devleti'nden ayırma siyaseti hem askerî hem malî açıdan oldukça masraflı olmuştu ve Çariçe bu maliyetin boşa gitmesini kesinlikle istemiyordu.²⁶² Bunun için Kalgay Şahin Geray Sultan ile ilişkileri yakın tutmakta fayda görmekteydi. Nitekim Alan Fisher, Kalgay Sultan'ın Akmescit'teki

²⁵⁹ Sahib Geray Han'ın bu yarılığı için bkz. Ovçinnikov, *age*, s. 43-44.

²⁶⁰ *NBKM*, 1/4203.

²⁶¹ Smirnov, *age*, s. 565-566.

²⁶² Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 44.

sarayının 1773 senesinin ortalarında Rusların “ikinci evi” haline geldiğini yazmaktadır.²⁶³

3.3. SAVAŞIN SONA ERMESİ VE KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI'NDA KIRIM HANLIĞI

Osmanlı Devleti ile Rusya İmparatorluğu arasında Bükreş'te gerçekleştirilen barış görüşmeleri 1773'ün Ocak ayında başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Çariçe II. Yekaretina, 28 Şubat'ta Birinci Ordu'nun komutanı General Rummyantsev'e gönderdiği mektupta artık Tuna'nın güney sahiline inmesini ve doğrudan Osmanlı ordugâhını hedef almasını emrediyordu. Buna karşın General Rummyantsev Tuna'yı aşmak yerine peşi sıra saldırılarla Osmanlı ordusunu yıpratmanın daha başarılı olacağı görüşündeydi. Nitekim tümen komutanları Weissman, Saltıkov ve Potyomkin de General ile aynı fikirdelerdi.²⁶⁴

General Rummyantsev'in planı Tuna'nın güneyine Hırşova mevkiinden geçmekti ve Birinci Ordu'nun hazırlıkları 1773'ün ilkbaharında tamamlanabilmişti. Potyomkin, Hırşova'nın ele geçirilmesiyle görevlendirilirken Weissman da Hırşova-Silistre yolunu denetimi altında tutacaktı. Nitekim Potyomkin, Nisan ayının sonunda Hırşova'yı ele geçirdi. Potyomkin ve Weissman'ın birlikleri 15-16 Haziran'da Silistre yakınlarına ulaştı. Silistre, Birinci Ordu tarafından Haziran ayının sonlarında kuşatıldı. Silistre kuşatmasında başarılı olamayan General Rummyantsev, Tutrakan'a birlik göndermiş ve burası Ruslar tarafından ele geçirilmişti. Silistre üzerine yapılan harekâtın başarısız olmasından sonra Korgeneral Karl Karloviç Ungern-Sternberg ve General Aleksandr Vasilyeviç Suvorov, General Rummyantsev'i, Karasu ve Pazarcık yönüne doğru ilerlemeye ikna etmişlerdir.²⁶⁵

Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın ordugâhı Şumnu'da bulunmaktaydı. Rusların Silistre'yi kuşatmalarından sonra Şumnu üzerine hareket etmeleri bekleniyordu. Bu sebeple sadrazam burayı tahkim ettirmişti. Fakat Ungern komutasındaki birlikler, Ekim ayı başlarında Karasu ve Pazarcık'a ilerleyerek bu kasabaları yakmışlardır. Buradan Varna üzerine ilerleyen Ungern, 30 Ekim'de bir harekât düzenlese de Varna'nın iyi tahkim edilmesi nedeniyle başarılı

²⁶³ Fisher, “Şahin Giray, The Reformer Khan, And the Russian Annexation of the Crimea”, 96-97.

²⁶⁴ General Rummyantsev'in ağır bir harekâtı uygun görmemesinin sebebi bu harekâtın ağır işgücüne ve teçhizata mâl olacağıydı. Davies, *age*, s. 193.

²⁶⁵ Ahmed Resmî Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, s. 67; Davies, *age*, s. 193-198.

olamadı.²⁶⁶ Bunun üzerine Ungern komutasındaki Rus birlikleri Karasu'ya doğru çekilmişlerdir.²⁶⁷

Birinci Ordu'nun Silistre ve Varna'daki başarısızlıklarından Çariçe II. Yekaterina'nın da haberi vardı. 1773 senesi başlarında Rummyantsev ağır bir soğuk algınlığı geçirmişti. Henüz tam sağlığına kavuşmamış olsa da Silistre'yi kuşatmasında ordunun başında olan General Rummyantsev, başarısızlığın sebebini yeterli askere ve teçhizata sahip olmamalarına bağlamıştı. Bununla birlikte Eylül ayında hastalığı kendisini tekrar kuvvetli bir şekilde hissettirmişti. Repnin, 14 Eylül 1773'te Çariçe II. Yekaterina'ya yazdığı mektupta General Rummyantsev'in yatağından çıkamayacak kadar hasta olduğunu, hatta Igelstrom başta olmak üzere birçok komutanın da hastalıklardan muzdarip olduğunu yazıyordu. 1773'te kışın erken gelmesi, yoğun yağmur ve kar yağışının bastırması nedeniyle Ungern ve Saltıkov da daha fazla ilerlemenin mümkün olmadığını St. Petersburg'a bildirmişlerdi. Potyomkin hariç Rus birlikleri kışlarına çekilmeye başlamışlardı. Potyomkin, Kasım-Aralık ayları süresince Silistre'ye ve Osmanlı ordusuna taciz saldırılarına devam etmiştir.²⁶⁸

1774 senesinin başlarında Osmanlı Devleti'nde bir taht değişikliği yaşandı. Sultan III. Mustafa, 21 Ocak 1774 tarihinde vefat etti. Aynı gün tahta Sultan I. Abdülhamid çıktı.²⁶⁹ Sultan III. Mustafa, Osmanlı ordusunun savaşta başarısızlığının temel sebeplerinden biri olarak yeniçerilerdeki disiplinsizliği idrak etmiş ancak ocağın ıslah edilmesi yolunda bir girişimde bulunmaya cesaret edememişti. Askerî alanda Baron de Tott'un hizmetlerinden istifade ederek süratle topçu birliklerini kurdurmuş olsa da savaşın gidişatına Osmanlı lehine bir etkisi olmamıştır.²⁷⁰ Sultan I. Abdülhamid'in ise tahta çıkana kadar 43 sene boyunca sarayda yaşadığı ve siyasî meselelere dair bilgisinin yeterli olmadığı kaydedilmektedir. Nitekim cülusundan sonra, barış yanlısı olması

²⁶⁶ Uzunçarşılı, *age*, s. 419-420.

²⁶⁷ Ahmed Resmî Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, s. 69.

²⁶⁸ 6 Kasım 1773 gecesı Saltıkov'un birliğindeki 15 asker ölmüştü. Bu sırada 447 askeri de yataktan kalkamayacak derecede hastaydı. Davies, *age*, s. 199-200.

²⁶⁹ Münir Aktepe, "Abdülhamid I", *DİA*, C: I, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), s. 213.

²⁷⁰ Kemal Beydilli, "Mustafa III", s. 282-283.

sebebiyle de Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın makamını muhafaza etmesine izin vermişti.²⁷¹

Sultan I. Abdülhamid'in cülusundan sonra Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın Şumnu'daki ordugâhına bir Rus subayı gönderilmişti. General Rumyantsev, Sultan I. Abdülhamid'in tahta çıkışına dair tebrikleriyle birlikte Bükreş'teki müzakerelerde mutabakata varılan maddeleri kapsayan bir barış antlaşması teklif etmiştir. Fakat Sadrazam, Bükreş'teki müzakerelere dair ulemanın ve İstanbul'un görüşlerini bildiğinden bu barış antlaşması teklifini yanıtızsız bırakmıştır.²⁷²

Rusya ordusuna, Çariçe II. Yekaterina'dan gelen emirler Silistre ve Varna'nın ele geçirilip Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak yönündeydi.²⁷³ General Rumyantsev ise iyi tahkim edilmiş bu iki kalenin elindeki mevcut askerî kaynaklarla ele geçirilemeyeceğini düşündüğünden Şumnu'daki Osmanlı ordugâhının hedef alınması taraftarıydı. Bununla birlikte Şumnu ve Rusçuk kaleleri de askerî bir abluka için kuşatılacaktı.²⁷⁴

Birinci Ordu, 1774 senesinin Nisan ayı başlarında Osmanlı ordusu üzerine yeni bir harekâta başlamıştı. Saltıkov'un birliği 6 Haziran'da Tutrakan'a ulaşarak buradaki Osmanlı askerini mağlup edip 16 Haziran'da Rusçuk'u kuşattı. General Rumyantsev'in birlikleri de 10 Haziran'da Silistre'ye 6 kilometre mesafede bulunan Galati Gölü'nün yakınlarında konuşlanmıştı. Fakat Osmanlı ordusuna asıl mağlubiyeti Suvorov ve Kamenskiy'nin birlikleri yaşatmıştır. Kamenskiy 2 Haziran'da Pazarcık'ı ele geçirdiği sırada Suvorov, Karaca'ya varmıştı. 9 Haziran'da Suvorov'un Kazak birlikleri Kozluca üzerine ilerledi. Kozluca'ya 12 kilometre uzaklığındaki Deliorman yakınlarında Suvorov'un birliği, Yeniçeri ağası Yeğen Mehmed Paşa ve Abdürrezzak Efendi'nin komutasındaki

²⁷¹ Padişah I. Abdülhamid'in detaylı bir biyografisi için bkz. Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı, 2001), s. 1-37.

²⁷² Ahmed Resmî Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, s. 71.

²⁷³ 1774 senesinin Ocak ayında St. Petersburg'a dönen Potyomkin, Birinci Ordu'nun ve Osmanlı askerlerinin durumu hakkında Çariçe II. Yekaterina'yı bilgilendirmişti. Bu görüşmeler sonunda Potyomkin ile Çariçe II. Yekaterina arasındaki yakın ilişkinin başlamış olduğu kaydedilir. Nitekim Çariçe II. Yekaterina 20 Mart 1774'te General Rumyantsev'e gönderdiği mektubunda Potyomkin'in St. Petersburg'a gelmesinden sonra başkentte çok şeyin değiştiğini yazmıştır. Bkz. Montefiore, *Catherine the Great & Potemkin: The Imperial Love Affair*, s. 106-107.

²⁷⁴ Davies, *age*, s. 200-201.

askerler tarafından ani bir saldırıya uğradı. Suvorov bu saldırıdan yoğun topçu ateşiyle karşılık vererek kurtulmuş ve Osmanlı askerini geri çekilmeye zorlamıştır.²⁷⁵

Rus birlikleri Kozluca'dan sonra doğrudan Şumnu'daki Osmanlı ordugâhı üzerine yürümeye başladı. Sadrazam ordugâhta bulunan askerlere müdafaa için metrisler kazmalarını emretmiş ve askerî idareyi Dağıstanî Ali Paşa'ya bırakmıştı. Kamenskiy'nin birlikleri Haziran ayının sonlarında Osmanlı ordugâhını kuşattı. Osmanlı askeri karşı saldırı düzenlese de Rus birliklerinin yoğun top atışı sonucunda geri çekilmek zorunda kaldı. Rus askerinin ablukasında kalan Osmanlı ordusunda firarlar yeniden baş gösterdi. Bu muvaffakiyetsizlerle birlikte Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa, ordunun ve devletin içinde bulunduğu durumu iyi bildiğinden Ruslarla barış yapmaktan başka bir çaresinin kalmadığına kanaat getirmişti. Nitekim 20 Haziran'da General Rumyantsev'e barış görüşmelerine başlanması teklif edildi. 5 Temmuz'da Ahmed Resmî Efendi ile İbrahim Münib Efendi, General Rumyantsev'in Küçük Kaynarca'daki ordugâhına vardıklarında barış görüşmelerine başladılar.²⁷⁶

Osmanlı Devleti uzun süren savaşta ağır askerî mağlubiyetler almış ve birçok serhat kalesini de kaybetmişti. Kırım Hanlığı toprakları da Ruslar tarafından işgal edilmişti. Savaşın uzun sürmesinin getirdiği malî külfet de savaş sırasında askerlerin firar etmelerine sebep olmuştu. Rusya İmparatorluğu ise Kırım'ı işgal ederek en önemli hedeflerinden birini gerçekleştirmiş ve Tuna'nın güneyine inmiş vaziyetteydi. Fakat savaşın uzaması Rus ordusunda salgın hastalıkların baş göstermesine neden olmuştu. Bununla birlikte 1773 senesinde Rusya'da Pugaçov İsyan'ı başlamıştı. Kendisinin III. Pyotr olduğunu iddia eden Yemelyan İvanoviç Pugaçov, Don Kazaklarından olmasına karşın mevcut merkezî otoriteye karşı bir isyan başlattığı ve toprak sahiplerini hedef aldığı için isyan sosyal bir hüviyet kazanmıştı. Bu durum isyanın Kazan ve Orenburg şehirlerine de yayılmasına neden oldu. İsyanı Başkurtlar başta olmak üzere özellikle Rus

²⁷⁵ Uzuçarşılı, *age*, s. 420-421; Davies, *age*, s. 202-203.

²⁷⁶ Osmanlı ordusunda başlayan firarlar için bkz. Ahmed Resmî Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, s. 71; Davies, *age*, s. 203-204; Sadrazamın barış teklifi için bkz. Uzuçarşılı, *age*, s. 422; Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*, (İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 1997), s. 101-102.

olmayan ahali de katılmıştı.²⁷⁷ 1773-1775 seneleri arasında süren bu isyan İdil Boyu'nda Rusya İmparatorluğu'nun başını oldukça ağrıtmıştı.²⁷⁸

General Rumyantsev ve Osmanlı murahhasları arasında geçen barış müzakerelerinde daha önce gerçekleşen Bükreş görüşmesi esas alındı. Buna göre bazı maddelerin yeniden düzenlenmesi gerektiğine karar verildi. Fakat barış müzakeresinin ilk gününde General Rumyantsev'in ısrarla Yenikale, Kerç ve Kılburun kalelerinin Ruslara bırakılmasında ısrar etmesi üzerine bir antlaşma sağlanamadı. Ertesi gün Ahmed Resmî Efendi, görüşmelerin tıkanmaması için Yenikale, Kerç ve Kılburun kalelerinin Ruslara bırakılması şartını kabul etti. Çünkü Osmanlı Devleti'nin savaşa devam edebilecek güçte olmadığını çok iyi bilmekteydi. Bu sebeple Rusların şartları Osmanlı murahhasları tarafından kabul edilerek 21 Temmuz 1774 tarihinde antlaşma metni imzalandı. 23 Temmuz'da bu antlaşma Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa tarafından tasdiklendi. General Rumyantsev antlaşmanın Ruslar tarafından hazırlanan tasdikini 28 Temmuz'da sadrazama gönderdi. Küçük Kaynarca Antlaşması, Türkçe ve Rusçanın yanı sıra İtalyanca da hazırlanıp teati edilmiştir.²⁷⁹

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 3. maddesine göre Kırım, Bucak, Kuban, Yedisan, Yediçkul ve Cemboyluk'taki Tatarlar, Osmanlı Devleti ve Rusya'dan bağımsız olarak Selâtin-i Cengiziyeye'den kendi hanlarını yine kendileri seçeceklerdi. Bununla birlikte Osmanlı padişahı aynı zamanda İslâm halifesi olduğundan ve Tatar halkı da Müslüman olduğundan, Kırım Hanlığı'nın serbestliğine bir müdahalede bulunmadan dinî işlerini düzenleyebilecekti. Özü Kalesi, Osmanlı Devleti'ne bırakılmakla beraber Kerç ve Yenikale Ruslara bırakılacaktı. Ruslara bırakılan bu iki kale hariç Ruslar, Kırım ve Kuban'da işgal ettikleri yerlerden çekileceklerdi. Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığı, Rusya İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti tarafından tanınacaktı. Kırım Tatarları müstakil bir şekilde kendi gelenekleri ve şeri' hukukla idare edileceklerdi. 16. maddeye göre; Ruslar işgal ettikleri Akkerman, Kili ve İsmail kalelerini Osmanlı Devleti'ne bırakacaklardı. 18. maddeye göre Kılburun Kalesi ile birlikte Özü ve

²⁷⁷ Venturi, *age*, s. 158-159.

²⁷⁸ Pugaçov İsyanı için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), s. 303-304; Venturi, *age*, s. 154-165.

²⁷⁹ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *DİA*, C: 26, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), s. 525-526.

Aksu nehirleri arasındaki topraklar Rusya'ya verilecekti. 19. maddeye göre Kerç Kalesi'nden Azak Kalesi'ne kadar olan sevâhil Ruslara bırakılacaktı.²⁸⁰

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 3. maddesi gereğince "cezire-i Kırım'da ve Kuban'da sakin bilcümle tevâif-i Tatar'a beyannâme" hazırlanarak gönderilmiştir. Bu beyannâmede Osmanlı Devleti ve Rusya İmparatorluğu başta olmak üzere hiçbir devletin müdahalesi olmaksızın serbest bir şekilde "Kırım ve Bucak ve Kuban ve Yedisan ve Canboyluk [Cemboyluk] ve Yediçkul kabâil-i ve tevâif-i Tatar'ın bi'l-cümlesi" hanlarını kendileri seçeceklerdi.²⁸¹ Böylece hem Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 3. maddesinde hem de bu beyannâmede müstakil Kırım Hanlığı'nın sınırları da belirlenmiş oluyordu. Azak ve Özü arasındaki Karadeniz sahili hariç, Batıda Turla Nehri'nin doğu yakasından, doğuda Kuban'a kadar olan topraklar müstakil Kırım Hanlığı'na aitti.

Müstakil Kırım Hanlığı'nın sınırları belirlendikten ve serbestliği tanındıktan sonra Karasubazar Antlaşması ile 1772'de Kırım'daki mirzalar tarafından han kabul edilmiş olan II. Sahib Geray Han, Osmanlı Devleti'nde de han olarak kabul edilmiştir. Ahmed Resmî Efendi eserinde bu durumu "Tatar'ın muhtarı Sahib Geray iki devletin rızasıyla Kırım hanı olub" şeklinde kaydederek Osmanlı Devleti nezdinde II. Sahib Geray Han'ın hanlığının Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra tanındığını izah etmektedir.²⁸² Nitekim Ahmed Resmî Efendi'nin burada II. Sahib Geray Han'dan "Tatar'ın muhtarı" olarak bahsetmesi de diplomatik açıdan önemli bir göstergedir. Osmanlı belgelerinde ve tarihyazımında, İstanbul tarafından tanınan Kırım hanı muhakkak "han" unvanıyla anılırdı. Bu sebeple Osmanlı Devleti, Küçük Kaynarca Antlaşması'nda yeni bir Kırım hanını kabul etmiş olmadı. 1772'de II. Sahib Geray tarafından imzalanan Karasubazar Antlaşması ile ilân edilmiş ve Aralık 1772'deki yarlık ile desteklenmiş Kırım Hanlığı'nın "istiklâl-i kadimi"ni tanımış oldu. 1772-1774 senelerinde her ne kadar yarımada Rus askerî gücünün altında olsa da Kırım Hanlığı, Karasubazar Antlaşması'na dayanarak müstakil bir hanlıktı. Rusya İmparatorluğu tarafından "istiklâl-i kadimi" tanınmıştı ve Osmanlı Devleti'nin bir otoritesi yoktu. Bu açıdan bakıldığında 1774 Küçük

²⁸⁰ Küçük Kaynarca Antlaşması'nın adı geçen maddeleri için bkz. Mustafa Nuri Paşa, *age*, s. 74-82; Antlaşmanın tüm maddeleri için bkz. *Muahedat Mecmuası*, C: 3, Haz. Mahmud Mesud, (İstanbul: Ceride-i Askeriyye Matbaası, 1297), s. 254-273.

²⁸¹ "Cezire-i Kırım'da ve Kuban'da Sakin Bi'l-Cümle Tevâif-i Tatar'a Beyannâme İlânının Suret-i Tercümesidir" başlıklı beyannâme 9 numaralı nâme-i hümâyun defterinin 486. sayfasında bulunmaktadır. Bkz. BOA, A.DVNS.NMH.d, 9, madde 503.

²⁸² Ahmed Resmî Efendi, *age*, s. 83.

Kaynarca Antlaşması, 1772 Karasubazar Antlaşması'na dayanarak müstakil bir devlet olan Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti tarafından varlığının kabul edildiği bir antlaşma olmuştur.

3.4. MÜSTAKİL KIRIM HANLIĞI'NIN TEŞEKKÜLÜ

Kırım Hanlığı'nın, Osmanlı Devleti'nin tabiliğine girişi meselesi tarihçiler tarafından yeterince açık bir şekilde ortaya konulamamıştır. Halil İnalçık, Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasında bu tabiliğe dair bir ahidnâmenin bulunmadığını meşhur makalesinde belirtir. Bununla birlikte aynı makalede Osmanlı Devleti'nin, Kırım Hanlığı üzerindeki hâkimiyetinin Rusya'nın Kazan ve Hacitarhan'ı ele geçirmesinden sonra başladığını kaydeder.²⁸³ Nitekim Kırım'da Osmanlı padişahı adına ilk hutbe 16. yüzyılın son çeyreğinde II. İslâm Geray Han döneminde okunmaya başlanmıştır.²⁸⁴ Kırım hanının adı padişahın adıyla hutbede okunmaya devam etmekle beraber Kırım hanı, Türk-İslâm devletlerindeki hükümdarlık alametlerine sahipti. Rusya'ya yahut Lehistan'a gönderilen yarığlarda da Altın Orda'dan kalan adetler devam ettiriliyor ve Kırım hanı kendisinden "*Uluğ Orda ve Uluğ Yurtınıñ ve Deşt-i Qıpçaqınıñ ve Taht-ı Qırımınıñ ve sansız kop Tatarnıñ ve sağışsız Nogayınıñ ve Tat bile Tavgaçınıñ Tağ ara Çerkesiniñ ve cümle Müminin ve Müsliminniñ uluğ padişahı azametli ve rifatli ve şevketli uluğ han-ı azam ve haqan-ı muazzam*"²⁸⁵ olarak bahsediyordu. Bu hususlar Kırım hanlarının belirli bir ölçüde 17. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nden bağımsız hareket edebildiğini göstermektedir. Fakat bu yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti daha sık bir şekilde, kendi siyasetine mutabık olmayan Kırım hanlarını azledip yerine Rumeli'deki çiftliklerde ikamet ettirilen Cengiz soyundan bir Geray'ı Kırım'a han olarak tayin edebiliyordu.²⁸⁶ Bu sebeple Kırım

²⁸³ Halil İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", *Bellekten*, Cilt: VIII, Sayı: 30, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1944), s. 185-229.

²⁸⁴ II. İslâm Geray Han 1584-1588 tarihlerinde tahtta oturmuştur. Halim Geray Sultan, *age*, s. 58.

²⁸⁵ Bahsi geçen Canıbek Geray Han'ın 1634 yılında Leh kralı IV. Wladyslaw Waza'ya göndermiş olduğu yarığ için bkz. *Materiaialı dlya İstori Kırımşkago Hanstva*, Yay. Haz. Vladimir Vladimiroviç Velyaminov Zernov, (St. Petersburg: Tipografii İmperatorskoy Nauk, 1864), s. 113.

²⁸⁶ Halim Geray Sultan'ın aslında bir Kırım hanları biyografisi olan *Gülbün-ü Hânân* adlı eserinde 17. yüzyıldan itibaren sâbık Kırım hanlarının Rumeli'deki çiftliklerde ikamet ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte İsmail Uzunçarşılı, tahttan azledilen Kırım hanının Osmanlı Devleti'nin izin verdiği mahallerde (Yanbolu, Karınabad, İslimye, Çatalca ve Aydos örnek gösterilebilir), hanedan arasında "kan dökülmemesi" için ikamet edeceklerini belirtir. İsmail

Hanlığı'nın Küçük Kaynarca Antlaşması'nda müstakil olması meselesi özellikle, "Kırım ve Bucak ve Kuban ve Yedisan ve Cemboyluk ve Yediçkul kabâil-i ve tevâif-i Tatar'ın" tamamının hanlarını kendi aralarında seçmesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

1771'de Canmambet Mirza ve önde gelen Şırın beylerinin riyasetinde hanlığa seçilmiş olan II. Sahib Geray Han, bağımsızlığın tanınmasından sonra Kırım'daki ulemanın baskısıyla karşılaşmıştır. Nitekim Küçük Kaynarca Antlaşması'nın tasdik edilmesinden birkaç gün sonra Kırım'dan bir heyet İstanbul'a gelmiş ve "*Tevâif-i Tatarın devleteyn beyninde serbest kalmaları Moskov keferesinin matlubu iken tevâif-i mezkurenin serbest olmaları meşru olmadığından*"²⁸⁷ Sultan I. Abdülhamid'e Kırım hanlarının yine Osmanlı Devleti tarafından tayin edilmesini, menşur ve teşrifat gönderilmesini, hutbenin de padişah adına okunmaya devam etmesini, II. Sahib Geray Han'dan memnun olduklarını bildiren arzlar sunmuşlardı.²⁸⁸ Kırım Tatar mirzalarının bu talepleri, Osmanlı Devleti'nde Küçük Kaynarca Antlaşması'na aykırı bir hâl doğurur endişesi yaratmıştır.²⁸⁹ Bunun için Reisülküttap İsmail Raif Efendi, General Rumyantsev'e bir takrir yazıp göndermiştir. Buna göre Kırım ulemasının bu talebinin sebebini Kırımlıların "teba'iyet-i dîniyyeleri ta'ayyün etmek" ve "ta'addüd-i halîfeteyn kaziyisini ahâli-i kabâile işâ'at ve umûr-ı dîniyyelerine fesâd tatarrukunu beyân ile kavm-i mezkûru îkâz ve irşâd ve bu hutûb-ı lâzımü'l-ihimâmı şer'e tatbik" etmek olarak bildirmiştir.²⁹⁰ Gelen cevapta Osmanlı Devleti'nin Kırım'dan gelen bu istekleri gerçekleştirmesinin bir mahsurunun olmayacağı belirtilmiştir. Bunun üzerine II. Sahib Geray Han'a bir nişân-ı

Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt II. Kısım, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), s. 40-41.

²⁸⁷ BOA, A.DVN.KRM, 1/19.

²⁸⁸ Hikmet Çiçek, (*Vekâyi'nüvis*) *Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin ve Tahlili (1187-1197/1774-1783)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2018, s. 341; Kırım'dan gelen heyet 36 mirza ve maiyetlerinden müteşekkildi. Memleketlerine dönene kadar kendilerine oturmaları için hane ve tayinatları için ödenek ayrılmıştı. BOA, C.HR, 80/3974.

²⁸⁹ BOA, A.DVN.KRM, 1/19.

²⁹⁰ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr 1774-1779 (H. 1188-1193)*, Yay. Haz. Mücteba İlgürel, (Ankara: TTK Yayınları, 2014), s. 9.

hümâyûn hazırlanıp mirza heyeti ile birlikte Kırım'a gönderilmiştir.²⁹¹ Osmanlı Devleti'nin bu teşrifat talebi karşısında Rusya'ya danışmadan bir girişimde bulunmaması, herhangi bir sebeple barış antlaşmasının hükümlerini bozup yeni bir savaşa sebebiyet vermekten kaçınması anlamına gelmekteydi.²⁹²

Kırım mirzaları ve ulemasının bu talebi yeni bir diplomatik süreç yaratmıştır. Küçük Kaynarca Antlaşması'na uygun olarak Kırım hanları öncelikle Kırım mirzaları ve uleması tarafından seçilecek ve bu mirzalar aracılığı ile Bahçesaray'dan İstanbul'a bir mazhar gelecek ve Osmanlı padişahından Kırım hanı için teşrifat talebinde bulunulacaktı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki çiftliklerde ikamet eden Geray hanedanı mensuplarının İstanbul'dan yapılan tayinlerle Kırım tahtına çıkmalarını engelleyecekti. Çünkü İstanbul'dan bir sebeple Kırım'a gönderilse dahi hanlığının, antlaşma hükümlerince kabul görebilmesi için Kırım Tatar mirza ve beylerinin ittifakını kazanması gerekecekti.

21 Temmuz 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'na göre Kırım Hanlığı bağımsız bir devlet olarak tanınmış ve Kırım tahtına doğrudan Rumeli'deki çiftliklerden bir Geray'ın atanması engellenmiş de olsa Kırım hanı önünde sonunda Osmanlı Devleti ve Rusya arasında bir tercih yapması gerektiğini hissedecekti. Bu sonuca; Kırım Hanlığı'nın kendi iç dinamikleri ve hâlihazırdaki Rus ordusunun Kırım'ı tehdidi sebep olacaktı. Bununla birlikte Kırım hanının, her ne kadar serbestçe ve ittifakla seçilse dahi ulemanın arzusu üzere hanlığının kabul görmesi için Osmanlı Devleti'nden teşrifat almak zorunda olması, Kırım Hanlığı'nın tamamen bağımsız bir devlet olamadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu durum Kırım ulemasının memnuniyetini sağlayamayan Kırım hanının kendi ülkesinde bağımsız bir hükümdar olmasının önünde duracaktı. Böylece ittifakla ve serbestçe seçilen bağımsız Kırım hanı, otoritesinin tanınması için eskiden olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin hanlığını tasdikine ihtiyaç duyacaktı.

3.5. IV. DEVLET GERAY HAN DÖNEMİNDE KIRIM

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Devlet Geray Sultan, Kuban'a geçmişti. II. Sahib Geray Han'ın yerine tahta geçmek isteyen Devlet Geray Sultan, Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'nden ayrılmasını bahane olarak kullanıp ahaliyi mevcut hana karşı kıskırtmaya ve kendi yanına çekmeye

²⁹¹ 29 Ocak 1775 tarihli bu nişân-ı hümâyûn için bkz. BOA, A.DVN.KRM, 1/9; Çiçek, *(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin ve Tahlili (1187-1197/1774-1783)*, s. 342.

²⁹² Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, II. Cild, (İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye, 1309), s. 5-6.

çalışmaktaydı.²⁹³ Devlet Geray Sultan ayrıca Kerç, Yenikale ve Kılburun kalelerini Ruslardan kurtaracağını da vaat etmekteydi. Bununla birlikte II. Sahib Geray Han, Kırım'da Rusların beklediği işbirliğini sağlamadığından kendini güvende hissetmiyordu.²⁹⁴

General Rumyantsev, Mart ayında İstanbul'da Reis Efendi'den gönderilen mektupta Osmanlı Devleti'nin sâbık han IV. Devlet Geray Han'a II. Sahib Geray'ın hanlığını tanıması ve Kırım'ı terk etmesi yönünde bir mektup gönderdiğini öğrenmişti.²⁹⁵ Bu mektup Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı'ndaki taht mücadelelerine doğrudan müdahil olarak Rusya ile tekrar bir savaşın eşiğine gelmekten imtina ettiğini de göstermektedir. Ancak Devlet Geray Sultan bu mektuba karşın Kırım'dan ayrılmamıştır. Bunun yanında Kırım'da ahaliyi mevcut hana ve "kabûl-i serbestiyet" ile Ruslara kışkırtmaya devam etmiştir. Bunun üzerine artık Kırım'da can güvenliğinden endişe eden II. Sahib Geray Han, yarımadaı deniz yoluyla ayrılarak Büyükdere'ye geldi.²⁹⁶ Kırım hanının yarımadaı terk etmesi üzerine de Kırım'daki mirzaların ittifakıyla 1775 senesinin Nisan ayı sonlarında Devlet Geray Sultan geçmiştir.²⁹⁷

IV. Devlet Geray Han, Kırım Hanlığı tahtına Bahçesaray'daki Kazasker-i Hanî Mevlana Feyzullah Efendi, sâbıka Serhazine-i Hanî Mehmed Ağa, İvaz Ağa ve sâbıka Kadı-i Sultanî Abdurrahman Efendi, Şırın beylerinden Mehmedşah Mirza, Timurşah Mirza, Hacı Geray Mirza ve Kaya Mirza, Mansur beylerinden Ali Mirza ve Kaplanşah Mirza, Argın beylerinden Mehmedşah Mirza, Kasayoğlu beylerinden Orak Hacı Mirza, Yedisian beylerinden Kanay Mirza ve Yediçkul beylerinden Ali Mirza tarafından intihap olundu. Sultan I. Abdülhamid'in, IV. Devlet Geray Han'ın hanlığını tasdiklediği nâme-i hümâyûn Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan önceki hanlık tayini için yazılanlardan farklılık gösterir. Nitekim

²⁹³ Baycar, *Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı (Tahlil ve Tenkitli Metin)*, s. 328.

²⁹⁴ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 59-60; Yedisian mirzalarından Canmehmed Bey'e, II. Sahib Geray Han'a itaatsizlik etmemesi yönünde bir nâme-i hümâyûn da gönderilmiştir. *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn (2 Numaralı Nâme Defteri)*, s. 168-169.

²⁹⁵ Mektupta "Reis Efendi" olarak anılan bu kişinin Reisülküttap İsmail Efendi olduğunu tahmin etmekteyiz. General Rumyantsev'in Prozorovskiy'e gönderdiği ve sonra Potyomkin'e iletilen mektup için bkz. N. A. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii. Reskriptı, Pisma, Relyatsii i Doneseniya*. C: I (1775-1777), (St. Petersburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, 1885), s. 25-26.

²⁹⁶ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr 1774-1779 (H. 1188-1193)*, s. 31.

²⁹⁷ Halim Geray Sultan, *age*, s. 189.

bu nâme-i hümâyûnda IV. Devlet Geray Han'ı intihap eden Kırım beylerinin isimleri sıralandıktan sonra yeni Kırım hanını, padişahın tasdik etmesinin Küçük Kaynarca Antlaşması'na mugayir olmadığı ve bunu General Rumyantsev ile Çariçe II. Yekaterina'nın antlaşmaya aykırı bulmadıkları belirtilir.²⁹⁸

Kırım hanına gönderilen nâme-i hümâyûn ile birlikte IV. Devlet Geray Han'ın İstanbul'a gönderdiği mirza heyeti, Osmanlı Devleti'ne "kabâil-i Tatar ve Kırım halkının" ekseriyetinin "serbestiyet" ve "teslîm-i kılâ' maddelerinden mahzuz" olmadıklarını bildirmişti. Bu maddelerin ilga edilmesini talep eden Kırım mirzalarına karşı Osmanlı Devleti, "*Tatar kavmi ve Kırım halkı mülâhaza-i fevâ'id-i amîme ile fî-bâdii'l-emr serbestiyete kâil ve devleteyn muhârebe üzere iken miyânelerinde nihânî te'âtî-i senedât ile alâ-zu'mihim def'-i gavâil etmişler idi. Giderek sûret-i serbestiyet mizâclarına muvafık ve me'mûl ve ümniyelerine mutâbık gelmeyüp feshini istid'â ve Devlet-i Aliyye'yi müceddeden envâ-i tekellüfât ve meşâkka mübtelâ edecekleri hüveydâ olduğundan*" bahisle şu hâlde reddine ancak bu maddelerin Rus büyükelçisi İstanbul'a geldiğinde görüşüleceğine karar verdi.²⁹⁹

Bu talebin geri çevrilmesinde öncelik olarak 1772'de imzalanan Karasubazar Antlaşması'na atıf yapılması ve Kırımlıların bu "serbestiyet"e kendilerinin karar verdiğinin belirtilmesi önemlidir. Bu durum Kırım Hanlığı'nın serbestliğinin, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Osmanlı Devleti tarafından Kırım'da var olan talebe karşın kabul edildiğini göstermektedir.

Rusya İmparatorluğu, IV. Devlet Geray Han'ın tahta geçmesini hoş karşılamamış olsa dahi onun hanlığını tanımıştı. Nitekim II. Sahib Geray Han da işbirliği için söz vermesine karşın Ruslara bir yakınlık göstermemişti. İdil Boyu'nda Pugaçov İsyanı ile uğraşmakta olan Çariçe, yeni han ile diplomatik bir görüşme yapılmasını emretti. Şçerbinin, Haziran 1775'te IV. Devlet Geray Han ile resmî bir görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşmede Şçerbinin'in diğer bir amacı da yeni Kırım hanına hiç de güvenmeyen Çariçe'nin emri doğrultusunda Kırımlı mirzalarla ittifak kurmaktı.³⁰⁰

IV. Devlet Geray Han'ın tahta geçişinde etkili olan "Kırım Hanlığı'nın serbestliğini kabul etmeme" ve "Osmanlı Devleti'nin himayesinde olma" siyasetiydi. Osmanlı yanlısı Kırım uleması ve mirzalarına vermiş olduğu sözü, İstanbul'dan bir nâme-i hümâyûn ile gönderilen menşur ve teşrifatla yerine

²⁹⁸ *Kırım Hanlarına Nâme-i Hümâyûn (2 Numaralı Nâme Defteri)*, s. 170-171.

²⁹⁹ Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr 1774-1779 (H. 1188-1193)*, s. 36.

³⁰⁰ IV. Devlet Geray Han, Çariçe'ye iyi niyet göstergesi olarak tevkif ettirilen Rus temsilcisi Veselitskiy'i serbest bırakmıştı. Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 62.

getirdiğini düşünmekteydi. Buna karşın tahtını koruyabilmesinin Rusların Kırım'daki iç işlerine müdahil olmamasına bağlı olduğunun da farkındaydı. Nitekim Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkisi hem Kırım'da hem de İstanbul'da Ruslar tarafından yakından takip edilmekteydi.³⁰¹

Bu sırada Rusya İmparatorluğu içerisinde otonom bir yönetime sahip olan Zaporog Kazakları, Osmanlı Devleti'nden yardım istemek için IV. Devlet Geray Han'a başvurular. Çünkü Çariçe II. Yekaterina'nın emriyle General Tekeli'nin komutasındaki Rus ordusu Zaporog Kazaklarının topraklarına girmişti. Nitekim IV. Devlet Geray Han durumu Osmanlı Devleti'ne bildirirken Küçük Kaynarca Antlaşması'na mugayir olabilecek bir durumdan kaçınılması gerektiğini de özellikle belirtmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti antlaşmaya aykırı bir husus yaratmadan Zaporog Kazaklarının topraklarına sığınmalarına izin verdi. Zaporog Kazaklarının, Osmanlı Devleti'ne ilticası 1778'in Mayıs ayına kadar sürdü. Fakat iltica edenlerin sayılarının artmasından da endişe edilmekteydi.³⁰² Nitekim Osmanlı Devleti ve Rusya İmparatorluğu arasında imzalanan 1779 senesinde imzalanan Aynalıkavak Tenkihnamesi ile Zaporog Kazaklarının Özü boyundan Tuna boyuna iskân edilmeleri kararlaştırılmıştır.³⁰³

1775 Eylül'ünden sonra Kırım'da ulema ve mirzalar IV. Devlet Geray Han aleyhine dönmeye başlamışlardı. Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti himayesinde olmaması ve İstanbul'dan gönderilen menşur ve teşrifat için bile bir anlamda Ruslardan izin istenmesi ulemanın hoşuna gitmemişti. IV. Devlet Geray Han'ın Kırım'ı Ruslardan kurtaracağı vaadine karşılık Rus birliklerinin hâlâ daha Yenikale, Kerç ve Kılburun'da bulunmaları da mirzalarla arasını açmıştı. Ayrıca tahta geçmesinde önemli rolü bulunan Yediçkul mirzalarına Kuban'da destek olmaması burada rüzgârın Şahin Geray Sultan lehine esmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte Ruslarla işbirliği içerisinde olan Canmambet Bey'in IV. Devlet Geray Han'ın aleyhine faaliyetler yürütmüş

³⁰¹ General Rumyantsev, İstanbul'daki Rus sefiri Peterson'dan mirzaların faaliyetlerini takip ediyor ve Prozovoskiy'e bildiriyordu. 1775'in Eylül ayına kadar Peterson, Rumyantsev ve Prozorovskiy üçgeninde gidip gelen raporlar ve mektuplar için bkz. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, s. 29-37.

³⁰² Özü Tabya Ağası Bolad Ağa'nın takrir için bkz. BOA, A.AMD.KRM, 1/9.

³⁰³ Zaporog Kazaklarının, Osmanlı Devleti'nde iskânı hakkında daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Alper Başer, "Osmanlı Devleti'ne Sığınan Potkalı Kazaklarının İskânlarına ve Faaliyetlerine Dair Gözlemler (1775-1826)", *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler*, ed. Yücel Öztürk, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015), s. 535-554.

olduğuna da değinmek gerekir. Nitekim Yedisian beyi Canmambet, Rummyantsev ve Prozorovskiy aracılığı ile Rusya İmparatorluğu'ndan malî destek almaktaydı.³⁰⁴

1775 senesinin sonlarına doğru Prozorovskiy birliklerini Poltava'dan Herson'a intikal ettirmeye başlamıştı. 1774 senesine kadar Kırım Hanlığı'na ait olan bu bölge Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Rusya'ya bırakılmıştı. Bu askerî hazırlıklar Herson'da Rusların bir kale inşa etmek ve Orkapı'ya yakın bir garnizon oluşturmak istemelerinin bir tezahürüydü.³⁰⁵ Çariçe II. Yekaterina, şahin Geray Sultan'ı desteklemekteydi. Çariçe bunun için Canmambet Mirza ile anlaşmış ve ondan, Yedisian'daki Nogayların şahin Geray Sultan'ı desteklemesinin sözünü almıştı.³⁰⁶

1775 senesinin sonuna doğru Devlet Geray Han'ın tahtı sallanmaya başlamışken 1776'nın Ocak ayında Canmambet Mirza'nın vefat etmesinden sonra Kırım hanının geleceği kısa süreli olsa da aydınlandı. Kuban'daki ve Yedisian'daki Nogayları kendisine itaat etmeye zorlayan Kırım hanı, Kuban'da bulunan şahin Geray Sultan'ın üzerine Toktamış Geray Sultan komutasında bir birlik gönderdi. şahin Geray Sultan'ın yenilmesinin ardından Nogayların yeniden Rusya İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde bir beylerinin olması gündeme gelmiştir. Panin, Rummyantsev'e gönderdiği raporda Nogay mirzalarından herhangi birinin her an Osmanlı Devleti'nin "kuklası" olabileceğini belirtmiştir.³⁰⁷

Kırım'da hadiselerin Rusya İmparatorluğu'nun aleyhine seyretmesi üzerine Çariçe II. Yekaterina'nın danışmanları Potyomkin ve Aleksandr Andreyeviç Bezborodko, Kırım Tatarlarına karşı daha mütecaviz bir politika yürütülmesi gerektiğini bildirdiler. Nitekim Bezborodko, Çariçe'ye 1775'te Ruslar ve Kırım Tatarları arasındaki savaşların tarihine dair bir araştırma sunmuştu. Bu çalışmasında, Rusya'nın "ebedî düşmanları" (Tatarlar) karşısında her zaman tedbirli olması ve fırsatını yakaladığında da bu düşmanı ortadan kaldırması gerektiği sonucuna varıyordu. Çariçe II. Yekaterina ve General Potyomkin de bu

³⁰⁴ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 61-62; Smirnov, *age*, s. 575-576; Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, s. 37-38; 47; 50.

³⁰⁵ Herson tarafına istihbarat için gönderilen bir "adem kulunun" takriri için bkz. BOA, A.DVN.KRM, 1/24.

³⁰⁶ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 65.

³⁰⁷ Reprin'in Rummyantsev'e gönderdiği 8 Mart 1776 tarihli rapor için bkz. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, s. 49-50; Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 69-70.

çalışmanın tavsiyesini hayata geçirmenin imkân dâhilinde olduğuna inanmaktaydılar.³⁰⁸

IV. Devlet Geray Han, Kırım'daki siyasi ahvalin kendi lehine seyretmesinden cesaret alarak Osmanlı Devleti'nden hanlık tahtının veraset yoluyla değişmesine müsaade etmesini istemiştir. Bu durum Cengizli geleneklerine aykırı olduğu için ulema ve mirzaların tepkisine neden oldu. Bununla birlikte Osmanlı Devleti böyle bir müsaadeye yetkisinin olmadığını, şayet buna müsaade verilirse Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ihlâl edilmiş olacağını bildirmiştir. Buna karşın IV. Devlet Geray Han, Şahin Geray Sultan'ı mağlup ettiği için İstanbul'dan bir hilat gönderilmesini istemiştir. Nitekim hilatın gönderilmesinden sonra 1776 senesinin Nisan ayında IV. Devlet Geray Han, Kırım'daki ahvali kendi lehine çevirmek adına mirza ve ulemaya Osmanlı Devleti'nin askerî yardım göndereceğini ve böylece Rusları tamamen Kırım'dan çıkaracaklarını söylemiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin herhangi bir yardım gönderebilecek askerî ve malî gücü yoktu. Ayrıca İran'ın Basra'yı işgal etmesi üzerine Osmanlı Devleti, İran'a savaş açmış durumdaydı.³⁰⁹

Kırım Hanlığı bağımsız bir devlet olmasına karşın IV. Devlet Geray Han'ın tahtın veraset yoluyla değişmesi hususunda Osmanlı Devleti'ne yaptığı müracaat, hanlığın iç dinamiklerinin hâlâ İstanbul'a bağlı olduğunu göstermektedir. 1772'de imzalanan Karasubazar Antlaşması'nın üzerinden 4 sene geçmiş olmasına karşın Kırım hanının merkezî otoritesinin mirza ve ulema karşısında zayıf olması, Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığının çoğu zaman Osmanlı Devleti ve Rusya İmparatorluğu arasında imzalanan bir antlaşma üzerinde kalmasına sebep olmuştur. Bu açıdan IV. Devlet Geray Han'ın bu kararını Osmanlı Devleti'ne onaylatmak ihtiyacını hissetmesi Kırım'daki mirzaların ve ulemanın tepkisini en aza indirmek olarak değerlendirilebilir. Çünkü Kırım mirzaları da Kırım Hanlığı tahtı üzerindeki güçlerini kaybetmek istemiyorlardı. Bununla birlikte IV. Devlet Geray Han'ın bu arzusu Küçük Kaynarca Antlaşması'na da aykırıydı. Çünkü antlaşma akdince Kırım hanı, veraset yoluyla değil "kabail-i Tatar" tarafından intihap edilerek belirlenmeliydi.

1775'te Pugaçov İsyanı'nın bastırılması ve isyanın lideri Yemelyan İvanoviç Pugaçov'un idam edilmesinden sonra Çariçe II. Yekaterina, Kırım mirzalarıyla daha yakından ilgilenmeye başladı. Nitekim General Rumyantsev de tam yetkiyle Yedisan ve Cemboyluk mirzaları ile görüşmekteydi. Bununla beraber

³⁰⁸ John T. Alexander, *Catherine the Great: Life and Legend*, (New York: Oxford University Press, 1989), s. 237-238.

³⁰⁹ Davies, *age*, s. 230-231; Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 70-71; Smirnov, *age*, s. 576-578.

Şırın mirzalarının bir kısmı da hediyelerle ve maaş tahsis edilmek suretiyle Rusya İmparatorluğu'nun siyasetine katılmışlardır.³¹⁰

³¹⁰ Dubrovin, *Prisoyedineniye Kırma k Rossii*, s. 624-627.

4. BÖLÜM

MÜSTAKİL KIRIM HANLIĞI'NIN İKİNCİ DÖNEMİ 1777-1783

4.1. ŞAHİN GERAY HAN'IN KIRIM TAHTINA GEÇİŞİ

Şahin Geray Sultan, Kuban'da tamamen Rusya İmparatorluğu'nun mâlî desteğiyle Kuban'daki Nogaylardan müteşekkil Avrupa askerî usulüyle teşkilatlandırılmış ve teçhizatlandırılmış "Beşli" adını verdiği bir muhafız birliği kurmuştu. Bununla birlikte Şahin Geray Sultan, kardeşleri Arslan Geray Sultan ve Bahadır Geray Sultan'a da kendisine katılmalarını teklif etti. Kardeşlerinin desteğini sağlayamasa da Kırım'ın içerisinde Şırın ve Mansur beyleri IV. Devlet Geray Han'ın aleyhine dönmüşlerdi. Çariçe II. Yekaterina, Şahin Geray Sultan'ın Kırım tahtına geçmesini sağlamak için Prozorovskiy'e harekete geçmesi emrini verdi. Bunun üzerine Prozorovskiy, 21 Kasım 1776'da Orkapı'yı 14,500 kişilik birliğiyle kuşattı. Nitekim ciddi bir direnişle karşılaşmadan burayı ele geçirdi.³¹¹

Rus ordusunun Orkapı'ya yürümesinin ardından IV. Devlet Geray Han, Kırım'da bir ordu toplama girişimlerinde bulunmuştu. Fakat Kırım içerisinde artık Kırım hanı lehine bir askerî hazırlık yapılması neredeyse imkânsızdı. Çünkü Ruslar mirzalara verdikleri hediyeler ve tahsis ettikleri maaşların karşılığını almışlardı. Temirgazi Mirza, Prozorovskiy'e gönderdiği mektupta artık hiçbir mirzanın IV. Devlet Geray Han için asker toplamayacağını belirtmekteydi.³¹²

IV. Devlet Geray Han, Kırım içerisinde mirzaların kendisinin aleyhinde olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin yardım gönderemeyeceğini anlamıştı. Nitekim Mansur ve Şırın beyleri, Orkapı'da Şahin Geray Sultan'ı karşılamaya hazırlanmaktaydılar. Bu sebeple Kırım mirzaları, Rus ordusu ile IV. Devlet Geray Han'ın yanında savaşmak istemiyorlardı.³¹³

Şahin Geray Sultan ise rüşünü göstermek için Beşliler'i ile Ocak 1777'de Taman'ı kuşattı. Kuşatma sırasında 3000 Beşli ve 2000 Nogay'dan oluşan birliğinden 300 kişiyi kaybetti.³¹⁴ Şahin Geray Sultan'ın askerî kabiliyetinin yetersiz olduğunu, IV. Devlet Geray Han'a bağlı olan Nogaylardan Taman'ı

³¹¹ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 73-74.

³¹² Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, s. 385-390.

³¹³ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 77-78; Smirnov, *age*, s. 587-588.

³¹⁴ Davies, *age*, s. 232.

askerî güçle değil rüşvetle alması göstermektedir. Nitekim bu başarısızlıktan sonra Prozorovskiy, Şahin Geray Sultan'ın Orkapı'dan Kırım'a girmesinin daha güvenli olacağını da anlamıştı.³¹⁵

Şahin Geray Sultan'ın Orkapı'ya geçmesinden sonra, hayatını kurtarabilmek için Kırım'ı terk etmekten başka çaresinin kalmadığını anlayan IV. Devlet Geray Han, Mart 1777'te Kırım'dan ayrılarak Osmanlı Devleti'ne sığındı. Burada Saray'daki çiftliğinde yaşamını sürdürdü. Ağustos 1780'de vefat etmiş olan IV. Devlet Geray Han, Saray'daki Ayas Paşa Camii haziresine defnedilmiştir.³¹⁶

Prozorovskiy'nin birliklerinin Kasım'dan itibaren Orkapı'da olmasına karşın Kırım'a girmek için Şahin Geray Sultan'ı beklemesi yeni Kırım hanını Rusların getirmediğini Kırımlıların seçtiğini göstermek adınaydı. Şahin Geray Sultan, Orkapı'dan Bahçesaray'a, Şırın ve Mansur beyleri başta olmak üzere Kırım'daki mirza ve ulema tarafından seçilmiş bir han olarak tahta yürüdüğünü düşünmekteydi. Fakat Prozorovskiy, General Rumyantsev'e gönderdiği mektupta Şahin Geray Sultan'ın tahta geçişini General'in başarısı olarak görüyor ve onurlandırıyor. Nitekim Panin de Şahin Geray Sultan'ın "sözde" seçilmiş bir han olarak kabul görmesi hususunda Çariçe II. Yekaterina'yı tebrik etmiştir.³¹⁷

Şahin Geray Sultan, 21 Nisan 1777'de Karasubazar'da Kırım'daki mirza ve ulemanın kendisine tâbi olduklarını bildirmesi ile resmen Kırım hanı olmuştur. Mirzalar tarafından Şahin Geray Sultan'a hilat giydirilmiş, ulema onun hanlığa şeriata uygun seçildiğine dair bir fetva vermiş ve hanlığı Kefe limanında yapılan top atışları ile kutlanmıştır.³¹⁸

Osmanlı Devleti, Kırım'da yaşanan bu taht değişikliğinin Küçük Kaynarca Antlaşması'na göre uygun olmadığını savunmaktaydı. Çünkü Şahin Geray Han, Rus askerinin desteğini alarak Kırım hanı olmuştu. Buna karşın İstanbul, "kavm-i Tatar" tarafından seçilmiş olan Kırım hanına sadece menşur ve teşrifat göndermiş, hiçbir şekilde hanlık seçimlerine müdahalede bulunmamıştı. Kırım'dan İstanbul'a gelen haberlerden sonra Şahin Geray Han'ın hanlığını destekleyen beyler tarafından bir tahrir gönderilmiştir. Osmanlı Devleti ise "Kırım

³¹⁵ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 79.

³¹⁶ Halim Geray Sultan, *age*, s. 189.

³¹⁷ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 81.

³¹⁸ Smirnov, *age*, s. 588-589; Şahin Geray Han'ın Rumyantsev'e gönderdiği ve mirzaların onu han olarak kabul ettiklerini bildiren 2 Mayıs 1776 tarihli mektup için bkz. Dubrovin, s. 493.

halkına imdâd suretlerini ihtiyâr ettiyse dahi bu gailenin ahde muvafık cihât ile indifâ'ına tâlib ve sulhü cenge tercih" etmişti.³¹⁹

4.2. ŞAHİN GERAY HAN'IN REFORM GİRİŞİMLERİ

1745 senesinde Edirne'de doğmuş olan Şahin Geray Han, Topal Ahmed Geray Sultan'ın oğlu ve II. Devlet Geray Han'ın torunudur. Halim Geray Sultan, *Gülbin-i Hânân* adlı eserinde gençliğini "ümera-yı Çerâkise'den Tamgan nam zatın" yanında geçirdiğini kaydetmektedir. Gençliği hakkında ise detaylı bilgi vermemektedir.³²⁰ Laşkov ise Şahin Geray Han'ın babası vefat ettikten sonra annesiyle birlikte bir süre Selânik'te yaşadığını daha sonra Venedik'te Batılı usulde eğitim alıp İtalyanca ve Grekçe öğrendiğini kaydeder. Sadece eğitimde değil, hayat tarzı anlamında da Avrupaî alışkanlıklar kazandığını belirtir.³²¹

Şahin Geray Han, 1771 senesinin Kasım ayında Rusya İmparatorluğu'nun başkenti olan St. Petersburg'a gitmişti. Burada Çariçe II. Yekaterina ile Aralık ayında görüşen Şahin Geray Han, daha ilk görüşmede Çariçe'yi etkilemişti. Genç Geray Sultan sadece yakışıklı değil aynı zamanda da iyi eğitimliydi. Avrupa hayat tarzını bilmesi, hatta bu tarzda alışkanlıklarının olması St. Petersburg'ta dikkatleri üzerine çekmesine neden olmuştu. Nitekim Çariçe II. Yekaterina, dostu meşhur Fransız filozof Voltaire'e gönderdiği mektupta Şahin Geray Han'ın tatlı bir karakteri olduğunu, şiir yazdığını, pazarları akşam yemeğinden sonra huzuruna geldiğini yazmaktadır. Bununla birlikte Şahin Geray Han, St. Petersburg'dan 20.000 ruble ve altın bir kılıçla ayrılmıştır.³²²

Şahin Geray Han'ın Kırım tahtına geçtiğini öğrenen Sultan I. Abdülhamid, sadrazama yazmış olduğu hatt-ı hümayûnunda "Şahin Geray bir alet-i mülahazadır, Rusların meramı Kırım'ı zabt eylemektir." yazmaktadır.³²³ Fakat

³¹⁹ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr 1774-1779 (H. 1188-1193)*, s. 101-103.

³²⁰ Halim Geray Sultan, *age*, s. 207.

³²¹ Laşkov, *Şagin-Girey. Poslednyy Krimskiy Han*, s. 2; Şahin Geray Han'ın Avrupaî hayat tarzına aşına olması ve Batılı tarzda alışkanlıklar kazanmasına kanıt olarak 1787 senesinde idam edildikten sonra muhallefatında yer alanlar gösterilebilir. Venedik, Çin ve Viyana porselenleri bu muhallefatın en dikkat çekici örneklerindendir. Cengiz Fedakar, "Son Kırım Hanı Şahin Giray'ın Muhallefatına Dair", *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2015), s. 385-408.

³²² Montefiore, *age*, s. 272.

³²³ BOA, AE.SABH.I, 92.

bu hatt-ı hümayûnda herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Bu sebeple Sultan I. Abdülhamid'in bu hatt-ı hümayûnu 1777'de mi, yoksa Şahin Geray Han'ın ikinci hanlık döneminin başlangıcı olan 1782'de mi yazdığı kesin değildir. Fakat İsmail Hakkı Uzunçarşılı, I. Abdülhamid'in bu hatt-ı hümayûnunu 1777 senesinde başlayan hanlığına atfetmektedir.³²⁴

Kırım yarımadasının stratejik önemi ve tarihî ile yakından ilgili olan Potyomkin yapmak istediği reformlar sebebiyle Şahin Geray Han'ı, "Kırım Tatarlarının Büyük Pyotr'ı" olarak isimlendirmiştir.³²⁵ Şahin Geray Han'ın Çar I. Pyotr'a özenip özenmediği hususunda bir kanıt bulunmasa dahi Kırım Hanlığı'nda yapmak istediği reformlar hem Rusya'da Çar I. Pyotr'ın hem de Osmanlı Devleti'nde Sultan III. Selim'in hedeflerine benzerlik göstermektedir. Nitekim Şahin Geray Han, Kırım hanının bir ordu toplayabilmek için mirza ve beylere bağlı olduğunun farkındaydı. Petersburg'ta geçirdiği günlerde Çariçe II. Yekaterina'nın sahip olduğu kudret karşısında Kırım hanının kendi ülkesinde merkezî otoritesinin zayıf olduğunu anlamıştı. Bununla birlikte Kırım hanı, mirza ve beyler ile Kırım ulehasının bağlılıklarını sağlama almak ve onları hoş tutmak için çoğunlukla Osmanlı Devleti'nden gelen hediyelere ihtiyaç duymaktaydı. Bu sebeple Şahin Geray Han, hanlık makamının merkezî otoritesini kuvvetlendirmek ve Kırım Hanlığı'nın müstakil bir devlet olarak varlığını devam ettirebilmesi için idarî ve askerî olarak bir dizi reform gerektiğine karar vermişti.³²⁶

Şahin Geray Han'ın Kırım'daki ulema tarafından "kâfir" ilan edilmesinin sebebi "gâvur yatağında yatması" yahut "sandalyeye oturması" gibi kişisel hayatıyla ilgili değildir. Bunlar ancak Şahin Geray Han, hanlığın idarî ve askerî müesseselerinde yapmak istediği reformları başlatmasından sonra gösterilen sebeplerdendir.³²⁷ Nitekim ahali arasında onun namaz dahi kılmadığı söylentileri yayılmaya başlamıştır. Böylece hanın yapmaya çalıştığı reformları, Kırım uleması tarafından onun "kâfir" olmasına yorulmuştur. Bu söylentilere karşı Prozorovskiy, tercümanı Kotlubitskiy aracılığı ile Şahin Geray'ın İslâm dinine bağlı olduğuna, somyada uyumadığını ve sandalyede oturmadığını, namazlarını vakitlice kıldığına dair söylentiler yaymıştır.³²⁸

³²⁴ Uzunçarşılı, *age*, s. 446.

³²⁵ Montefiore, *age*, s. 273.

³²⁶ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 82.

³²⁷ Laşkov, *Şagin-Girey. Posledniy Krımskiy Han*, s. 26-27.

³²⁸ Smirnov, *age*, s. 584.

Kırım mirzaları tarafından Şahin Geray Han'ın hanlığa seçildiğine dair imzalanan ahidnâmenin ikinci maddesinde hanlığın taht değişikliğine dairdi. Buna göre, Kırım mirzaları kendi aralarında gelecekte bir ihtilafa düşmemek için mevcut Kırım hanının kendisine bir varis atmasını isteniyordu. Fakat bu madde, IV. Devlet Geray Han'ın aksine Şahin Geray Han'ın talebiyle eklenmiş bir madde değildi.³²⁹ Nitekim Şahin Geray Han, kendisine bir varis görmediği gibi göstereceği bir varisin mirzalar kendi aleyhine döndüğünde kendisi için bir tehdit olabileceğinin de farkındaydı. Bu sebeple ilk olarak Kırım hanının merkezî otoritesini zayıflatan unsurlardan biri olarak düşündüğü hanlık divanıyla ilgilendi. Şahin Geray Han, sadece kendisini destekleyen Şırın ve Mansur beylerinden altışar mirzayı divana atadı. Böylece ileride yapacağı reformlarda kendisine destek sağlayacaktı. Çünkü kendisine destek olmayan kabilelerden hiçbir mirzayı divana kabul etmemişti.³³⁰

Şahin Geray Han tahta geçtikten sonra Prozorovskiy'den kendisine vaat edilen malî desteğin bir an önce gerçekleşmesini istemiştir. Prozorovskiy, 30 Haziran 1777'de Bahçesaray'dan General Rumyantsev'e gönderdiği raporda; Şahin Geray Han'ın Hansaray yerine daha yüksek bir mevkide bir saray inşa etmek istediğini, bu saray inşaatı için St. Petersburg'tan taş ustaları gönderilmesini talep ettiğini, top dökümünde mahir olan ustalar gönderilmesini ve Beşliler'i için tüfek, pistolet, süvari kılıcı ve mızrak almasına izin verilmesini talep ettiğini bildirmiştir.³³¹ Prozorovskiy, Şahin Geray Han'ın saray inşası ve askerî taleplerini kendisine karşı başlayacak herhangi bir isyana tedbir olarak değerlendirmiştir.³³² Şahin Geray Han 20,000 askerden müteşekkil bir ordu kurmak niyetindeydi. Prozorovskiy ise Osmanlı Devleti'nin olası bir müdahalesine karşı bu sayının yeterli olmayacağını düşünmekteydi.³³³

Kırım Hanlığı divanına kendisi destekleyen beyleri atayan Şahin Geray Han, Kırım ulemasına da kendi otoritesini Osmanlı Devleti'nin otoritesinin üzerinde gören müftü ve kadıları atadı. Müftü ve kadılara üç soru sormuştu: (1) "Bir hanzâde, Osmanlı padişahının tayini olmadan Kırım hanı olabilir mi?", (2) "Osmanlı padişahına karşı savaşılabilir mi?", (3) "Osmanlı padişahına karşı Rusya İmparatorluğu'ndan yardım istenebilir mi?". Şahin Geray Han, Kırım

³²⁹ 9 maddeden müteşekkil olan bu ahidnâme için bkz. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, s. 496-500.

³³⁰ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 85.

³³¹ Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, s. 755.

³³² Smirnov, *age*, s. 593

³³³ Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, s. 637.

ulemasından bu soruları onaylayanları ilgili makamlara atadı.³³⁴ Şahin Geray Han'ın ulema hususundaki bu atamaları Osmanlı Devleti'ne bağlılığı olan ulemanın kendi reformlarına karşı durmasını engellemekti. Böylece Kırım Hanlığı'nda hanın otoritesini sarsabilecek divan ve ulema kadrolarını kendisini destekleyenlerle doldurmuş oldu.

Şahin Geray Han, Beşliler'i askerî reformunun ve yeni kuracağı ordunun nüvesi olarak görmekteydi. Bunun için de sadece Kırım hanı makamına yani kendisine bağlı düzenli bir ordu ve hassa alayı kurma niyetindeydi. Esasında hassa ordusu Cengizli geleneklerinde de yer almaktaydı. Gece ve gündüz hanın sarayını koruyan ve sıkı bir disipline sahip olan bu hassa ordusu, sadece Cengiz Han ile birlikte sefere çıkardı.³³⁵ Bunun için Şahin Geray Han, ilk olarak 1,000 nefer Beşli ve 2,000 nefer sekban da dâhil olmak üzere 20,000 kişilik bir ordu kurmayı amaçlıyordu. Bu ordu kurulana kadar Rusya İmparatorluğu, Şahin Geray Han'a ve onun adamlarına tam koruma vaat etmişti.³³⁶

Bahçesaray'da henüz 800 nefer Beşli vardı ve Şahin Geray Han bu sayıyı Kırımlı gençleri askere alarak birkaç bine çıkarmayı planlamaktaydı. Bunun için de Beşlilere, Kırım'daki her beş evden bir asker yazdıracaktı. İkinci olarak da bu asker, at ve silah ile donatılacaktı. Kırım hanının kuracağı ordu tamamen modern Avrupa usullerine göre teçhizatlandırılmış ve giydirilmiş olacaktı. Burada Şahin Geray Han, Rus ordusunu örnek almıştır. Askerlerini onluk sisteme göre teşkilatlandırdı ve Rus askerinin talim ettiği gibi talim ettirmeyi denedi. Bununla birlikte askerlerine Rus askerî üniformalarından giydirdi. Böylece Şahin Geray Han, St. Petersburg'da gördüğü ve hayran kaldığı sadece merkezî otoriteye bağlı düzenli ordusunu kurma yolunda ilk adımları atmış oldu.³³⁷ Bununla birlikte Şahin Geray Han, kuracağı ordunun ateş gücünü sağlamak için Bahçesaray'da bir baruthane ve tophane kurmanın planlarını da yapmaktaydı.³³⁸ Tatarlarının en çok tepkisini çeken, zorunlu asker alımı ve askerî reform askerlere "kâfir libası" giydirilmesi olmuştur.

Şahin Geray Han'ın Kırım ulemasının tepkisini çeken diğer bir reformu ise vakıf topraklarına el koyması olmuştur. El koyulan bu vakıf toprakları, çiftçilere

³³⁴ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 85.

³³⁵ Abdülkadir Özcan, "Hassa Ordusu", *DİA*, C: Ek-1, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2016), s. 542.

³³⁶ Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, s. 636-639.

³³⁷ Fisher, "Şahin Giray, The Reformer Khan, And the Russian Annexation of the Crimea", s. 104-105.

³³⁸ Ahiezer, *age*, s. 159.

dağıtıldı. Bununla birlikte tüm Kırımlıları vergiye bağladı. Buna göre üç aşamalı bir vergi sistemi oluşturulmuştu: 48, 24 ve 12 miksal gümüş vergi, mükellefin gelirine göre hesaplanıp toplanacaktı. Bundan önce çiftçiler, bağlı oldukları mirzaya vergilerini ödüyordu. Bu da Kırım hanının tüm yarımadadan vergi toplamasını engellemekteydi. Böylece mirza ve beylerin gelirleri, doğrudan Bahçesaray'da Kırım hanının elinde toplanacaktı. Şahin Geray Han bu gelirler ile reformlarını finanse edebilmeyi hedeflemekteydi.³³⁹ Bununla birlikte bu mâlî reformun yeni bir vergi tahsil sistemine ihtiyacı vardı. Bu sebeple iltizam usulüyle Orkapısı, Kezlev ve Kefe'nin vergi gelirleri Marvoyev isimli bir tüccara 215,000 ruble karşılığında satılmıştır.³⁴⁰

Yapılan bu mâlî reformların yanı sıra Şahin Geray Han, Prozorovskiy'e Rusya İmparatorluğu'ndan yüklü meblağda borç alıp alamayacağını sormuştur. Kırım hanı bu gelecek para ile kendisine bağlı adamlarının, memurlarının ve askerlerinin ödemelerini yapacaktı.³⁴¹ Bununla birlikte Rusya ile ticareti arttırmak için 15,000 koyun istemiş ve parasının da vergi tahsillerinden sonra ödeneceğini beyan etmişti. Bu hamleler ise Kırım Hanlığı'nın mâlî yapısı üzerinde Rusya İmparatorluğu'na bir bağımlılık doğuracaktı.³⁴²

Şahin Geray Han hem vergi gelirlerini hem de hükümdarlık sahasını genişletmek niyetiyle önceden Kırım hanına bağlı olan Kavşan, Balta ve Bucak'taki Nogaylardan vergi tahsil etmek istiyordu. Prozorovskiy bu durumu 12 Eylül 1777'de Rummyantsev'e etmişti.³⁴³ Osmanlı Devleti ise Kırım hanının bu talebine şiddetle karşı çıktı. Bununla birlikte Şahin Geray Han'ın Kırım hanı olmasına karşı İstanbul'un muhalefeti bu tarihten itibaren daha da şiddetlenmiştir.³⁴⁴

4.3. KIRIMLILARIN ŞAHİN GERAY HAN'A KARŞI İSYANI

Şahin Geray Han'ın reform girişimlerinin haricinde Kırım Tatarları, Rusya İmparatorluğu'nun Kırım'da kendi hâkimiyetinde olan yerlere Rumları yerleştirmesinden de rahatsızdı. Bu gayrimüslimler, Rusya'nın Akdeniz harekâtı sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı vuku bulan Mora İsyanı'na katılanlardandı.

³³⁹ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 88.

³⁴⁰ Laşkov, *Şahin-Girey. Posledniy Krımskiy Han*, s. 23.

³⁴¹ Prozorovskiy'nin 8 Mayıs 1777'de Rummyantsev'e gönderdiği ve Şahin Geray Han'ın taleplerini iletmiş raporu için bkz. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, s. 569-570.

³⁴² Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 89.

³⁴³ Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, s. 768-770.

³⁴⁴ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 90.

Her ne kadar Rusya İmparatorluğu'nun niyeti bu gayrimüslimler sayesinde Kerç ve Yenikale'deki ticareti zenginleştirmek olsa da Kırım ahali bu bunun aksini düşünmekteydi. Fakat Bezborodko'nun da Çariçe II. Yekaterina'ya tavsiye ettiği üzere bu gayrimüslimler, Kırım ahalisinin endişesini doğrular şekilde siyasî amaçlar için de kullanılacaklardı.³⁴⁵

General Prozorovskiy'nin, Şahin Geray Han'ın bir isyana karşı hazırlık içinde olduğu değerlendirmesini kanıtlar nitelikte birkaç ay içerisinde Kırım ahali, Kırım mirzalarının askerlerine Rus askerî üniforması giydirilmesi karşısında isyana kalkıştı. Fakat bu Rus askerî üniforması meselesi görünürdeki ilk sebepti. Şahin Geray Han kuracağı orduya Kırım ahalisinden 6 bin süvari ve 6 bin piyade tahrir ettirdiği sırada içlerinden 150 tanesi Kaçıbağçe'den Balaklava'ya irsal edilmek üzere seçilmişti. Seçilen askerler Balaklava'ya vardıklarında Rus askerleri tarafından etrafları çevrilip Rus askerî üniforması giydirildi. Askerlerin Ruslar tarafından alıkonulduğunu öğrenen Şırın beylerinden Şeyh Mirza, bu durumu Kaçıbağçe'deki Kırım askerine bildirdi. Bunun üzerine Şahin Geray Han muhtemel bir isyana karşı Kusay Mirza'yı Kaçıbağçe'deki askerlerin silahlarını teslim almak üzere gönderdi. Bu askerler arasındaki Seyyid Ahmed adlı bir onbaşı, silahlarını teslim etmeyeceğini ve niyetlerinin kendilerini Ruslara teslim etmek olduğunu bildiklerini söylediğinde diğer askerler de galeyana gelip Kusay Mirza'nın üzerine hücum ettiler. Kusay Mirza öldürülürken yanındaki bin nefer Kazak da kılıçtan geçirildi. Çıkan isyanda Şahin Geray Han ancak yaralı bir halde Yenikale'ye Prozorovskiy'nin yanına sığınabildi. Bunun üzerine Kırım ahali Prozorovskiy'den Şahin Geray Han'ı ve ona bağlı mirzaların kendilerine verilmesini talep etti.³⁴⁶ Fakat Prozorovskiy; Şahin Geray Han'ın Çariçe II. Yekaterina'nın misafiri olduğunu, onun Çariçe'ye 12 bin asker ve at vermek taahhüdünde bulunduğunu ve bu yüzden askerler toplandığı cevabını verdi. Şahin Geray Han'ı, Kırım ahalisine teslim etmeyen Prozorovskiy, isyancıları iki hafta süre isteyip Çariçe II. Yekaterina'nın emrine göre hareket edeceğini bildirdi. Çıkan isyanda Şahin Geray Han'ın

³⁴⁵ Marc Raeff, "On the Imperial Manner", *Catherine the Great: A Profile*, ed. Marc Raeff, (New York: Palgrave MacMillan, 1972), s. 216-217.

³⁴⁶ Karay Azari bin Eli, kroniğinde isyancıların Kırım hanının elçisine "Eğer Şahin Geray Han ve para alamayacaksak burada şimdi ölürüz!" şeklinde cevap verdiğini nakletmektedir. Bu isyandan bahseden Azari bin Eli'nin kroniği için bkz. Golida Ahiezer, *Zavoyevanie Krıma Rossiyskoy İmperey Glazami Karaimskih Xronistov*, (Moskva: Gesharim, 2015), s. 138-139.

tafaftarı olan Kusay, Selmañşah ve Arslanşah mirzalar katledilirken Celâl Bey ise Orkapı'ya kaçararak kurtulabilmiştir.³⁴⁷

Baht Geray Sultan'ın Kırım'daki adamı Mehmed Çelebi bu hadiseden sonra yarımadadan çıkararak Kırım'da ahalinin Şahin Geray Han'a karşı koyduklarını bildirmiştir.³⁴⁸ Bununla birlikte 12 Kasım 1777'de Baht Geray Sultan, Kırım'da vuku bulan hadiseleri ayrıca bir takirle İstanbul'a bildirdi.³⁴⁹ Bu hadiseden sonra 1777'nin Aralık ayının ortalarına kadar Kırım'dan İstanbul'a gönderilen takirlerde Rusların, Küçük Kaynarca Antlaşması'na aykırı olarak Şahin Geray Han'ı tahta oturttukları ve Kırım ahalisinin Şahin Geray Han'ı kabul etmediklerini yazmaktaydı.³⁵⁰

Bu isyan sırasında Şahin Geray Han'ın kendini güvene alabileceği ve destek bulabileceği tek yer ancak Rus ordusuydu. Fakat General Rumyantsev çıkan isyana Rus askerinin müdahil olmamasını, Şahin Geray Han bu isyanı yeni kurmaya başladığı ordusuyla bastırmasını istiyordu.³⁵¹ Fakat bu mümkün olmayacaktı. Çünkü Şahin Geray Han'ın isyancılar üzerine gönderdiği ordusu da ahaliye katılmıştı.³⁵²

Şahin Geray Han 21 Nisan'da tahta geçtiğinde sabık Kırım hanı III. Selim Geray Han, Rumeli'deki Çakıllı Çiftliği'nde ikamet etmekteydi.³⁵³ 14 Mayıs 1777'de buradan ayrılarak Özü'ye doğru hareket etti.³⁵⁴ Nitekim Özü'ye Aralık ayında varabildiğinde Şahin Geray Han'a karşı isyan eden Kırımlı ahali, Özü valisi Yeğen Mehmed Paşa'dan topçu neferi, barut ve sair cephaneye talep etmişlerdi. Bununla birlikte Kırım'dan Özü'ye gelen haberlerde isyana katılan yaklaşık 80,000 Kırım Tatar süvarisinin beş farklı merkezde konuşlanan Rus ordusunu yer yer kuşatmış olduğu belirtiliyordu. Selamet Ağa'nın gönderdiği takirde,

³⁴⁷ Şahin Geray Han'ın askerlerine Rus askerî üniforması giydirmesi Osmanlı Devleti'ne gelen takirilere "Moskoflu şayka ve soldat libası" giydirmesi şeklinde yansımıştır. BOA, DVN.KRM, 1/35.

³⁴⁸ BOA, A.DVN.KRM, 1/31.

³⁴⁹ BOA, A.DVN.KRM, 1/32.

³⁵⁰ BOA, C.HR, 5853; BOA, A.AMD.KRM, 1/3.

³⁵¹ Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, s. 791-792.

³⁵² Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 94.

³⁵³ Halim Geray Sultan, *age*, s. 184.

³⁵⁴ BOA, AE.SABH.I, 189/12631.

Kırım Tatar askerinin “düşmanı Kırım’dan çıkarmadıkça atlarından inmemek üzere” yemin ettiklerini ancak Osmanlı Devleti’nin yardımı olmazsa mukavemet edemeyeceklerini yazmaktaydı. Çünkü Rus ordusunun asıl gücü General Prozorovskiy’nin karargâhının da olduğu Karasubazar’da bulunmaktaydı ve Kırım Tatar süvarisine karşı ateş gücü üstlüğüne sahipti.³⁵⁵

Osmanlı Devleti, Şahin Geray Han’ın Kırım Hanlığı tahtına geçmesini tanımamıştı. Çünkü Rusya’nın General Prozorovskiy’nin komutasında Kırım’a askerî bir harekâtla hanlık seçimlerine müdahalesi söz konusuydu. Kırım’daki mirzalar ve ulema, Prozorovskiy’nin zorlamasıyla cebren arz-ı mazhar imzalamıştı. Bu sebeple Osmanlı Devleti, Şahin Geray Han’a karşı “Tatar imdâdı” unvanıyla³⁵⁶ III. Selim Geray Han’ı destekleyecekti.³⁵⁷ Bununla birlikte Kırım’da Şahin Geray Han’a karşı çıkan isyanda Kırım ahalisi ile Rusya arasında “katl u kıtal” olduğu ve gereken yardımların gönderilmesine karar verildi.³⁵⁸

29 Ekim 1777’de Kırım’daki isyancılar ile Rus ordusu arasında bir muharebe yaşanmış ve Prozorovskiy de başından yaralanmıştı. 11 Kasım’da Prozorovskiy askeriyile İndal Suyu’na vardığında burada bir muharebe daha vuku buldu ve 150 kadar askerini kaybetti. Birkaç gün sonra Karasubazar üzerine hareket eden Prozorovskiy, buraya Kırım Tatar süvarilerinin ilerleyemediği sarp bir geçit olan Akkaya üzerinden geldi. Karasubazar’daki ahalinin çoğu ancak dağlara kaçarak kendisini Rus ordusundan kurtarabildi. Fakat Ruslar, dağlara kaçamayan “aceze ve etfâli” katletmişlerdi. Karasubazar’ı yağmalayan ve burada 10 gün kalan Prozorovskiy’nin taburu daha sonra Bahçesaray’a iki saat mesafedeki Alma’ya geldi. Buradan Akmescid’e ilerleyen Prozorovskiy, Kırım’daki askerleri buraya toplayarak 20 bini aşkın bir kuvvet elde etti.³⁵⁹ Nitekim Aralık 1777’de Kırım’dan İstanbul’a gelen tahrirlerde Rus birliklerinin Kırım’da Bahçesaray, Karasubazar ve Salgır Suyu merkez olmak üzere beş mahalde bulunduğunu yazmaktaydı.³⁶⁰ General Prozorovskiy kuvvetlerini topladıktan sonra Akmescid’den Orkapı üzerine ilerledi. Burada 3 bin asker

³⁵⁵ BOA, C.HR, 6558.

³⁵⁶ Ahmed Vâsîf Efendi, *Mehâsinü’l-Âsâr ve Hakâikü’l-Ahbâr 1774-1779* (H. 1188-1193), s. 104.

³⁵⁷ BOA, C.MTZ, 3/147.

³⁵⁸ BOA, A.DVN.KRM, 1/38; BOA, C.HR, 118/5853.

³⁵⁹ 17 Aralık 1777’de Kırım’dan çıkıp İstanbul’a ancak 15 Ocak 1778’de varabilmiş olan Kasay Mirza ve Sülüş Ağa’nın tahrirleri için bkz. BOA, A.DVN.KRM, 1/42.

³⁶⁰ BOA, A.DVN.KRM, 1/37.

daha ordusuna katıldı. Bu sırada Şahin Geray Han da Kefe üzerine giderek burayı zapt etti. Nitekim Taman ve Kuban'a gönderdiği kâğıtlarda "*Kırım ahalisi bir mikdar başkaldırdılar, lâkin üzerlerine varıp ekserisini katlettim ve kusuru hanelerine girdiler ve aman verdim sakınub yerinizden hareket etmeyesiz*" yazmaktaydı.³⁶¹

Kefe'de özellikle General de Balmen'in birlikleri tam bir katliam gerçekleştirmiş ve 600 kadar Kırım Tatarını kadın yahut çocuk demeden katletmişti. Ahalinin dağlara kaçması üzerine Prozorovskiy, de Balmen'e kaçanları takip edip öldürmesini etmesini emretmişti. Bu isyan ile birlikte Şahin Geray Han'ın "kâfir" olduğuna ve adını "İvan Pavloviç" olarak değiştirdiğine dair söylentiler iyice yayılmıştı.³⁶²

4.4. 1779 AYNALIKAVAK TENKİHNÂMESİ'NE KADAR KIRIM'IN AHVALI

Kırım'da Aralık ayındaki bu kargaşa sırasında III. Selim Geray Han, 27 Aralık 1777'de maiyetiyle birlikte Özü'den ayrılarak Kırım'a yola çıktı. Ocak ayının başlarında Kırım'a vardı.³⁶³ Nitekim 30 Aralık 1777'de Prozorovskiy, General Rumyantsev'e gönderdiği raporda III. Selim Geray Han'ın Şahin Geray Han'a karşı olan mirzalar tarafından han olarak seçilip kabul edildiğini yazıyordu.³⁶⁴ 6 Ocak 1778'de III. Selim Geray Han, Kırım'dan İstanbul'a gönderdiği kaimesinde "ceddi memleketi" Kırım'a vardığını ve buradaki ahalinin Osmanlı Devleti'nden yardım talep ettiğini yazmaktaydı.³⁶⁵

III. Selim Geray Han'ın Kırım mirzaları tarafından han olarak kabul edilmesi haberinden sonra Osmanlı Devleti Kırım'a muavenet için donanma göndermeye karar vermişti.³⁶⁶ Fakat bu donanma Kırım'a dahi ulaşamadı. Kırım seraskeri tayin edilen Hacı Ali Paşa'nın 18 Ocak 1778'de İstanbul'a gönderdiği tahriratta, beş kalyonun kötü hava şartlarından dolayı Sinop Limanı'na sığınmak zorunda kaldığı yazmaktaydı.³⁶⁷ Bununla birlikte Osmanlı Devleti, Rusya'nın Şahin Geray Han'dan desteğini çekmesi ve Kırım'daki hanlık seçimine müdahil

³⁶¹ 17 Aralık 1777'de Kırım'dan çıkıp İstanbul'a ancak 15 Ocak 1778'de varabilmiş olan Kasay Mirza ve Sülüş Ağa'nın takrirleri için bkz. BOA, A.DVN.KRM, 1/42.

³⁶² Fisher, "Şahin Giray, The Reformer Khan, And the Russian Annexation of the Crimea", s. 108.

³⁶³ BOA, C.HR, 6568.

³⁶⁴ Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, s. 848.

³⁶⁵ III. Selim Geray Han'ın İstanbul'a gönderdiği kaime için bkz. BOA, A.DVN.KRM, 1/39.

³⁶⁶ BOA, C.HR, 3977.

³⁶⁷ BOA, HAT, 17/743.

olmaması hususunda Prusya'dan da arabulucu olmasını talep etmişti. Fakat Prusya Kralı Friedrich'in, Çariçe II. Yekaterina ile olan ittifak antlaşmasının devam etmesi dolayısıyla bu girişimler sonuçsuz kalmıştır.³⁶⁸

1778 senesinin Ocak ayından kadar Osmanlı Devleti, Kırım'a yapılacak yardım için kuvvet toplamaya başladı.³⁶⁹ 3 Şubat 1778'te Kırım'dan İstanbul'a gelen Karadağlı Mahmud yazmış olduğu takrirde Şahin Geray Han'ı "bî-din" olarak anıyor ve onun, III. Selim Geray Han'a gönderdiği tahririnde "*Sen bu kara halkın sözüne uyup niçün geldin? Var geldiğin yere rücu eyle bu memleket benimdir, dilersem bütününü ihlâk ederim ve istersem Moskov vilâyetine sürer götürürüm.*" yazdığını beyan ediyordu. Kırım'da yaşanan muharebelerde özellikle "*etfâl ve nisvân ve eytâm ve erâmilin gözyaşı içinde dua ettikleri*" ve en çok zararı bu ahalinin gördüğü açıktı. Osmanlı Devleti'nden yardım beklenmekteydi.³⁷⁰ 11 Şubat'ta ise Şahin Geray Han'dan İstanbul'a gelen mektupta Kırım'da yaşananları bazı "*müfsidin ifsadâtından*" dolayı gerçekleştiği yazıyordu.³⁷¹

Osmanlı donanmasının gecikmesi ve yarımada'daki kanlı iç savaş Kırım Tatarlarının, 1778'in ilkbaharından itibaren Kırım'dan Anadolu sahillerine göç etmelerine sebep oldu. Nitekim Nisan 1778'ten itibaren Giresun³⁷², Tirebolu³⁷³, Görele³⁷⁴, Ünye³⁷⁵, Samsun³⁷⁶, Sinop³⁷⁷ ve Akçaabad³⁷⁸ kadılarından İstanbul'a, Kırım'dan Anadolu sahillerine mültecilerin geldiği bildirilmiştir.³⁷⁹ Kırım Tatarlarının, Anadolu'ya göçü 1783 senesine kadar küçük ilticalar

³⁶⁸ Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar*, s. 105-106.

³⁶⁹ Kırım'a yapılacak gıda yardımları için bkz. BOA, A.DVN.KRM, 1/54; Kırım ordusunu kuvvetlendirmek için asker toplanması hakkında bkz. BOA, A.DVN.KRM, 1/56.

³⁷⁰ BOA, A.AMD.KRM, 1/6.

³⁷¹ BOA, C.HR, 31/1550.

³⁷² BOA, A.DVN.KRM, 1/65.

³⁷³ BOA, A.DVN.KRM, 1/71.

³⁷⁴ BOA, A.DVN.KRM, 1/74.

³⁷⁵ BOA, A.DVN.KRM, 1/67.

³⁷⁶ BOA, A.DVN.KRM, 1/61.

³⁷⁷ BOA, A.DVN.KRM, 1/60.

³⁷⁸ BOA, A.DVN.KRM, 1/69.

³⁷⁹ BOA, A.DVN.KRM, 1/62, 1/63, 1/73.

şeklinde devam edecek içlerinde Kırım'ın önde gelen mirza ve beylerinin maiyetleri olacağı gibi Geray hanedanı mensupları da bulunacaktı.³⁸⁰

1778'in ilkbaharında Kırım Tatarları Anadolu sahillerine iltica ederken; Çariçe II. Yekaterina, Rus ordusu sebebiyle gayrimüslimlerin saldırıya uğramaması için yarımadadan çıkarılmaları gerektiğine karar verdi. Bunda diğer bir amaç ise gayrimüslimleri Kırım'ın kuzeyindeki bozkırlara iskân ederek burada kolonizasyon kurmak ve Kırım'ın ekonomisine zarar vermektir. Prozorovskiy ise Kırım'ın ilhakından sonra bu gayrimüslim nüfusa ihtiyaç duyacaklarını düşünmekteydi.³⁸¹ Çariçe II. Yekaterina 9 Mart 1778'de tarihinde Potyomkin'e gönderdiği fermada (*ukaz*), gayrimüslimlerin Kırım'dan çıkarılacağını emretmekteydi.³⁸² Ağustos ayında 10 bini aşan bir sayıda gayrimüslim Kırım'dan çıkartıldı. Eylül ayında bu sayı 20 bini bulacaktı. Şahin Geray Han'a ise gayrimüslimlerin çıkarılması dolayısıyla yaşanacak maddî zarar karşılığında 100,000 ruble ödenmiştir.³⁸³ Fakat bu ödenen meblağ, uzun vadede Kırım Hanlığı'nın maliyesinin zararını karşılayamayacaktı. 12 bin civarındaki gayrimüslim iş gücünün yarımadadan ayrılması, Kırım'da ekonomik dengenin bozulmasına sebep olacaktı. Çünkü Kırım'daki toplam nüfusun yaklaşık %10'una tekabül eden gayrimüslim tebaanın çıkarılması, hanlığın merkezî gelirene büyük bir darbe vurmuştur.³⁸⁴

Ağustos 1778'te Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa komutasında Osmanlı donanması Samsun'dan hareket etti ve Soğucak üzerinden Kefe'ye ulaştı. Fakat ne Ağustos ayında ne de Eylül ayında Osmanlı donanması askerî bir çıkartma yapamadı.³⁸⁵ General Suvorov, olası bir çıkartmayı engellemek için tabya ve palankalar hazırlatmış, top çektiymişti.³⁸⁶ Şahin Geray Han, Osmanlı

³⁸⁰ Hakan Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011) s. 10.

³⁸¹ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea*, s. 100-102; Aynı zamanda Çariçe II. Yekaterina İtalya'dan gelen kolonistleri yeni kurulan Herson şehrine yerleştireyordu. Venturi, *age*, s. 96.

³⁸² . N. A. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii. Reskriptı, Pisma, Relyatsii i Doneseniya*. C: II (1778), (St. Petersburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, 1885), s. 318-319.

³⁸³ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea*, s. 104-105; Şahin Geray Han'ın idaresinden kaçıp 1778'de Kırım'dan geldiği anlaşılan bir âdemin aktardığına göre en başta Rumlar ve Ermeniler çıkarılmaktaydılar. *NBKM*, 315/190.

³⁸⁴ Fehmi Yılmaz, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım'da Gayrimüslimler", *Osmanlı Araştırmaları*, S: XXXIII, İstanbul 2009, s. 237-268.

³⁸⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, II. Kısım, s. 449-450.

³⁸⁶ *BOA*, HAT, 18/797.

donanmamasının bir çıkartma yapamamasının ardından İstanbul'a bir elçi heyeti göndererek “*dahil-i memlekette vuku bulan ihtilâlin isimleri meçhul kimselerin ifsadâtından*” dolayı gerçekleştiğini ve III. Selim Geray Han'ın han olarak seçilmesinden “*ümera-yı Kırım'ın malumatları*” olmadığını bildirmişti.³⁸⁷ Osmanlı Devleti, Şahin Geray Han'ın gönderdiği tahrir üzerine, onun hanlığını tanımak yerine elçilerini hapsedti.³⁸⁸ III. Selim Geray Han da Kırım'dan İstanbul'a geldiğinde “Rusyalu'nun metâlib-i kâmineleri münkeşif ve müttezih ve bu bahâneler ile hudûd-ı İslâmiyeye duhul ihtimâli” olduğunu bildirmiştir.³⁸⁹

Osmanlı Devleti ve Rusya arasında başlayan bu gerilim Avrupa devletlerinin de arabuluculuğu ile barış yollu çözülmeye çalışılmıştır. Nitekim iki devletin murahhasları arasında 28 Ocak 1779'ta Aynalıkavak'ta bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Burada Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bazı maddelerinin düzenlenmesi görüşülmüştür. Nitekim 21 Mart 1779'da imzalanan Aynalıkavak Tenkihnâmesi'ne göre; Osmanlı Devleti, seçilmiş olan Kırım hanlarına Müslümanların halifesi olarak menşur gönderebilecek ve Rusya buna karışmayacaktı. Osmanlı Devleti, Kırımlıların bağımsızlıklarına müdahalede bulunmayacaktı. Kırım hanı vefat ettiğinde Kırım Tatarları tarafından seçilen Kırım hanına menşur gönderilecekti. Menşurlar bu zamana dek nasıl yazılmışsa bundan sonra da öyle yazılacaktı. Osmanlı Devleti, Küçük Kaynarca Antlaşması gereğince Kırım Hanlığı'nın içişlerinden el çektiği gibi Aynalıkavak Tenkihnâmesi gereğince de hiçbir şekilde Kırım Hanlığı'nın içişlerinde hak iddia etmeyecekti. Şahin Geray Han, Kırım hanı olarak Osmanlı Devleti tarafından tanınacaktı.³⁹⁰

Bu antlaşma sonunda Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki kriz geçici olarak son bulmuştu. Bunun üzerine Çariçe II. Yekaterina, Rummyantsev'e tenkihnâme gereğince Nisan ayının sonuna kadar askerlerin Kırım'dan çekilmesini emretti.³⁹¹ Fakat Şahin Geray Han, Suvorov'a bu sürenin uzatılmasını istediğini bildirirse de kabul olmamıştır. Çünkü Şahin Geray Han, Rus ordusunun

³⁸⁷ BOA, C.MTZ, 19/905.

³⁸⁸ Müstecib Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları: Dünü, Bugünü, Yarını*, (İstanbul: Baha Matbaası, 1980), s. 111-112.

³⁸⁹ Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr 1774-1779 (H. 1188-1193)*, s. 104.

³⁹⁰ Aynalıkavak Tenkihnâmesi'nin tüm maddeleri için bkz. *Muahedat Mecmuası*, C: 3, s. 275-284; Ahmed Vâsif Efendi, Aynalıkavak Tenkihnâmesi'nde Rusya'nın Şahin Geray Han'ın hanlığının tanınması yönündeki ısrarını Çariçe II. Yekaterina'nın “memleket-i Kırım'ı zabt ve ahâlisini Kazan Tatarı gibi re'âyâ etmek zımında” olduğunu kaydetmektedir. Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, (Ankara: TTK Yayınları, 1994), s. 11.

³⁹¹ Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii. Reskriptı, Pisma, Relyatsii i Doneseniya*. C: III (1779-1780), (St. Petersburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, 1887), s. 148.

Kırım'dan Herson'a çekilmesiyle birlikte reformlarını gerçekleştiremeyeceğini düşünmekteydi. Kırım ahali hâlâ daha kendisini desteklemiyordu ve reform girişimlerine devam ederse yeni bir isyanın çıkmasından endişeliydi.³⁹²

Aynalıkavak Tenkihnâmesi'nden sonra Şahin Geray Han, Osmanlı Devleti'nden Özü'den Tuna'ya kadar olan bölgeyi Kırım Hanlığı'na teslim etmesini talep etti. Han bu sınırın Kırım Hanlığı'nın batıdaki kadim sınırları olduğunu bildirerek hak iddia etmekteydi. Nitekim Osmanlı Devleti tarafından bu talep reddedildi.³⁹³ Bununla birlikte Şahin Geray Han'ın talebinden sonra Bender Kalesi tahkim ettirildi.³⁹⁴

4.5. RUSYA İMPARATORLUĞU'NUN KIRIM'I İLHAKI

Şahin Geray Han, Kırım Hanlığı'nın içerisinde bulunduğu malî sıkıntılara ve Kırım ahalisinin kendisine karşı olmasına rağmen reformlarına devam etmeye çalıştı. Fakat Kırım'da ticaret neredeyse durma noktasına gelmişti. Şahin Geray Han, İstanbul'a ticaret için gelen her gayrimüslimin Kırım'da memnuniyetle kabul edileceğini bildirdi. Nitekim bu girişime rağmen müspet bir sonuç elde edemeyen Şahin Geray Han'ın maliyesi tamamen Rusya İmparatorluğu'nun bağışlarına muhtaç kaldı.³⁹⁵

Özü ile Tuna boyu arasındaki toprak taleplerinden sonra Şahin Geray Han, henüz Kırım Yarımadası içerisindeki otoritesini sağlayamadığı halde Kuban'daki Nogayları ve Kuzey Kafkasya'daki Abaza ve Çerkesleri idaresi altına almak niyetindeydi. Arslan Geray Han'ın oğlu Gazi Geray Sultan, Kırım'dan Bucak'a geldiğinde Şahin Geray Han'ın bu niyetini Osmanlı Devleti'ne bildirdi. Bununla birlikte Şahin Geray Han'ın bu niyetini Rusya'nın askerî desteği ile gerçekleştireceğini ve Abaza ile Çerkes kabilelerinin bu harekâta karşı koyabilmek için top ve cephane ile "mühimmât-ı sâire ve asâkir" ihtiyacında olduğunu da iletmiştir.³⁹⁶ Çariçe II. Yekaterina ve Panin'in uyarılarına rağmen Şahin Geray Han bu niyetinden vazgeçmedi ve kendi idaresini kurmak adına

³⁹² Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 110-111; Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s. 19.

³⁹³ Alan Fisher, *Between Russian, Ottomans and Turks: Crimea and Crimean Tatars*, (İstanbul: The ISIS Press, 1998), s. 113.

³⁹⁴ BOA, HAT, 10/346.

³⁹⁵ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 119-120.

³⁹⁶ Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, 25.

adamlarını gönderdi. Uyarılara rağmen niyetinden vazgeçmemesi üzerine Panin, Şahin Geray Han'ı "kibirli" biri olarak tanımlayacaktı.³⁹⁷

Şahin Geray Han'ın Kuban ve Kuzey Kafkasya'daki bu faaliyetleri yeni bir isyana neden oldu. Bu kez Şahin Geray Han'a isyan edenler, ona ilk olarak biat eden Kuban'daki Nogaylardı. İsyana Nogayların, Don Kazaklarına saldırılarıyla başladı. Şahin Geray Han bir isyan çıkmasını önlemek için Nogaylarla uzlaşma yoluna gitse de başarılı olamadı. Bunun üzerine Rusya İmparatorluğu'ndan yardım istedi. Nogayların da Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi üzerine isyan büyüdü. Bahadır Geray Sultan ve Arslan Geray Sultan, Osmanlı donanması vasıtasıyla Soğucak'a gelerek Nogayların başına geçtiler.³⁹⁸

Şahin Geray Han'ın Taman kaymakamı Hacı Aziz Ağa, Bahadır Geray Sultan ve Arslan Geray'ın Kuban'da Abaza ve Çerkes beyleri ile görüştüğü haberini Bahçesaray'a ulaştırmıştı. Burada Abaza ve Çerkes beylerine Osmanlı Devleti'nden armağanlar verildiğini ve bağlılık yemini alındığını bildirmiş fakat bu bağlılık yemininin "sözde" bir bağlılık olduğunu da eklemiştir. Buna dayanarak Şahin Geray Han, Kuzey Kafkasya seferinin başarılı olduğunu ve buranın "yeniden" Kırım Hanlığı'na bağlı olduğunu iddia etmiştir.³⁹⁹ Fakat bu sadece bir iddia olarak kalmıştır çünkü Çerkesler, hiçbir zaman Şahin Geray Han'ın otoritesini tanımamışlardır.⁴⁰⁰ 2 Nisan 1780 tarihinde Konstantinov, Kuban'da Bahadır Geray Sultan ve Arslan Geray Sultan'ın büyük bir ordu topladığını ve Kırım'a doğru hareket hazırlıklarında olduğunu bildirmiştir.⁴⁰¹ Şahin Geray Han bu isyanı bastırmaya çalışsa da önceki isyanda olduğu gibi askerleri yine isyancılara katılmıştır.⁴⁰²

³⁹⁷ Fisher, *Between Russian, Ottomans and Turks: Crimea and Crimean Tatars*, 113.

³⁹⁸ Feridun Emecen, "Şahin Giray", *DİA*, C: 38, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), s. 276.

³⁹⁹ Fisher, "Şahin Giray, The Reformer Khan, And the Russian Annexation of the Crimea", s. 115.

⁴⁰⁰ Korgeneral Suvorov'un, General Rummyantsev'e gönderdiği 25 Haziran 1778 tarihli rapor için bkz. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, C: III, s. 552.

⁴⁰¹ Konstantinov'un mektubu için bkz. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, C: II, s. 553-554.

⁴⁰² N. A. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii. Reskriptı, Pisma, Relyatsii i Doneseniya*, C: IV (1781-1782), (St. Petersburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, 1889), s. 495-496.

Şahin Geray Han'ın askerlerinin de isyancılara katılması üzerine General Rummyantsev, Azak'taki askerî hattı tahkim ettirdi.⁴⁰³ 1782 senesinin Eylül ayının ortalarında Kuban'da, Yarbay Leşkeviç'in birlikleri yaklaşık 500 Nogay ve Çerkes'den müteşekkil isyancı birlikleri mağlup etti ve onları dağlara kaçmaya zorladı.⁴⁰⁴ Ekim ayında da General Fabritsyan hafif piyade alayı ile Kuban'daki isyancı Nogayları ikiye ayırıp güçlerini bölmek için harekete geçmiştir.⁴⁰⁵ Şahin Geray Han ise General Potyomkin'e Nogayları tamamen ayırmayı teklif etti. Nogayların güçlerinin kırılabilmesi için bir kısmının Orkapı'ya bir kısmının ise yarımada içerisine yerleştirilmesi gerektiğini düşünmekteydi.⁴⁰⁶ Fakat bu teklifi General Potyomkin tarafından geri çevrilmişti. Çünkü Rus General'e göre Kuban'daki Nogayların Kırım yarımadasına ve çevresine yerleştirilmesi hem var olan hem de gelecekte artırılması planlanan Rus varlığına bir tehdit doğuracaktı. Çariçe II. Yekaterina da General Potyomkin ile aynı fikirdeydi.⁴⁰⁷

Kefe'de bulunan Rus müsteşar Veselitskiy 19 Nisan 1782 tarihli raporunda, Arslan Geray Sultan ile Bahadır Geray Sultan'ın Şahin Geray Han hakkında bir beyannâme ilan ettiklerini bildirmekteydi. Buna göre Geray Sultanlar, Şahin Geray Han'ın hanlığını Rus ordusunun desteği ile sağlamasından bahisle eski hanlara göre Kırım Hanlığı'nı istibdat idaresi ile yönetmek ve Avrupa tarzında bir ordu kurmak ile suçlamaktaydılar.⁴⁰⁸ Veselitskiy, 25 Mayıs 1782 tarihindeki raporunda ise Bahadır Geray Sultan ve Arslan Geray Sultan'ın Kefe'deki Kırım uleması ve mirzalar ile temas hâlinde olduğunu yazmaktaydı.⁴⁰⁹

Bahadır Geray Sultan ve Arslan Geray Sultan Mayıs 1782'deki bu faaliyetleri sırasında, Şahin Geray Han'ın siyaseti hakkında yapılacak müzakere için Taman'daki mirzaların Kuban'a temsilcilerini göndermesini istemişti.⁴¹⁰

⁴⁰³ Fisher, "Şahin Giray, The Reformer Khan, And the Russian Annexation of the Crimea", s. 115.

⁴⁰⁴ General Rummyantsev'in 14 Eylül 1781'de Yarbay Leşkeviç'e gönderdiği emir ve 19 Eylül tarihli Leşkeviç'in raporu için bkz. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, C: IV, s. 213-215.

⁴⁰⁵ Fabritsyan'ın 23 Ekim 1781 tarihli mektubu için bkz. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, C: IV, s. 271-274.

⁴⁰⁶ Fisher, "Şahin Giray, The Reformer Khan, And the Russian Annexation of the Crimea", s. 116.

⁴⁰⁷ Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, C: IV, s. 270, 274.

⁴⁰⁸ Veselitskiy'nin bahsi geçen raporu için bkz. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, C: IV, s. 226-227.

⁴⁰⁹ Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, C: IV, s. 495-496.

⁴¹⁰ Fisher, "Şahin Giray, The Reformer Khan, And the Russian Annexation of the Crimea", s. 116.

Taman'daki mirzalara gönderilen mektup Şahin Geray Han'ın casusları tarafından ele geçirildi. Bunun üzerine Şahin Geray Han, Bahadır Geray Sultan ve Arslan Geray Sultan'a cevaben bir mektup yazdı. Buna göre Şahin Geray, Kırım Hanlığı'nın bi "cumhuriyet" olmadığını ve dolayısıyla Kuban'daki müzakerelere temsilcilerin gidemeyeceğini bildirmekteydi. Buna karşın Kırım hanı, kardeşlerini Bahçesaray'a bir antlaşma yapmak için davet etmekteydi.⁴¹¹ Bu davetin bir tuzak olabileceğinden endişe eden Bahadır Geray Sultan ve Arslan Geray Sultan, Bahçesaray'a gitmemişlerdir.⁴¹²

1782 senesinin Mayıs ayında Halim Geray Sultan, Kefe'de bulunan Şahin Geray Han'a saldırdı. Yarımada Şahin Geray Han'a karşı olan yaklaşık 200 adam toplayabilmişti ve Kefe'de Şahin Geray Han'ın yanında 300 nefer Beşli bulunuyordu. Halim Geray Sultan, isyancılarla beraber Beşlileri burada mağlup etti. Bunun üzerine Şahin Geray Han, Kefe'den Rus kontrolündeki Kerç'e firar etmiştir.⁴¹³ Beşlilerin, Rus askerî gücünün desteği olmadan isyancıları bastıramaması yahut bir zafer kazanamaması, Şahin Geray Han'ın reformlarını başarılı bir şekilde gerçekleştiremediğini göstermektedir.

Şahin Geray Han'ın Kerç'e firar etmesi üzerine Halim Geray Sultan ve ona katılmış olan Kırım ahalisi, Bahadır Geray Sultan'ı Kırım hanı ve kardeşi Arslan Geray Sultan'ı da kalgay olarak seçmişlerdir.⁴¹⁴ Şahin Geray Han, Kerç'e geldiğinde ise yanında sadece 160 kişi kalmıştı. Bu 160 kişi arasında Mengli Geray Sultan ve Selâmet Geray Sultan olmak üzere iki Geray Sultan, Şırın beylerinden Murad Mirza ve Şahin Geray Mirza ile Mansur beylerinden Arslanşah Mirza ve Kutluşah Mirza bulunmaktaydı.⁴¹⁵

Bu durumda Çariçe II. Yekaterina isyanı bastırmak ve Şahin Geray Han'ın otoritesini sağlamak için askerî müdahalede bulunmaya karar vermişti. Rusya İmparatorluğu'nun Hariciye Nazırı İvan Andreyeviç Osterman, 15 Haziran 1782'de Veselitskiy'e gönderdiği mektupta Çariçe II. Yekaterina'nın Şahin Geray Han'ın üzerinde korumasının devam ettiğini yazmaktaydı.⁴¹⁶ Bununla

⁴¹¹ Şahin Geray Han'ın mektubu için bkz. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossiii*, C: IV, s. 508.

⁴¹² Fisher, "Şahin Giray, The Reformer Khan, And the Russian Annexation of the Crimea", s. 117.

⁴¹³ Bu hadise sırasında Veselitskiy de Kefe'de Şahin Geray Han'ın yanındaydı. Bkz. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, C: IV, s. 512-513.

⁴¹⁴ NBKM, 315/535; Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s. 11.

⁴¹⁵ Kerç'te Şahin Geray Han'ın yanında bulunanların listesi için bkz. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, C: IV, s. 529-530.

⁴¹⁶ Osterman'ın mektubu için bkz. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, C: IV, s. 583-585.

birlikte Çariçe, General Potyomkin'e Kırım'ı istilâ etmesi yönündeki emrinde şöyle demektedir: “Görünen o ki teşvik [rüşvet] gibi barışçıl önlemler, Kırım hanına karşı Tatarların isyanını bastırmaya yeterli değildir. Bir an evvel kuvvetlerimiz Kırım'a girmeli, isyancıları yok etmeli ve Şahin Geray'ı yeniden onların meşru hanı olarak kabul ettirmelidir.”⁴¹⁷

Eylül 1782'de Potyomkin'in emriyle General de Balmen, Orkapı üzerinden Kırım'a girerek Bahçesaray'a ilerledi. Şahin Geray Han ve Potyomkin, Kerç'ten Kefe'ye geldiler.⁴¹⁸ Bahadır Geray Han ve maiyeti bunun üzerine Kuban Nehri'ni geçerek Osmanlı Devleti'ne sığındı. Bahadır Geray Han'ın Kırım'ı terk etmesinin ardından Mansur beyi ve Karasubazar'daki ahali Şahin Geray Han'a biat ettiler. Fakat Şahin Geray Han'a biat, mirza ve ahalinin hana karşı hürmet yahut sevgisinden değil, tamamen Rus ordusunun ateş gücünün zoruyuydu.⁴¹⁹ Osmanlı Devleti ise Kırım'da yaşanan hadiseler sebebiyle Rusya İmparatorluğu ile muhtemel bir savaş için tedbirler almaya başladı. Bender, Hotin ve İsmail kaleleri tahkim ettirildi. Rus donanmasının muhtemel bir saldırısına karşı İstanbul'u korumak için Karadeniz sahilindeki tahkimatlar güçlendirildi.⁴²⁰

Şahin Geray Han'ın bu isyanı da bastıramaması ve yine Rusya İmparatorluğu'nun desteğine ihtiyaç duyması, Çariçe II. Yekaterina'nın gözündeki itibarını kaybetmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte Çariçe, Potyomkin ve Bezborodko'nun tavsiyelerine itimadı artmıştı. Potyomkin, Kırım Hanlığı'nın müstakil bir devlet olarak varlığını sürdürmesi yerine Rusya'ya ilhak edilmesi gerektiğini savunuyordu.⁴²¹ Çünkü Şahin Geray Han'ın tahtını korumak külfetli bir hale gelmişti ve hanın bütçesi ancak Rusya İmparatorluğu'nun desteği ile ayakta durabiliyordu. İstanbul'daki Rus sefiri aynı zamanda Şahin Geray Han'ı da temsil etmekteydi. Hanın Kırım'daki ilişkileri de en başta Prozorovskiy olmak üzere Ruslarla sınırlıydı.⁴²²

⁴¹⁷ Fisher, “Şahin Giray, The Reformer Khan, And the Russian Annexation of the Crimea”, s. 117-118.

⁴¹⁸ Potyomkin'in ordusu Kırım'da bir katliam yaparak 30,000'e yakın insanı öldürmüştür. Bkz. İnalçık, “Kırım Hanlığı”, s. 454.

⁴¹⁹ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 128-130.

⁴²⁰ Sarıcaoğlu, *age*, s. 175.

⁴²¹ Laşkov, *age*, s. 30.

⁴²² Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 135.

1782 senesinin Kasım ayının sonlarına doğru, yarımada 1776'dan itibaren General Prozorovskiy'e Kırım Tatarca-Rusça tercümanlık yapan Yakup Ağa⁴²³, Şırın mirzaları ile yaptığı görüşmede onlara Rusya İmparatorluğu'na bağlı olarak yaşayan diğer Müslüman halkların "bahtiyarlığından" bahsetmişti. Bu görüşmede, Kazan Tatarları ve Çariçe II. Yekaterina'ya bağlılıklarını bildiren diğer Müslümanlar halkların sahip olduğu menfaatlara özellikle değinmişti.⁴²⁴ Yakup Ağa'nın bu Rus idaresini güzellemeye dair propaganda faaliyetleri, onun Çariçe II. Yekaterina adına casusluk yaptığını ve Çariçe'nin de artık Şahin Geray Han'a güveninin kalmadığını göstermektedir.

Çariçe II. Yekaterina, Potyomkin'e gönderdiği mektupta artık Kırım'ı ilhak etmek için hazırlıkların yapılmasını emrediyordu. Osmanlı Devleti tarafından herhangi bir hamlenin yapılmasına müsaade edilmeden "Kırım meselesinin nihayete ermesini" dilediğini de eklemekteydi. Bununla birlikte Şahin Geray Han'ın kendisine Aziz Andrey Nişanı verilmesini talep ettiğini de yazmaktaydı. Çariçe II. Yekaterina, Şahin Geray Han'ın bu talebi için ortasında bir elmas bulunan oval bir madalyon hazırlatmıştı. Bu elmasın etrafında da "sadakat" sözcüğü yer alıyordu. Şahin Geray Han'ın Müslüman olduğu için haç takamayacağını bildirmesi üzerine böyle bir nişan hazırlatmıştı. Bu nişanla birlikte Şahin Geray Han'a korgeneral payesi de verilecekti.⁴²⁵

1783'ün başlarında Kırım'dan ve Kuban'dan, İstanbul'a gelen takrirlerde Rus ordusunun Kırım'ı istila ettiği ve Şahin Geray Han'ın mukavemet göstermediği yazmaktaydı.⁴²⁶ 50,000'i aşkın Rus askeri Kırım'daydı ve askerî sevkiyatlar devam etmekteydi.⁴²⁷ Rus ordusunun bu harekâtının tek amacı Kırım'ı işgal etmek ve Şahin Geray Han'ın hanlığına son verip Kırım Hanlığı'nın topraklarını ilhak etmektir. Nitekim Rus ordusu General Potyomkin komutasında, Kırım'daki hâkimiyeti sağlamak ve ilhakı kabul ettirmek için "Kırım ahalisinden olup salâbet-i dîniyye iktizâsiyle hevâlarına tâbi' olmayanları katl ü idam" ederek "nâire-i cevr ü zulm" eylemişti. Bununla birlikte Kırım hanı ve biraderlerini de

⁴²³ Prozorovskiy, Rummyantsev'e 27 Kasım 1776 tarihinde gönderdiği raporda Türkçe de dâhil olmak üzere tercümanlığını Yakup Ağa'nın yaptığını yazmaktaydı. Bkz. Dubrovin, *Prisoyedineniye Krıma k Rossii*, C: I, s. 144.

⁴²⁴ Litvanya Tatarı olan Yakup Ağa, Kırım'ın işgalinden sonra adını Yan Rudzeviç olarak değiştirecek, Hristiyanlığa geçecek ve Rus idaresinde görev alacaktı. Fisher, "Şahin Giray, The Reformer Khan, And the Russian Annexation of the Crimea", s. 118.

⁴²⁵ Bu mektup için bkz. *Catherine the Great: Selected Letters*, s. 239-240.

⁴²⁶ BOA, HAT, 18/796.

⁴²⁷ BOA, HAT, 10/346, 12/140.

hapsettirmişti.⁴²⁸ Çariçe II. Yekaterina'nın 19 Nisan 1783 tarihli fermanı ile Kırım, Rusya İmparatorluğu tarafından ilhak edildi.⁴²⁹

Kırım Hanlığı'nın yıkılmasından ve topraklarının ilhak edilmesinden sonra Çariçe II. Yekaterina tarafından Osmanlı Devleti'ne bir beyannâme gönderildi. Bu beyannâmede öncelikle, Rusya İmparatorluğu'nun savaşta Kırım Hanlığı topraklarını ele geçirdiği ancak buna karşın Kırım Tatarlarının serbestliğini tanıdığı belirtiliyordu. Bununla birlikte Kırım içerisinde hanların yapılan antlaşmaya uygun şekilde intihap edildiği fakat yarımada içerisinde hanların güvenliği ve barışı sağlayamadığından bahisle Rus ordusunun bunu sağlamak niyetinde olduğu yazılmıştı. Bu barış ve sükûneti sağlamak için de Rusya İmparatorluğu, beyannâmede yer alan şekliyle: *“ahvâl-i Kırım'ın icâb eylediği mübâhasât-ı dâimeyi ref' ile Devlet-i Aliyye ile mün'akid musâlâhanın vikâyet ve tesdîdine hâlisâne şevk ve garâmımız derkâr olmağla gerek bize âid olan vazifemize nazaran ve gerek devletimizin emniyeti zımında min-ba'd Kırım'ın ihtilâlini bir def'a dahi kat' ü feysâl vermeğe karâr-ı meczûmânemiz iktizâ edüp cezîre-i Taman ve bi'l-cümle Kuban'ı eyâlât-ı mezkûrenin hıfz-ı nizâmı ve müsâlâhanın devâmiyçün mecburen vâki' olan masârif ve mazârrımıza tazmin olarak bizim devletimize ilhâk ve zamîme”* kılınmıştı.⁴³⁰

Şahin Geray Han, Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesinden sonra bir müddet Rusya İmparatorluğu sınırları içerisinde Voronej'de⁴³¹ 20.000 ruble maaşla yaşamıştır. 1786'da hacca gitmek için Osmanlı Devleti'ne iltica başvurusunda bulunmuştur. Osmanlı topraklarına girdiğinde Rodos'a sürgün edilmiş ve 1787 senesinin Ağustos ayının ikinci haftasında idam edilmiştir.⁴³²

⁴²⁸ Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, 25.

⁴²⁹ Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*, s. 135.

⁴³⁰ Bu beyannâmenin metni için bkz. Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, 25-29.

⁴³¹ Şahin Geray Han'ın ikamet ettirildiği Voronej, aynı zamanda Çar I. Pyotr'ın askerî reformlarına başladığı şehirdir. Çar I. Pyotr burada Azak'a inebilmek için bir tersane inşa ettirmiştir. Bkz. Keep, *Soldiers of the Tsar: Army and Society in Russia (1462-1874)*, s. 95-117.

⁴³² Şahin Geray Han'ın kısa biyografisi için bkz. Halim Geray Sultan, *age*, s. 207-215.

SONUÇ

Kırım Hanlığı'nın müstakil bir devlet olarak kabul edilmesi 1774 senesinde Rusya İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 3. maddesine dayandırılmaktadır. Bu maddeye göre Kırım hanı, bu iki devletin hiçbir müdahalesi olmaksızın serbest bir şekilde "Kırım ve Bucak ve Kuban ve Yedisian ve Cemboyluk ve Yediçkul kabâil-i ve tevâif-i Tatar'ın bi'l-cümlesi" tarafından seçilecekti. Fakat Kırım Hanlığı'nın bağımsız bir devlet olmasını, sadece 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan bir antlaşmanın sonucu olarak değerlendirmek oldukça eksik olacaktır.

Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığına giden ilk adım olarak General Dolgorukov'un, Kırım Seferi öncesinde 1771'de yayınladığı manifesto gösterilebilir. Bu manifestoda Kırım Tatarlarının eskiden müstakil bir devleti olduğu ancak Osmanlı Devleti'nin tahakkümü altında bulunduğu bildiriliyordu. Bununla birlikte Rusya İmparatorluğu ile ittifak kurulursa Kırım Hanlığı'nın "istiklâl-i kadiminin" sağlanacağı vaat edilmekteydi. Çariçe II. Yekaterina'nın bu manifestodaki amacı devletin güneyinde Osmanlı Devleti'ne karşı kendisine müttefik bir devlet yaratmaktı. Ayrıca Kırım'ı Osmanlı Devleti'nden ayırmanın, Çariçe'nin "Yunan Projesi"nin bir parçası olduğuna da değinmek gerekmektedir.

Bu manifestodan sonra 1772 senesinde Rusya İmparatorluğu ile Kırım Hanlığı arasında Karasubazar Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayı imzalayan II. Sahib Geray Han, Kırım'da ulema ve mirzaların ittifakıyla serbestçe seçilmişti. Osmanlı Devleti tarafından tayin edilen bir han değildi ve İstanbul'dan bağımsız olarak Rusya İmparatorluğu ile bir antlaşma imzalamıştı. II. Sahib Geray Han bu antlaşmadan sonra Aralık 1772'de, Kırım Hanlığı'nın "istiklâl-i kadimine" vurgu yaparak, Şırın beyleri başta olmak üzere Kırımlılar ve Nogaylar tarafından han olarak seçildiğini hem Osmanlı Devleti'ne hem de Rusya İmparatorluğu'na bildiriyor ve Kırım Hanlığı'nın Kırım Yarımadası ile Nogay ordaları üzerindeki hâkimiyetiyle beraber bağımsızlığını ilân ediyordu.

1772 senesinde ilân edilen Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığı, 1774 senesinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiştir. Nitekim imzalanan bu antlaşmadan hemen sonra yeni bir Kırım hanı seçilmemiştir. II. Sahib Geray Han'ın hanlığı, antlaşmanın 3. maddesine uygun şekilde seçilmiş olması hasebiyle Osmanlı Devleti tarafından tanınmıştır. Bununla birlikte 1775 senesinde IV. Devlet Geray Han tahta geçtiğinde beyler ve mirzalar İstanbul'a "serbestiyet" maddesinden memnun olmadıklarını bildirmiştir. Osmanlı Devleti ise "serbestiyet"e 1772 senesinde Kırımlıların kendilerinin karar verdiğine atıf yaparak bu maddenin kaldırılması talebini geri çevirmiştir. Bu husus, Osmanlı Devleti'nin 1774'te, Kırım Hanı'nın 1772'deki "istiklâl-i kadim" ilânını kabul ettiğinin bir göstergesidir.

Kırım Hanlığı'nın müstakil bir devlet olarak Rusya İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti tarafından tanınması, Kırım hanının makamının Kırım uleması ve mirzalarından "bağımsız" olduğu anlamına gelmemekteydi. Nitekim bu, Kırım ulemasının ve mirzalarının Osmanlı padişahından Kırım hanı için menşur ve teşrifat istemesinde açıkça görülmektedir. Bu sebeple, Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı arasındaki diplomatik ilişki yeniden düzenlenmiştir. Kırım hanı, "kabâil ve tevâif-i Tatar'ın bi'l-cümlesi" tarafından seçildikten sonra Bahçesaray'dan İstanbul'a bir mazhar gelecek ve Osmanlı padişahından Kırım hanı için teşrifat talebinde bulunulacaktı. Kırım ulemasının talep ettiği bu teşrifat ile birlikte "Kırım ahalisinin dinî olarak İstanbul'a bağlılığı" sağlanacaktı.

1775 senesinde IV. Devlet Geray Han'ın, II. Sahib Geray Han'ın yerine tahta geçebilmesi de Kırım ulemasına ve mirzalarına Osmanlı Devleti'ne bağlanma vaadi sayesinde olmuştu. Nitekim Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 3. maddesinin kaldırılması talebi de IV. Devlet Geray Han'ın devrinde gerçekleşmiştir. Bu durum IV. Devlet Geray Han'ın müstakil bir Kırım hanı olmak niyetinde olmadığı göstermektedir.

1777 senesinde Kırım Hanlığı tahtına geçen Şahin Geray Han devrinde, Kırım Hanlığı ve "Kırım hanı" makamı müstakil olma yolunda 1772 Karasubazar ve 1774 Küçük Kaynarca antlaşmalarından sonra ilk somut adımlar atılmıştır. Bu sebeple Şahin Geray Han'ın tahtta olduğu süreci "Müstakil Kırım Hanlığı'nın ikinci dönemi" olarak adlandırmak mümkündür. Nitekim Çariçe II. Yekaterina da, Şahin Geray Han ile 1772'de tanıştıktan sonra Rus desteği ile müstakil ve modern bir Kırım Hanlığı'nın var olabileceğine inanmıştı.

Çariçe II. Yekaterina'nın Şahin Geray Han'a olan uzun süreli ve oldukça masraflı desteğini⁴³³ sadece, Rusya İmparatorluğu'nun savaştan yeni çıkmış ve Pugaçov İsyanı ile boğuşmakta olmasından kaynaklandığı ile açıklamak mümkün gözükmemektedir. Çünkü Kırım'ın önemli stratejik kaleleri zaten 1772 senesinden itibaren Rus askerlerinin kontrolündeydi. Bu sebeple Çariçe II. Yekaterina'nın, Şahin Geray Han'ın reformlarını gerçekleştirebileceğine ve Osmanlı Devleti'ne karşı müttefik ve müstakil bir devlet olarak Kırım Hanlığı'nı var edebileceğine inandığını söylemek mümkündür.

Şahin Geray Han, müstakil Kırım Hanlığı'nın var olabilmesi için "Kırım Hanı" makamının merkezî otoritesini kuvvetlendirmesi gerektiğinin farkındaydı. Bunun için de ilk olarak idarî ve askerî reformlarını gerçekleştirmeyi denemiştir. Daha önceden hiçbir Kırım hanının yapmadığı şekilde, Kırım uleması üzerindeki

⁴³³ 1774-1783 seneleri arasında Çariçe II. Yekaterina'nın Şahin Geray Han'a mâlî desteği yaklaşık 7 milyon ruble tutarındadır. Dixon, *age*, s. 263.

otoritesini arttırmak için vakıf topraklarına el koydu. Hanlık divanına ve kadılıklara sadece kendisini destekleyen mirzaları tayin etti. Tamamen kendisine bağı olan ve Avrupaî usulde teşkilatlandırılmış Beşliler adını verdiği askerî bir birlik kurdu.

Şahin Geray Han'ın bu reform girişimleri onun, haleflerinin aksine "müstakil" bir Kırım Hanlığı hayalinde olduğunu göstermektedir. Her ne kadar bu reformlarının pek çoğu başarıya ulaşmamış olsa da Şahin Geray Han, kendisini müstakil Kırım Hanlığı'nın hanı olarak görmekteydi. II. Sahib Geray Han gibi Kırım'ı taht mücadelesi sonunda tamamen terk etmemiştir. Gönderdiği askerler defaten isyancılara katıldıktan sonra dahi reformlarını gerçekleştirmek için çalışmıştır. Bu sebeple son Kırım hanı olan Şahin Geray Han'ın, kendi kaderini Kırım Hanlığı ile özdeşleştirdiğini söylemek de mümkündür.

KAYNAKÇA

YAYINLANMAMIŞ KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Tasnifi

I. Abdülhamid: AE.SABH.I. 92, 189/12631, 371/29400.

III. Mustafa: AE.SMST.III. 371/29400.

Âmedî Kalemî Defterleri

Âmedi Kalemî Kırım Hanlığı Belgeleri (A.AMD.KRM)

1/3, 1/5, 1/6, 1/7, 1/12, 1/19, 1/61.

Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi (HAT)

10/346, 12/140, 17/743, 18/796, 18/797, 201/10336, 748/35322, 752/35512.

Bab-ı Asafî Tasnifi

Kırım Hanlığı Kalemî Belgeleri (A.DVN.KRM)

1/9, 1/19, 1/24, 1/31, 1/32, 1/33, 1/35, 1/37, 1/38, 1/39, 1/42, 1/60, 1/61, 1/62, 1/63, 1/65, 1/67, 1/69, 1/71, 1/73, 1/74, 2/21.

Nâme-i Hümâyûn Defterleri (A.DVNS.NMH.d)

9 Numaralı Nâme-i Hümâyûn Defteri.

Muallim Cevdet Tasnifi

Askeriye (C.AS)

753/31744, 828/35269, 839/35815, 1138/50539, 1166/51910.

Eyalet-i Mümtaze (C.MTZ)

3/147, 11/548, 11/548, 12/577, 14/691, 19/905, 828/35269, 1138/50539.

Hariciye (C.HR)

31/1550, 80/3974, 112/5517, 118/5853, 3977, 5853, 6558, 6568.

NATSİONALNA BİBLİOTEKA SVETİ SVETİ KİRİL İ METODİİ (NBKM)

1/4203, 35/190, 315/535.

YAYINLANMIŞ KAYNAKLAR

AHIEZER, Golida. (2015). *Zavoyevanie Krıma Rossiyskoy İmperey Glazami Karaimskih Xronistov*.

AHMED CEVDET PAŞA. (1309). *Tarih-i Cevdet*. II. Cild. İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye.

ABOU-EL-HAJ, Rifa'at Ali. (2004). "Ottoman Diplomcay at Karlowitz", *Ottoman Diplomacy. Conventional or Unconventional?*. Ed. A. Nuri Yurdusev. New York: Palgrave Macmillan, s. 89-113.

AHMED RESMÎ EFENDİ. (1286). *Hülâsatü'l-İtibar*. Dersaadet: Mühendisyan Matbaası.

AHMED VASIF EFENDİ. (1270). *Tarih-i Vâsıf*. Cilt: II. Basım yeri yok: TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu.

AKSAN, Virginia. (1997). *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları.

AKTEPE, Münir. (1988). "Abdülhamid I", *DİA*, C: I, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 213-216.

ALEXANDER, John. (1989). *Catherine the Great: Life and Legend*. New York: Oxford University Press.

BARON DE TOTT. (1786). *Memoirs of the Baron de Tott: Containing of the State of the Turkish Empire and the Crimea, During the War with Russia*. London: G. G. J. & J. Robinson.

BAŞER, Alper. (2015). "Osmanlı Devleti'ne Sığınan Potkalı Kazaklarının İskânlarına ve Faaliyetlerine Dair Gözlemler (1775-1826)", *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800) Bildiriler*. ed. Yücel Öztürk. İstanbul: Çamlıca Yayınları, s. 535-554.

BAYCAR, Adnan. (1999). *Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı (Tahlil ve Tenkitli Metin)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

BEYDİLLİ, Kemal. (1985). *Büyük Friedrich ve Osmanlılar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

_____ (2002). "Küçük Kaynarca Antlaşması", *DİA*, C: 26, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 524-527.

_____. (2006). "Mustafa III", *DİA*, C: 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 280-283.

_____. (2007). "Polonya: Tarih", *DİA*, C: 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 309-317.

_____. (2007). "Prut Antlaşması", *DİA*, C: 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 359-362.

_____. (2003). "Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa", C: 28, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 464-465.

BIYIK, Ömer. (2014). *Kırım'ın İdarî ve Sosyo-Ekonomik Tarihi (1600-1774)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

BUSKOVITCH, Paul. (2006). "Peter the Great and Northern War", *The Cambridge History of Russia*. Vol: II. Cambridge: Cambridge University Press, s. 487-503.

ÇINAR, Hüseyin. (2007). "Arslan Giray Han ve Kırım'ın Yeniden İmârında Vakıfların Rolü", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 30, Ankara 2007, s. 117-138.

ÇİÇEK, Hikmet. (2018). *(Vekâyi'nüvis) Sadullah Enverî Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin ve Tahlili (1187-1197/1774-1783)*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

DAVIES, Brian. (2011). *Empire and Military Revolution in Eastern Europe: Russia's Turkish Wars in the Eighteenth Century*. London: Continuum International Publishing.

_____. (2003). "1453-1815 Rus Askeri Gücünün Gelişimi". *Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*. İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 160-185.

_____. (2016). *The Russo-Turkish War 1768-1774: Catherine the Great and Ottoman Empire*. London: Bloomsbury Publishing.

DEMİR, Uğur. (2012). *1768 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1755-1768)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

DIXON, Simon. (2001). *Catherine the Great*. London: Profil Books.

DRUJİNİNA, Yelena İ. (1955). *Kuçük-Kaynardjiyskiy Mir 1774 goda*. Moskva: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

DUBROVİN, N. A. (1885). *Prisoyedineniye Krıma k Rossii. Reskripti, Pisma, Relyatsii i Doneseniya*. C: I (1775-1777). St. Petersburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.

_____. (1885). *Prisoyedineniye Krıma k Rossii. Reskriptı, Pisma, Relyatsii i Doneseniya*. C: II (1778). St. Petersburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.

_____. (1887). *Prisoyedineniye Krıma k Rossii. Reskriptı, Pisma, Relyatsii i Doneseniya*. C: III (1779-1780). St. Petersburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.

_____. (1889). *Prisoyedineniye Krıma k Rossii. Reskriptı, Pisma, Relyatsii i Doneseniya*. C: IV (1781-1782). St. Petersburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.

EMECEN, Feridun. (2010). “Şahin Giray”, *DİA*, C: 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 275-277.

FEDAKAR, Cengiz. (2015). “Son Kırım Hanı Şahin Giray’ın Muhallefatına Dair”, *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu’na Armağan*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, s. 385-408.

FISHER, Alan. (1988). *Between Russian, Ottomans and Turks: Crimea and Crimean Tatars*. İstanbul: The ISIS Press.

_____. (1970). *The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783*. Cambridge: Cambridge University Press.

GÜLER, Mustafa. (2008). “1737 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Özi’nin Elden Çıkması”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIII, C: 1, s. 137-156.

HALİM GERAY SULTAN. (1327). *Gülbün-i Hânân Yahud Kırım Tarihi*. Yay. Haz. Ablâkim İlmîy. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

HATTON, Ragnhill. (1970). “Charles XII and the Great Northern War”, *The Cambridge Modern History*. Vol: IV. Cambridge: Cambridge University Press, s. 648-680.

HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ. (1998). *Telhîsü’l-Beyân fi Kavânîn-i Âl-i Osmân*. Haz. Sevim İlgürel. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İNALCIK, Halil. (2017). *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

_____. (2006). “Kırım Hanlığı”, *DİA*, C: 25, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 450-458.

_____. (1944). “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı’nın Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi”, *Bellekten*, Cilt: VIII, Sayı: 30, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 185-229.

KARATAY, Zafer. (1991). "Bahçesaray", *DİA*, C: 4, (istanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 482-483.

KEEP, John Lee. (1985). *Soldiers of the Tsar: Army and Society in Russia 1462-1874*. Oxford: Oxford University Press.

KIRCA, Ersin. (2007). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (S. 1-200) (1183-1769-1771) Transkripsiyon, Değerlendirme*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kırım Hanlarına Nâme-i Hümayûn (2 Numaralı Name Defteri). (2013). Murat Cebecioğlu, Sinan Satar, Dursun Küçükbaltaoğlu, Vahdettin Atik vd. (Yay. Haz.). İstanbul: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları.

KIRIMÎ, Abdülgaffar. (2014). , *Umdetü'l-Ahbar*. Haz. Derya Derin Paşaoğlu. Kazan: Şehabettin Mercanî Tarih Enstitüsü.

KIRIMLI, Hakan & KANÇAL-FERRARİ, vd. (2016). *Kırım'daki Kırım Tatar (Türk-İslâm) Mimarî Yedigârları*. İstanbul: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.

KIRIMLI, Hakan & Yaycıoğlu Ali. (2017). "Heirs of Chingis Khan in the Age of Revolutions: An Unruly Crimean Prince in the Ottoman Empire and Beyond", *Der Islam*, 94 (2), s. 496-526.

KIRIMLI, Hakan. (2010). *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KOLODZIEJZCYK, Dariusz. (2011). *The Crimean Khanate and Poland-Lithuanian International Diplomacy on the European Periphery*. Leiden: Brill.

KURAT, Akdes Nimet. (1951). *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)*. C: I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

_____. (1953). *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)*. C: II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

_____. (2014). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KURTARAN, Uğur. (2014). "Sultan Birinci Mahmud'un Rusya'ya Verdiği 1739 Tarihli Ahidnâmenin Diplomatik Açından Tahlili", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/1, s. 213-222.

LAŞKOV, F. F. (1886). *Şagin-Girey. Posledniy Krımskiy Han*. Kyiv: Tipografiya A. Davidenko.

Materiaalı dlya İstori Kırmskago Hanstva. (1864). Yay. Haz. Vladimir Vladimiroviç Velyaminov Zernov. St. Petersburg: Tipografii İmperatorskoy Nauk.

MENNING, Bruce. (2002). "The Imperial Russian Army, 1725-1796". *The Military History of Tsarist Russia.* ed. Frederick W. Kagan & Robin Higham. New York: Palgrave, 2002, s. 47-76.

MONTEFIORE, Simon Sebag. (2007). *Catherine the Great & Potemkin: The Imperial Love Affair.* London: Phoenix Press.

Muahedat Mecmuası. (1297). C: 3. Haz. Mahmud Mesud. İstanbul: Ceride-i Askeriyye Matbaası.

MUNDT, Theodore. (1856). *Krim-Girai Khan of the Crimea.* London: John Murray.

MUSTAFA NURİ PAŞA. (1980). *Netayic Üi-Vukuat.* Cilt: III-IV. Yay. Haz. Neşet Çağatay. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

OLIVIA, L. Jay. (1971). *Catherine the Great.* New Jersey: Prentice Hall.

ÖĞRETEN, Ahmet. (1996). *Mustafa Kesbî İbretnümâ-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin).* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

ÖZCAN, Abdülkadir. (2001). "Karlofça: Karlofça Antlaşması", *DİA*, C: 24, s. 504-507.

_____. (2003). "Mahmud I", *DİA*, C: 27, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 348-352.

_____. (2007). "Pasarofça Antlaşması", *DİA*, C: 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 177-181.

_____. (2007). "Patrona İsyanı", *DİA*, C: 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 189-192.

PARKER, Geoffrey. (2014). *Cambridge Savaş Tarihi.* Çev. Füsun Tayanç & Tunç Tayanç, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

RAEFF, Marc. (1972). "On the Imperial Manner", *Catherine the Great: A Profile.* ed. Marc Raeff. New York: Palgrave McMillan.

PETROV, N. A. (1866). *Voyna Rossii s Turtsiey i Polskimi Konfederatam s 1769-1774 god.* Tom II. St. Petersburg: Tipografiy Eduarda Veymara.

REFİK, Ahmed. (2015). *Memâlik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl.* Yay. Haz. Bülent Arı. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

ROTHSTEIN, Andrew. (1986). *Peter The Great & Marlborough. Politics and Diplomacy in Converting Wars*. New York: Palgrave Macmillan.

RİASANOVSKY, Nicholas. (2011). *A History of Russia*. Oxford: Oxford University Press.

SARICAOĞLU, Fikret. (2001). *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı.

_____. (2001). "İvazzâde Halil Paşa", *DİA*, C: 23, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 494-496.

SCOTT, H. M. (2001). *The Emergence of the Eastern Powers 1756-1775*. Cambridge: Cambridge University Press.

SMİRNOV, Vasiliy Dmitriyeviç. (2016). *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*. Çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları.

ŞEMDÂNİZÂDE FINDIKLILI SÜLEYMAN EFENDİ. (1980). *Mür'î'-t-Tevârih*. C: II/A. Haz. Münir Aktepe. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ŞEMDÂNİZÂDE FINDIKLILI SÜLEYMAN EFENDİ. (1980). *Mür'î'-t-Tevârih*. C: II/B. Haz. Münir Aktepe. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

TOPAKTAŞ, Hacer. (2011). "Avrupa'nın Ortak Derdi Polonya Tahtı: Stanisław August Poniatowski'nin Seçimi (1763-1764)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: 28, S: 1, Haziran, s. 183-196.

TÜBENÇOKRAK, Öznur. (2017). *Keyfiyet-i Rusiyye'nin Transkripsiyon ve Tahlili (H. 1206/M.1791-1792)*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (2011). *Osmanlı Tarihi*. C: III, Kısım: I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

_____. (2011). *Osmanlı Tarihi*. C: III, Kısım: II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

_____. (2011). *Osmanlı Tarihi*. C: IV, Kısım: I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

_____. (2011). *Osmanlı Tarihi*. C: IV, Kısım: II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÜLKÜSAL, Müstecib. (1980). *Kırım Türk-Tatarları: Dünü, Bugünü, Yarını*. İstanbul: Baha Matbaası.

VELYAMİNOV-ZERNOV V. V. (Yay. Haz.). (1864). *Materiaialı dlya İstori Krimskago Hanstva*. St. Petersburg: Tipografii İmperatorskoy Nauk.

VERNADSKY, George (Ed.). (1972). *A Source Book for Russian History from Early Times to 1917*. New Haven: Yale University Press.

_____. (2011). *Rusya Tarihi*. İstanbul: Selenge Yayınları.

EKLER

EK 1 : Etik Kurul Muafiyet Formu

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: 08/05/2019	
Tez Başlığı: "Müstakil Kırım Hanlığı" (1772-1783)	
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. 	
<p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Tarih ve İmza 08/05/2019	
Adı Soyadı: Ufuk AYKOL	_____
Öğrenci No: N15221729	_____
Anabilim Dalı: Tarih	_____
Programı: Tarih	_____
Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora	_____
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u>	
	
Doç. Dr. Fatih YEŞİL (Unvan, Ad Soyad, İmza)	
Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr	

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY DEPARTMENT**

Date: 08/05/2019

Thesis Title: "The Independent Crimean Khanate" (1772-1783)

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

08/05/2019

Name Surname: Ufuk AYKOL

Student No: N15221729

Department: History

Program: History

Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Assoc. Prof. Dr. Fatih YEŞİL

(Title, Name Surname, Signature)

EK 2 : Orijinallik Raporu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
<p>Tarih:08/05/2019</p>
<p>Tez Başlığı : "Müstakil Kırım Hanlığı" (1772-1783)</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 70 sayfalık kısmına ilişkin, 08/05/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2 'dir.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☐ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
<p>Tarih ve İmza 08/05/2019</p>
<p>Adı Soyadı: <u>Ufuk AYKOL</u></p> <p>Öğrenci No: <u>N15221729</u></p> <p>Anabilim Dalı: <u>Tarih</u></p> <p>Programı: <u>Tarih</u></p>
<p>DANIŞMAN ONAYI</p> <p>UYGUNDUR</p> <p>Doç. Dr. Fatih YEŞİL (Unvan, Ad Soyad, İmza)</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY DEPARTMENT**

Date:08/05/2019

Thesis Title : "The Independent Crimean Khanate" (1772-1783)

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 08/05/2019 for the total of 70 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 2 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature
08/05/2019

Name Surname: Ufuk AYKOL

Student No: N15221729

Department: History

Program: History

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Assoc. Prof. Dr. Fatih YEŞİL

(Title, Name Surname, Signature)

ÖZGEÇMİŞ**Kişisel Bilgiler****Adı Soyadı** : Ufuk AYKOL**Doğum Yeri ve Tarihi** : Beykoz, 12.08.1992**Eğitim Durumu****Lisans Öğrenimi** : Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,
Tarih Bölümü, (2011-2015)**Yabancı Dil** : İngilizce, Bulgarca, Rusça**İletişim Bilgileri****E-posta Adresi** : ufk.aykol@gmail.com